

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

TERRASSONŮV ROMÁN SETHOS A OSVÍCENSKÁ EGYPTOMÁNIE

Vedoucí práce: doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo Cerman, Ph.D.

Autor práce: Markéta Medková

Studijní obor: Historie-Archeologie

Ročník: 3

2015

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 31. července 2015

.....
Markéta Medková

Poděkování

Moje poděkování patří vedoucímu této práce doc. PhDr. et Dr. phil. Ivo Cermanovi, Ph.D., za cenné a užitečné informace, dále konzultantům doc. PhDr. Miroslavu Novotnému, CSc., za pomoc s filozofickou a osvícenskou problematikou a doc. Mgr. Jiřímu Janákovi, Th.D., z Českého egyptologického ústavu v Praze za ochotu a spolupráci při řešení náboženských otázek a počátků kultu starověkého Egypta. Děkuji také své rodině za podporu při studiu a mým přátelům za trpělivost.

Anotace

Předkládaná práce se věnuje poznání rané egyptomanie, a to především podrobným rozбором francouzského románu *Sethos*. Dále se na citovaných filozofických dílech pokouší vyložit názor několika filozofů na starý Egypt. Cílem práce je analyzovat náboženství v románu a přispět k názoru, že zájem o starověký Egypt se počítá před Napoleonovu výpravu do Egypta. K tomuto náhledu se práce snaží dospět pomocí vybraných filozofických dobových děl a porovnáním rituálů svobodných zednářů a starých Egyptanů se zaměřením na takzvaný rituál čtyř elementů. Hlavní část bakalářské práce vychází z osvícenského románu kněze Jeana Terrassona – *Sethos*. Shrnuje jeho děj a zaměřuje se na porovnání staroegyptského náboženství a rituálů v románu se skutečností. Taktéž na život autora a jeho zasazení do dobového kontextu. Ve druhé části pojednání vychází z filozofického názoru Athanasia Kirchera, Voltaira, Giambattisty Vica a Johanna Jakoba Bruckera, jejichž názory jsou v následující podkapitole porovnávány a analyzovány. Obsahem poslední kapitoly je srovnání rituálů starých Egyptanů s rituály svobodných zednářů, kterým práce věnuje i stručnou historii a pár základních údajů.

Annotation

This bachelor thesis is focused on understanding of the early egyptomania, namely a detailed analysis of the French novel *Sethos*. On quoted philosophical works attempts to present opinion of some philosophers to ancient Egypt. The aim is to analyze religion in the novel and to contribute to the view that the interest in ancient Egypt counts before Napoleon's expedition to Egypt. To this view, the work seeks to reach using selected philosophical and contemporary works by comparing the rituals of Freemasonry and the ancient Egyptians focused on the so-called ritual of the four elements. The main part of the thesis is based on the novel of the enlightened priest Jean Terrasson - *Sethos*. The thesis summarizes the plot and focuses on the comparison of ancient Egyptian religion and rituals in the novel with reality. Also on the author's life and its integration into contemporary context. The second part of the essay is based on a philosophical view of Athanasius Kircher, Voltaire, Giambattista Vico and Johann Jakob Brucker. The last part of this work compares rituals of ancient Egypt with rituals of Freemasons. Brief history of Freemasons is also mentioned in this work.

Obsah

I. Úvod - představení tématu, stav dosavadního výzkumu a literatura.....	7
II. Jean Terrasson.....	11
II. 1. Kulturní kontext, spor starých a moderních	11
II. 2. Život a dílo	15
III. Román Sethos	17
III. 1. Charakteristika	17
III. 2. Děj.....	21
III. 3. Náboženství.....	38
III. 4. Rituály.....	47
III. 5. Vzdělání, věda a prostředí.....	56
IV. Starověký Egypt ve světle filozofie a myšlení	59
IV. 1. Athanasius Kircher a Oedipus Aegyptiacus	59
IV. 2. Voltaire a Filozofie dějin.....	61
IV. 3. Giambattista Vico a Nová věda.....	64
IV. 4. Johann Jakob Brucker a První základy filozofie dějin	66
IV. 5. Porovnání a analýza.....	70
V. Svobodní zednáři	74
V. 1. Stručná historie a základní fakta	74
V. 2. Zednářská praxe a rituál čtyř elementů	77
VI. Závěr.....	82
VII. Seznam použitých pramenů a literatury	85

I. Úvod - představení tématu, stav dosavadního výzkumu a literatura

Dnešní výzkum již opustil koncepci, která chápe osvícenství jako boj proti náboženství. Osvícenství se jeví korektnější chápat jako dobu, kdy došlo k oslabení autority církvi a církevních dogmat, což vedlo řadu věřících k hledání vlastních cest k Bohu. Učenci, kteří nechtěli opustit křesťanské náboženství, ale nebyli spokojeni s etablovanými církvemi, hledali řešení v hledání alternativních náboženských tradic. Právě tato náboženská krize byla jednou z příčin raného zájmu o starověký Egypt a jeho náboženství. Velkému zájmu se v esoterickém prostředí těšilo především staroegyptské náboženství.¹ Původní francouzský román *Sethos*, věnující se staroegyptské tematice, se v této době stal inspirací nové vlny hermeticky motivované egyptomanie. Terrasson čerpal své náměty z některých systémů a rituálů svobodných zednářů. Ve své době byl tedy román považován za zednářský tisk, jenž se dokonce nachází i v některých zámeckých knihovnách v České republice. Francouzská verze *Sethos, histoire ou vie tirée des monumens anecdotes de l'ancienne Egypte, traduite d'un manuscrit Grec* se nachází v Budíšovcích a také na zámku Nové Hradky v jižních Čechách. Po jednom výtisku najdeme na hradě Křivoklát a na zámku Kačina ve středních Čechách. Jeden výtisk je umístěn na zámku Žleby u Časlavi. Německé exempláře *Geschichte des ägyptischen Königs Sethos* jsou k nalezení v zámecké knihovně ve Strážnici v Jihomoravském kraji, dále na hradě Pernštejn a na Malé Skále.² Dalším zdrojem poznání jsou různé tisky. Svobodní zednáři své úvahy, a mnohdy i texty z přednášek, nechali tisknout ve svých časopisech. Nejvýznamnějším takovým časopisem v Habsburské monarchii byl *Journal für Freymaurer*, který v letech 1784-1786 vycházel ve Vídni. Jeho zakladatelem a posléze i vydavatelem se stal Ignác von Born.³ Byl to především on, kdo určoval vědecký směr časopisu. Již v prvním čísle zveřejnil obsáhlou studii, ve které pojednával o egyptských mystériích. Born se zde vyslovil pro názor, že původní boží Zjevení bylo známé nejdříve Egyptanům, ne Židům. Avšak toto tajemství bylo skryto v hieroglyfickém písmu. Dále se věnoval srovnávání staroegyptských kněží se svobodnými zednáři, protože se domníval, že zednářská tradice má svůj původ v Egyptě.⁴

¹ Ivo CERMAN, *Temná stránka evropského osvícenství*, Folia Historica Bohemica 28, Praha 2013, s. 1.

² Luboš ANTONÍN, *Moudrost-síla-krása. Zednářské tisky ze zámeckých knihoven v České republice*, Praha 2003, s. 290-291.

³ Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 167.

⁴ I. CERMAN, *Šlechtická kultura*, s. 168.

Autorka bakalářské práce si klade za cíl přispět k poznání rané egyptománie především studiem egyptského náboženství v románu *Sethos* a podrobným rozbořením románu samotného. Jako účel si stanovila podrobně přezkoumat obraz staroegyptského náboženství v románu, určit jednotlivé odchylky a porovnat jej s dnešním pojetím. Dále se pokusí o prezentaci ukázky názoru na starověký Egypt v době osvícenství, avšak ještě před příchodem Napoleona do Egypta,⁵ dávno před dobu objevení Rosettské desky.⁶ K tomuto náhledu se autorka snaží dospět pomocí vybraných filozofických dobových děl, porovnáním rituálů svobodných zednářů a starých Egyptů se zaměřením na takzvaný rituál čtyř elementů.

Román dosud nebyl komplexně rozebrán, k dispozici je zatím anglická, německá a italská verze románu. V českém prostředí existuje pouze krátká studie, která stručně shrnuje základní linii děje.⁷ Autoři se vesměs o Terrassonovi vyjadřují buď v souvislosti se sporem starých a moderních (viz níže) nebo v návaznosti s jeho románem *Sethos*, který je většinou prezentován z hlediska zednářské spojitosti. Avšak celý děj románu a jeho analýzu zatím nejspíše nikdo neprezentoval. V oblasti rané a osvícenské egyptománie, ale také kulturních dějin starověkého Egypta, jsou velice podnětné práce německého egyptologa Jana Assmanna.⁸ Ve svých pracích Assmann objasňuje především otázku vlivu osvícenství na nový rozmach egyptománie, podává důkazy o skutečnosti, že egyptománie byla delším procesem, jehož vyvrcholením bylo Napoleonovo tažení do Egypta. Stranou neponechává ani otázku vlivu esoterismu či hermetismu, zaměřuje se na úlohu Mojžíše a dějinný vývoj názorů na jeho úlohu. Jan Assmann je také dobrým kulturním historikem. V dalších svých monografiích se věnuje fenoménu staroegyptské kultury z hlediska písma, chrámů, zádušního kultu a z hlediska představ o posmrtném životě starých Egyptů. Ve své monografii *Religion Duplex* však existuje poznámka o románu, kde se autor zaměřuje na výklad zasvěcení hlavního

⁵ Srov. Nina BURLEIGH, *Fata morgána. Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*, Praha 2009.

⁶ Z českého prostředí je podnětná krátká brožura Kamila HERMANNOVÁ, *Champollion a Rosettská deska*, Praha 2011; dále kapitola českého egyptologa Břetislav VACHALA, *Starí Egyptůané*, Praha 2001, s. 30-35; ze zahraničních publikací pak zejména práce britského egyptologa Ernest Alfred Thompson Wallis BUDGE, *The Rosetta Stone*, London 1929; postup práce a analýzu bádání Champolliona shrnuje Vivian DAVIES, *Egyptské hieroglyfy. Čtení v minulosti*, Praha 2002.

⁷ Tomáš VONDROVIC, *Sethos. Vyprávění aneb Životní příběhy převzaté z Pamětihodností Starého Egypta*, Praha 1996.

⁸ Jan ASSMANN, *Religio Duplex. How the Enlightenment Reinvented Egyptian Religion*, Cambridge 2014; TÝŽ, *Moses the Egyptian. The memory of Egypt in western monotheism*, Cambridge 1998; TÝŽ, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001; TÝŽ, *Smrt jako fenomén kulturní teorie. Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*, Praha 2003.

hrdiny. Assmann objasňuje, jak se princ Sethos ocitl ve Velké pyramidě, kde byl zasvěcen do kultu mystérií bohyně Isis.

Přesto, že historie v českém prostředí věnovala tomuto tématu zatím jen okrajovou pozornost, existují práce, které alespoň zčásti předkládají danou problematiku. Obecný přehled a kulturní aspekt prezentuje ve svých dílech především Hana Navrátilová⁹ a Lucie Storchová.¹⁰ Mezi podstatné patří zejména ty publikace, které pojednávají o zájmu české společnosti o Egypt a orientální země a dvoudílné monografie mapující cestování československých vědců do Egypta. Prvním krajanem, který navštívil egyptské pyramidy, byl Jakub Římař. Narodil se roku 1682 a stal se členem františkánského řádu. Jako misionář působil v Egyptě mnoho let.¹¹ Dalším misionářem, který v Egyptě vykonával svou činnost, byl Remedius Prutký, který se narodil v Praze roku 1701. O jeho působení se dozvídáme přímo z jeho deníku *Itinerář orientálních misí*.¹² Hana Navrátilová také podává důkazy o tom, že zájem o země Orientu a Egypt se počítá hluboko do pozdního středověku a počátku raného novověku. První doložený záznam o výpravě do Egypta se přičítá Bohuslavu Hasištejnskému z Lobkovic¹³ (1461-1510), mezi dalšími figuruje také člen Jednoty bratrské Martin Kabátník¹⁴ (1428-1503) a v neposlední řadě i Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic¹⁵ (1564-1621) spolu s Heřmanem Černínem z Chudenic¹⁶ (1576-1651).¹⁷ Stranou zájmu těchto badatelů nezůstává ani kulturní a umělecké prostředí.

V první, hlavní části, autorka pracuje s ústředním pramenem, románem *The life of Sethos* od francouzského kněze a spisovatele Jeana Terrassona. Jedná se o dobový

⁹ Roman MÍŠEK – Hana NAVRÁTILOVÁ, *Egyptian Revival in Bohemia, 1850-1920: Orientalism and Egyptomania in Czech Lands*, Praha 2003; Hana NAVRÁTILOVÁ, *Egypt v české kultuře přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2001.

¹⁰ Lucie STORCHOVÁ – Hana HAVLÚJOVÁ – Libor JŮN – Hana NAVRÁTILOVÁ – Adéla MACKOVÁ, *Českoslovenští vědci v Orientu I*, Praha 2012; TITIŽ, *Českoslovenští vědci v Orientu II*, Praha 2013; pro období českého raného novověku je podnětná edice Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustili. České cestopisy o Egyptě 15. - 17. století*, Praha 2005.

¹¹ B. VACHALA, *Starí Egyptané*, s. 95.

¹² TAMTÉŽ, s. 96; z obsáhlého *Itineraria* františkánského misionáře Remedie Prutkého Josef FÖRSTER (ed.), *Remedius Prutký. O Egyptě, Arábii, Palestině a Galileji I*, Praha 2009.

¹³ Více v Jan MARTÍNEK – Dana MARTÍNKOVÁ (edd.), *Bohuslav Hassensteinii a Lobkowitz epistulae*, Leipzig 1980.

¹⁴ Více v Justin Václav PRÁŠEK (ed.), *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-1492*, Praha 1894.

¹⁵ Srov. Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004; Karel HRDINA (ed.), *Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic cesta po Egyptě*, Praha 1926.

¹⁶ Simona BINKOVÁ – Josef POLIŠENSKÝ (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

¹⁷ Adéla MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ, *Čeští cestovatelé v Egyptě. Stručný přehled do roku 1918*, Praha 2004.

anglický překlad původního francouzského románu. Nejdříve se autorka zabývá Terrassonovým životem zasazeným do historického kontextu. Následující podkapitoly podrobně věnuje samotnému románu, kde nejdříve popisuje děj. Ten soustředí pouze na hlavní dějovou linii, ostatní (náboženství, rituály, vzdělání, věda a prostředí v románu) zmiňuje v dalších samostatných podkapitolách. Klíčové je staroegyptské náboženství v románu, které autorka práce porovnává s dnešním pojetím a snaží se určit jednotlivé odchylky. Dále se snaží o zjištění, zda Terrasson nějak naznačuje, že by zjevené náboženství pocházelo právě z Egypta nebo nějak zpochybňuje roli Židů. Ve druhé části prezentuje náhled původních autorů na starověký Egypt počínaje dílem Athanasia Kirchera – *Oedipus Aegyptiacus*, dále názory francouzského filozofa Voltairea, italského myslitele Giambattisty Vica a nakonec německého kněze a filozofa Johanna Jakoba Bruckera. Autorka vybrala tyto autory záměrně, neboť reprezentují tři naprosto odlišné názory a postoje, každý pochází z jiné země a z jiného filozofického prostředí. Nebylo možné obsáhnout všechny názory týkající se starého Egypta, protože autorů, kteří se o něm vyjadřují, je skutečně mnoho. V posledním bodu práce se věnuje stručně základním informacím o svobodných zednářích a následně porovnává jejich rituály a magii s rituály popsány v románu. Autorka bakalářské práce se snaží o zjištění, do jaké míry zednáři vycházeli ze staroegyptských iniciačních rituálů a jak moc se nechali ovlivnit jejich magií.

II. Jean Terrasson

II. 1. Kulturní kontext, spor starých a moderních

Osvícenství sehrálo významnou roli také v oblasti náboženství, které bylo podrobena velké kritice. Avšak osvícenci neusilovali o úplné odstranění náboženství či křesťanství, naopak, hledali „novou cestu“ zprostředkování kontaktu člověka s Bohem. Kritika byla směřována především proti nadpřirozenému a spekulativnímu charakteru teologie, která se až do té doby bránila racionálním úvahám. Zásadní byla kritika historické úlohy křesťanství a zpochybňování významu Bible. Docházelo ke všeobecnému pochybování o pravosti a originalitě židovské verze náboženství a tímto také k pochybování křesťanství a jeho historické úlohy.¹⁸ Mezi těmi, kteří začali Bibli kriticky nejen přehodnocovat, ale také dokazovat mezery v církevních dogmatech přímou četbou biblických pasáží, byl Baruch Spinoza (1632-1677). Tento nizozemský filozof židovského původu opravdu pečlivě prosazoval racionalismus, avšak byl toho názoru, že vše vychází z jediné podstaty. Byl zastáncem takzvaného *monismu*.¹⁹ Osvícenství mělo i své stinné stránky. Mezi nejpodstatnější, a dnes často opomíjené, patří oslabená autorita církví, která umožnila rozmach náboženského individualismu. Takzvaná „*temná stránka osvícenství*“ byla v souladu s evropským osvícenstvím a dnes se jí věnuje stále více badatelů.²⁰ Hlavním zakladatelem oboru historie západního esoterismu se stal francouzský religionista Antoine Faivre.²¹ Jako onu odvrácenou stranu osvícenství lze vyložit pojmy *mystika* a *esoterika*. Na první pohled stejné pojmy se přeci jen trochu liší, a to především v otázce vztahu s Bohem. V případě mystiky by měl duševní stav mysli dospět přímo v kontakt s Bohem. Tohoto spojení lze dosáhnout pouze intuicí, nikoliv lidskými smysly.²² Za esoteriky jsou považovány malé skupinky zasvěcených, které se převážně snaží o překonání strnulého racionálního poznání Boha.²³ Oba proudy byly neodmyslitelnou součástí intelektuální kultury 18. století. Právě esoterika je pro kontext celé práce důležitá, neboť toto byla cesta vlastního

¹⁸ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku III (16-18. století). Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006, s. 137-139.

¹⁹ Jiří HRBEK, *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*, Praha 2012, s. 143.

²⁰ Zájem o toto téma se rozvíjí v 60. letech především ve Francii, Nizozemí a Německu, kde dokonce vznikly první katedry historie západního esoterismu. I. CERMÁN, *Temná stránka*, s. 3.

²¹ V rámci výzkumu esoteriky se věnoval osobnosti švýcarského ekonoma Niklause Antona Kirchbergera a německého spisovatele a filozofa Karla Hanse Eckartshausena v jeho dílech Antoine FAIVRE, *Kirchberger et l'illumination au XVIIIe siècle*, Haag 1966; TÝŽ, *Eckartshausen et la théosophie chrétienne*, Paris 1969.

²² Gérard DUROZOI – André ROUSSEL, *Filozofický slovník*, Praha 1994, s. 189.

²³ Jan JANDOUREK, *Slovník sociologických pojmů*, Havlíčkův Brod 2012, s. 72.

poznání a osobního kontaktu s Bohem. Lidé takto hledali alternativní řešení pro vztah k církvi, kterou také kritizovali. Mystiku a esoteriku označujeme souhrnným názvem *iluminismus*.²⁴ Teorie Antoina Faivrea vychází ze šesti znaků, identifikuje tak proud západního esoterismu. Mimo to, že se měl člověk vyznačovat vitalismem, imaginací, mediací a komunikací s „různými částmi vesmíru“, měl projít jakousi proměnou, kdy se podruhé narodil jako lepší. Za obecné znaky esoterismu se pak považuje hledání společného základu různých vyjádření náboženství a také předávání nauky „od mistra k žákovi“.²⁵

Dalším znakem esoterismu či iluminismu je přehodnocování významu Bible, tím pádem i postavy Mojžíše. Ten byl často vnímán původně jako egyptský kněz, který své učení prvně přejal od chrámových kněží ve starém Egyptě. Z toho vyplývá, že prvotní boží pravda byla Mojžíši zjevena právě v Egyptě.²⁶ Znamenalo by to tedy, že starověký Egypt byl vnímán esoteriky 18. století jako země, kde je potřeba hledat skutečné počátky náboženství i filozofie. Často se věřilo, že původní boží pravda byla zjevena právě Egyptanům, zatímco Mojžíš a Židé jejich moudrost jen zprostředkovali a zkomolili. Předtím, než bylo rozluštno hieroglyfické písmo, se moudrost starých Egyptanů vykládala různým způsobem. Vesměs se filozofové a esoterici soustředili na jejich náboženské rituály. Velmi populární v této době byla otázka zasvěcování do různých kultů a mystérií. Ovšem ne všichni smýšleli o starověkém Egyptě kladně, někteří varovali před přeceňováním hermetické moudrosti, jiní rázně odmítali jakékoliv prvenství ve vědě a řadili Egypt ke klasickým barbarským státům. Obecně platí, že esoterismus v 18. století oživil zájem o starověké kultury, což souvisí samozřejmě s celkovou snahou přehodnocování biblických pojednání. Právě osvícenští esoterici znovu probudili zájem o staroegyptské náboženství, které se od této doby těšilo velké pozornosti. Výklad egyptského náboženství byl pro ně důležitý, poněvadž esoterici vycházeli z přesvědčení, že to byli právě Egyptané, a ne Židé, kdo skutečně poznal původní Zjevení boží. Egyptané, podle všeho, toto tajemství uchovávali skrytě v hieroglyfickém písmu, které tehdy nikdo neuměl přečíst.²⁷ Se zájmem o Egypt souvisí také takzvaný *hermetismus*. Jedná se o zdroje západního esoterismu, které se souhrnně označují jako *Hermetika* – sbírka textů různého charakteru. Tyto texty jsou důležité

²⁴ I. CERMÁN, *Temná stránka*, s. 5.

²⁵ Srov. například A. FAIVRE, *Access to Western Esotericism*, New York 1994, s. 3–35.

²⁶ I. CERMÁN, *Temná stránka*, s. 10.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 11–13.

z hlediska obsahu různých zjevení, která jsou připisována Hermu Trismegistu, který byl ztotožňován s egyptským Thovtem. Takto vzniklý synkretický „bůh“ měl velký podíl na vývoji názorů esoterických tradic. Z tohoto hlediska je v západní kultuře nejvýznamnějším spisem Corpus Hermeticum, filozofický text nalezený v roce 1460.²⁸ Problematiku Herma Trismegista autorka této práce dále rozvádí v následující kapitole *Egypt ve světle filozofie*, kde prezentuje názor některých myslitelů na jeho úlohu.

Zvýšený zájem o Egypt se odrazil v několika sférách. Egyptské hieroglyfy byly považovány za zdroj původní egyptské moudrosti, které měly prozradit původní zjevení boží poselství. To vysvětluje, proč bylo jejich překladu věnováno tak velké úsilí již od 15. století.²⁹ Mnozí se pokoušeli přecíst dosud nerozluštěné hieroglyfy, a to různými způsoby. Cesta k vyložení písma vedla skrze matematické, lékařské a dokonce i alchymistické vysvětlení věci. K podstatným závěrům došel jako první Athanasius Kircher (1601-1680), který se domníval, že egyptské hieroglyfy mají čistě symbolický význam (více o něm viz níže). Dalším pokusem bylo ztotožnění egyptského písma s čínským. Francouzský orientalista Joseph de Guignes (1721-1800) se mylně domníval, že Čína bývala egyptskou provincií. Podstatný krok učinil další francouzský učenec Jean Jacques Barthélemy (1716-1795), ten se správně dovtípil, že ony oválné výjevy jsou kartuše, které zobrazují jméno faraona. V roce 1799 byla objevena poblíže města Rašidu stéla, kterou našel oddíl francouzských vojáků. Jako první ji začali zkoumat Francouzi. Po porážce Napoleona byla Rosettská deska převezena do Britského muzea, kde zůstává dodnes. Drobné poznatky přineslo zkoumání francouzského učence Sylvestra de Sacyho (1758-1832) a švédského orientalisty Johana Åkerblada (1736-1819). V roce 1814 začal desku zkoumat Thomas Young (1773-1829), britský lingvista, který ve svém studiu doposud došel nejdále. Avšak až Jean Francois Champollion (1790-1832) dokázal, že hieroglyfické písmo funguje na fonetickém principu a roku 1822 konečně písmo rozluštil.³⁰

Pro pochopení tehdejšího intelektuálního prostředí je rovněž důležitý rok 1687, kdy se ve Francii rozhořela několikaletá vážná debata, známá jako spor starověkých a moderních (nebo též starých a moderních). Obecně šlo o střety zastánců hájících obvyklé antické vzory a tradice s těmi, kteří začali porovnávat francouzské pokroky

²⁸ Nicholas GOODRICK-CLARKE, *Západní esoterické tradice*, České Budějovice 2011, s. 31-32.

²⁹ J. ASSMANN, *Moses*, s. 103.

³⁰ V. DAVIES, *Egyptské hieroglyfy*, s. 63-71.

s antickými a měli za to, že tyto minulé ideály jsou již překonány. Debata měla ve společnosti významný ohlas. Spor vyvolal Charles Perrault, francouzský spisovatel, který, při příležitosti shromáždění akademiků v lednu 1687, předčítal oslavnou ódu *Století Ludvíka Velikého (Le Siècle de Louis du Grand)*. V této básni Perrault porovnával spisovatele období krále Ludvíka XIV. s dobou tradičních představitelů antických pilířů, například s obdobím Perikla nebo Augusta.³¹ Perraultovým největším protivníkem se stal Nicolas Boileau, francouzský literární teoretik, který údajně na protest zasedání opustil. Ten, spolu s ostatními zastánci antiky, nepřipouštěl v této oblasti žádný větší pokrok. Perrault šel ale ještě dále a v roce 1688 začal sepisovat a obhajovat své názory v díle *Paralely mezi starými a moderními (Parallèle des Anciens et des Modernes)*. Během následujících let Perrault a Boileau dokonce v polemice pokračovali v osobní korespondenci. Nakonec v roce 1694 Boileau v jednom z dopisů uznal některé možné naděje na pokrok a to zejména v oblastech divadelnictví (konkrétně komedii a tragédii). Avšak myšlenku stávajícího a celkového pokroku vytrvale odmítal.³² Předmětem další fáze sporu se stal Homér. Tento názorový spor vyvolaly totiž dva různé překlady Homérových eposů do francouzského jazyka. První překlad vyšel roku 1699, jehož autorkou byla paní Antoine Houder de La Mare, jejíž práce byla vlastně jen krátkým prozaickým překladem eposu. Okamžitě vznikl spor. Který rovněž řešil otázku nadřazenosti francouzské kultury nad tradiční antickou. Spor se také zabýval problematikou antického klasického umění, může-li nadále sloužit jako nepřekonatelný vzor. V této době vycházelo mnoho prací, které kritizovaly Homéra a jeho pojetí dějin. Vzápětí se naopak vydávaly spisy obranné, které Homéra hájily. Mezi kritické patřil například spis Françoise Hédelina, známého jako abbé d'Aubignac, *Akademické dohady nad Homérovou Iliadou (Conjectures académiques ou dissertation sur l'Iliade d'Homère)*. Naproti tomuto Jean Boivin de Villeneuve sepsal roku 1715 obranné dílo nazvané *Apologie Homéra, štítu Achillova (Apologie d'Homère, et Bouclier d'Achille)*.³³ Jean Terrasson stál na straně moderních a se svou kritickou prací *Kritická rozprava o Homérově Iliadě (Dissertation critique sur L'Iliade d'Homère, où, à l'occasion de ce poème, on cherche les règles d'une poétique fondée sur la raison et sur les exemples des anciens et des modernes)* se jasně přiklonil na stranu kritiků významu a vlivu Homéra. Tato práce je přímým útokem na „Homérovo barbarství“ a

³¹ Jiří ŠRÁMEK, *Panorama francouzské literatury. Od počátku po současnost I.*, Brno 2002, s. 157.

³² J. ŠRÁMEK, *Panorama*, s. 158.

³³ Joan DEJEAN, *Ancients against Moderns: Culture Wars and the Making of a Fin de Siècle*, Chicago 1997, s. 100.

přehodnocováním celého starověku. Podle Terrassona je v silách moderního člověka překonat starověké poznání. Zároveň ve své práci požaduje profesionalitu v oblasti vědeckého bádání a vzestup kritického hodnocení.³⁴ Otázku starověkého Egypta zapojil do sporu právě Terrasson. Své názory a stanovky jasně dokazuje ve svém románu *Sethos*, kdy v některých pasážích kritizuje Řecko, ale také Řím.

II. 2. Život a dílo

Jean Terrasson se narodil v roce 1670 ve středovýchodním francouzském městě Lyon.³⁵ A protože se stal knězem, v literatuře a ostatních pramenech ho najdeme většinou pod oslovením „*abbé Terrasson*“. Ve své době byl známým a uznávaným spisovatelem, znalcem doby a charakteru vlády římského císaře Marka Aurelia. Mimo to se také uplatnil jako překladatel Aureliových filozoficky laděných děl.³⁶

Během studií, o kterých není téměř nic známo, si osvojil znalost latiny a staré řečtiny, kterou posléze uplatňoval ve svých překladech klasických starořeckých děl. Později Jean Terrasson začal vyučovat matematiku a filozofii, jak bývalo v době francouzského osvícenství zvykem.³⁷

Ve svých třiceti sedmi letech, v roce 1707, byl přijat do Francouzské akademie věd (*Académie française des sciences*).³⁸ Tato tradiční akademie, u jejíhož zrodu stál v prosinci roku 1616 ministr Ludvíka XIV. Jean-Baptista Colbert,³⁹ se zabývala především vědami, matematikou a astronomií. Akademie věd se stala na dalších čtrnáct let působištěm Terrassona. Se svou kritickou prací *Kritická rozprava o Homérově Iliadě* (*Dissertation critique sur l'Iliade de Homère*) z roku 1715 se veřejně přiklonil v otázce sporu starých a moderních ke skupině moderních (viz výše).⁴⁰ Ještě v posledním roce

³⁴ George Alexander KENNEDY – Barry NISBET – Claude RAWSON, *The Cambridge History of Literary Criticism. Volume IV, The Eighteenth Century*, Cambridge 2005, s. 54-55.

³⁵ Louis-Pierre-Eugène SÉDILLOT, *Les Professeurs de mathématiques et de physique générale au Collège de France*, Roma 1869, s. 140.

³⁶ Jay MACPHERSON, *The Travels of Sethos*, Lumen: Selected Proceedings from the Canadian Society for Eighteenth-Century Studies 23, 2004, s. 238.

³⁷ J. MACPHERSON, *The travels*, s. 238-239.

³⁸ L. P. E. SÉDILLOT, *Les Professeurs*, s. 140.

³⁹ Jacob SOLL, *The Information Master. Jean-Baptiste Colbert's Secret State Intelligence System*, Michigan 2009, s. 100.

⁴⁰ J. DEJEAN, *Ancients*, s. 100.

svého působení ve Francouzské akademii sepsal další dílo *Dopis o novém systému financování (Lettre sur le nouveau système des finances)*.⁴¹

V roce 1721 se stal profesorem řečtiny na Královské koleji (*Collège de France*), jeho předchůdce, Michel Morus, se vzdal svého křesla v jeho prospěch.⁴² Tuto prestižní kolej založil roku 1530 francouzský král František I.⁴³ Instituce se zpočátku nazývala Královskou kolejí, později také Kolejí tří jazyků, protože zde probíhala výuka tří posvátných jazyků – hebrejštiny, řečtiny a latiny.⁴⁴ V době Terrassona bylo členství považováno za nejvyšší možný dosažitelný post ve vědecké kariéře a veřejném působení. Královská kolej byla totiž velice významnou vědeckou a vzdělávací institucí, která byla nezávislá na pařížské univerzitě. Jean Terrasson si svůj post neodvolatelně zajistil hned v roce 1731, kdy se uvedl svou prací *Sethos. Převzato ze soukromých pamětí starých Egyptanů, přeloženo z řeckého rukopisu (Sethos, histoire ou vie, tirée des monuments anecdotes de l'ancienne Egypte, traduite d'un manuscrit grec)*.⁴⁵ Poslední Terrassonovou prací bylo morálně-filozofické dílo *Filozofie použitelná na všechny objekty ducha a rozumu očištěna od uvažování (La philosophie applicable à tous les objets de l'esprit et de la raison ouvrage en réflexions détachées)*.⁴⁶ Jean Terrasson zemřel 15. září roku 1750 v Paříži.⁴⁷

Svobodné zednářství a Terrasson je velmi zajímavá otázka. Byl členem této tajné organizace nebo ne? Existují publikace, v nichž se autoři vyjadřují pro.⁴⁸ Je to nejspíše dáno právě jeho nejznámějším románem *Sethos*, kde autor prokazuje velkou znalost magie a rituálů, které jsou přičítány svobodným zednářům. Nicméně, nemusí to nutně znamenat, že byl jedním z nich. Možná se s nimi stýkal nebo často pobýval v jejich společnosti. I takový postoj zaujímají někteří autoři, kteří se vyslovují pro názor, že Terrasson nebyl svobodným zednářem.⁴⁹ Je ovšem, pravda, že o tomto nemáme žádnou oficiální zprávu z pramenů a tak jsme odkázáni na pouhé dohady a dedukce.

⁴¹ Jacques Le LONG, *Bibliothèque historique de la France, contenant le catalogue des ouvrages*, Paris 1778, s. 729.

⁴² L. P. E. SÉDILLOT, *Les Professeurs*, s. 140.

⁴³ Abel LEFRANC, *Histoire Du College de France*, Genua 1970, s. 2.

⁴⁴ A. LEFRANC, *Histoire*, s. 43.

⁴⁵ J. MACPHERSON, *The travels*, s. 238.

⁴⁶ Francisque BOULLIER, *Histoire de la philosophie cartésienne*, Paříž 1868, s. 108.

⁴⁷ L. P. E. SÉDILLOT, *Les Professeurs*, s. 140.

⁴⁸ David HUCKVALE, *Ancient Egypt in the Popular Imagination: Building a Fantasy in Film, Literature, Music and Art*, Jefferson 2012, s. 89.

⁴⁹ J. MACPHERSON, *The travels*, s. 246.

III. Román Sethos

III. I. Charakteristika románu

Román *Sethos* je historickou fikcí francouzského kněze a spisovatele Jeana Terrassona. Jedná se o třídílný román, který anonymně vyšel ve francouzštině v roce 1731. Anglická⁵⁰ a německá⁵¹ verze se objevila v roce 1732, o anglický překlad se postaral Thomas Lediard, anglický spisovatel, německý zase zpracoval Matthias Claudius, německý básník. Roku 1734 vyšel také italský překlad. Přestože dnes je příběh i samotný autor téměř zcela zapomenut, ve své době byl tento román poměrně populární a svůj vliv si udržel po celé 18. století.⁵² Román *Sethos* je považován za první takzvaný *Geheimbundroman* nebo také *Secret Society Novel*. Jedná se o druh románu, který je od druhé poloviny 18. století hojně užíván zejména v německé literatuře. Tento styl reaguje především na události Velké francouzské revoluce, kdy dosáhl svého vrcholu. Mimo to se *Geheimbundroman* také zaměřuje na existenci tajných organizací a spolků, jejichž činnost bývá do děje zakomponována.⁵³

Jean Terrasson v úvodu uvádí, že se jedná o překlad antického rukopisu, který byl nalezený v knihovně nejmenovaného národa. Podobných prací se v tomto období objevovalo více, někteří autoři tvrdili, že jejich kniha je překladem antického díla, které však nikdy nikdo neviděl, pouze oni. Šlo tak o způsob zvyšování národního sebevědomí. Francouzská, ale i literatura jiných zemí, dávala najevo svou identitu, která se dala srovnávat s antickými ideály. Hned v úvodu Terrasson jasně píše, že dílo, kterému se věnuje, je původní starořecký rukopis, který jakoby „edituje“. Práce potom vyznívá, jako kdyby ji psal Řek, který hodnotí staroegyptskou kulturu. Román je inspirován původními řeckými a latinskými díly, které, jak podotýká, jsou jeho práci velmi blízké. V této literatuře byl Terrasson velmi zběhlý, mezi léty 1737-1744 vydával překlady Diodora Sicilského.⁵⁴ Diodorus je největším autorovým podkladem pro román, velice často ho Terrasson cituje. Diodorus byl řecký *dioiketés* (měl na starosti administrativu, zejména finanční a daňové záležitosti), ale také známý antický

⁵⁰ Jean TERRASSON, *The Life of Sethos. Taken from Private Memoirs of the Ancient Egyptians*, London 1732.

⁵¹ TÝŽ, *Geschichte des ägyptischen Königs Sethos*, Löwe 1777.

⁵² Mary LEFKOWITZ, *Not out of Africa. How afrocentrism became an excuse to teach myth as history*, New York 1996, s. 111.

⁵³ J. ASSMANN, *Religio*, s. §§.

⁵⁴ M. LEFKOWITZ, *Not out of Africa*, s. 111.

spisovatel ptolemaiovské doby a svědek světa v prvním století př. n. l.⁵⁵ Dále se v úvodu dozvídáme, že vzpomínky, které Terrasson přeložil, sepsal neznámý kněz, jenž Setha doprovázel na jeho cestách. Sám Terrasson se prezentuje jako řecký autor žijící ve druhém století n. l.⁵⁶ Také uvádí dvě stěžejní díla, která prezentuje nejen jako svou inspiraci, ale také jako možné předchůdce románu. Prvním z nich *Telemachus*⁵⁷ a druhý *Travels of Cyrus*,⁵⁸ jehož autorem byl Andrew Michael Ramsay (1686-1743), skotský spisovatel a zakladatel skotského zednářství.⁵⁹

Hlavní hrdina Sethos měl žít ve 13. st. př. n. l., asi tak 60 let před Trojskou válkou. V prvním díle románu uvádí Terrasson čtenáře do prostředí, ve kterém princ vyrůstá. Následně rozvíjí hlavní zápletku, proč byl Sethos nucen odejít do války a nakonec příběh končí, princ opouští Egypt a vydává se na cestu nejdříve na Cejlon a potom napříč Afrikou.

První díl, kterým se v této práci autorka zabývá, se rozděluje do šesti knih o obsahu 460 stran. Jednotlivé knihy mají obvyklou strukturu. Nejdříve se Terrasson věnuje hlavnímu ději, během jeho líčení příležitostně popisuje různé vědy, stavby, přírodní prostředí a podobně. V závěru jednotlivých knih obvykle velice rozsáhle vykládá náboženství, rituály či magické praktiky v Egyptě. Jazyk románu je poměrně složitý, obsahuje příliš dlouhá složená souvětí a vyskytují se v něm určité dobové termíny, které v dnešním jazyce již neexistují. Častým problémem byla kombinace a komolení řeckých, latinských nebo francouzských pojmenování. Nicméně záměru autora se dá bez větších potíží porozumět.

Velkou výhodou je autorův výpravný styl, který neobsahuje větší množství rozvíjených přívlastků nebo metafor. Na rozdíl od autorů, jako jsou například Jean de La Fontaine nebo Jean-Jacques Rousseau, se Terrasson vyhýbá lyrickému jazyku a básnickým prostředkům.⁶⁰

⁵⁵ Ladislav BAREŠ – Eduard GOMBÁR – Rudolf VESELÝ, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 764-765.

⁵⁶ M. LEFKOWITZ, *Not ouf of Africa*, s. 112.

⁵⁷ Telemachus byl řecký hrdina, syn Odyssea a jeho ženy Penelopé, srov. Robert GRAVES, *Řecké mýty II*, Plzeň 1996, s. 367-373.

⁵⁸ Andrew Michael RAMSAY, *The Travels of Cyrus. To which is Annexed, a Discourse Upon the Theology and Mythology of the Pagans*, Albany 1814.

⁵⁹ J. TERRASSON, *The life*, s. 4.

⁶⁰ Alan Charles KORS, *Utopianism*, in: Alan Charles Kors (ed.), *Encyclopedia of the Enlightenment* vol III., Oxford 2003, s. 216.

Obecně je román oslavou osobní statečnosti a ideálu osvícenského hrdiny, který je moudrý, učený a inteligentní, obětuje se ve prospěch vyššího dobra. Naproti tomuto v románu zaznívá kritika absolutistické vlády, kdy se za egyptským panovníkem skrývá skutečná postava Ludvíka XV., kterého Terrasson skrytě popisuje jako slabého panovníka, který se nechává ostatními vést. Kritice podrobuje autor také systém vlády, který uplatňuje Daluca, vdova po vysokém hodnostáři. Terrasson se v průběhu románu vůbec vyjadřuje o ženách trochu skepticky a s nadsázkou. Podle všeho Terrasson musel Egypt a vše, co se ho týkalo, milovat. Na co si v průběhu románu vzpomene, bylo zcela dokonalé, staří Egyptané byli podle něj vždy o krok dále před ostatními a byli strůjci téměř každého vynálezu nebo vědy. Ve vyprávění se vyskytují místa (zvláště, co se měst nebo rituálů týče), která vyznívají, jako že Terrasson někde zaslechl něco a jinde se zase dočetl ono a to vše si pak spojil dohromady. Musíme mít neustále na paměti, že autor neměl k ruce žádná fakta, nechával se inspirovat obvykle antickými autory, kteří ve velké většině v Egyptě nikdy nebyli, pouze o něm slyšeli. Vzhledem k tomuto uvážení má Terrasson celkem přehledné a cenné znalosti, ale také velkou fantazii. Zkrátka na dobu, kdy svět ještě ani neuměl číst hieroglyfy a nevěděl, že pyramidy jsou královskými hrobkami, je dílo velmi vzácné a svými znalostmi osobité a originální.

Již roku 1782 se objevila v časopise *Freymäurer-Bibliothek* recenze neznámého autora. Recenzent zdůrazňuje tři aspekty románu: prvně ho hodnotí jako „politický román“, za druhé jako komentář egyptských zvyků, náboženství, starobylosti, geografie a historie. A konečně za třetí jako příspěvek k historii zednářství. Autor této recenze chápal román jako důkaz o egyptské starobylosti svobodných zednářů.⁶¹ Román byl ve své době natolik oblíbený, že se dočkal hned tří divadelních zpracování. První dramatizace Setha přišla roku 1739, Alexandre Tanevot uvedl v Paříži tragédii inspirovanou Terrassonovým románem s názvem *Sethos, nová tragédie věnovaná velkému Corneillemu (Sethos, tragédie nouvelle dédiée au grand Corneille)*.⁶² Pak roku 1758 bylo uvedeno školní drama v latině *Sethos, král egyptský (Sethos Aegypti Rex)*, jehož autorem byl německý skladatel a varhaník Johann Ernst Eberlin. Hra měla celkem velký úspěch. A nakonec roku 1773 bylo napsáno hrdinné drama o pěti dějstvích, *Thamos, král egyptský (Thamos, König in Aegypten)*. Autorem byl německý dramatik a člen Státní vídeňské rady Tobias Philipp von Gebler. Scénickou hudbu zkomponoval Wolfgang Amadeus Mozart. Jedná se o příběh Setha, velekněze slunečního chrámu v

⁶¹ J. ASSMANN, *Religio*, s. §§.

⁶² J. MACPHERSON, *The Travels*, s. 240.

Heliopoli, který je ale ve skutečnosti sesazeným králem Menim. Jeho dcera se touží provdat za Thama, budoucího egyptského vládce. S pomocí a moudrostí Seta se vše nakonec podaří a on se dává poznat jako jediný legitimní vládce egyptského trůnu. I když hra byla přeložena do italštiny i francouzštiny, neměla dlouhotrvající úspěch.⁶³ Naopak úspěšnou se stala poslední Mozartova opera *Kouzelná flétna (Die Zauberflöte)*, která byla poprvé uvedena roku 1791 ve Vídni. Libretista této opery a Mozartův přítel Emanuel Schikaneder mu navrhl, aby přepracoval staré téma ze 70. let. A protože v této době byl Mozartův zdravotní, ale i finanční stav již velmi vážný, zakázku nakonec přijal. Ve své poslední opeře přepracovává Thama na Tamina a nechává se inspirovat nejen Terrassonovým románem, který bezpochyby četl a dobře ho znal, ale také rituály tehdejších svobodných zednářů. Hlavním námětem této opery je Taminova kouzelná flétna, s jejíž pomocí dosáhne zasvěcení kultu a dostává také svou milovanou Paminu.⁶⁴

Na těchto příkladech je zřejmé, že téma starověkého Egypta bylo v době osvícenství bráno velmi vážně. Vědce, spisovatele, dramatiky a další, přitahovala jeho mystika, zádušní kult, ale také fakt, že stále vše bylo zahaleno do tajemna. Alespoň do té doby, než roku 1822 rozluštil egyptské hieroglyfy Jean-François Champollion.⁶⁵

⁶³ TAMTÉŽ, s. 241.

⁶⁴ Brigitte HAMANNOVÁ, *Hlava plná hudby. Život Wolfganga Amadea Mozarta*, Praha 1998, s. 205.

⁶⁵ V. DAVIES, *Egyptské hieroglyfy*, s. 73.

III. 2. Děj románu

III. 2. 1 Kniha první

Egyptané, kteří vždy byli o krok dále, než sahá naše známá historie, tvrdili, že bohové byli první králové a započali vládu faraonů. Po bozích přišli první králové – pastýři. Tito Arabové, kteří přišli z ciziny, zde vládli asi tři nebo čtyři generace, nevlastnili žádný majetek a usadili se na hranicích delty, ve městě Tanis. Pak z povinnosti vůči králi odešli do města Heliopolis. V této době podnikali časté vpády do Egypta cizí národy, převážně Arabové. Sjednocení Egyptané však zaútočili a slavně je porazili. Tím si také zajistili otroky. Stalo se tak asi 200 let před tím, než se narodil král Sesostris, který Egyptu zajistil mír a rozkvět. Jako nejvyššího boha ustanovil Osira. Sesostris⁶⁶ byl prvním králem, který dobyl Asii a na dobytá území přinesl egyptské zákony a vědu. Sám spravoval čtyři království, vynikal bystrým duchem, spravedlností, odvahou a ctností. Rozděлил Egypt na 36 nomů a provincií s jednotlivými správními orgány, lépe tak mohl dohlížet na produkci zemědělství.⁶⁷

Asi 200 let po smrti krále Ramesse,⁶⁸ přibližně 50 až 60 let před Trójskou válkou, se k vládě v Egyptě dostal Osoroth,⁶⁹ a to již v pokročilejším věku. Stal se vládcem v Memphisu a oslabil moc Théb. Bylo tomu tak proto, že na západním břehu Nilu skýtala Memphis přijatelnější klimatické podmínky. Řeka se tu dělí v sedm ramen, která uzavírají v těchto místech deltu, a pokračuje dále do Středozemního moře. Již od antiky byl celý Egypt považován za dar Nilu. Bez Nilu by byl Egypt jen hromada písku a hlíny. I Faros, který byl dříve ve vodě, se nyní nachází na souši. Tato oblast je nádherná, podle pověsti bohové stvořili ono místo na základě souhvězdí trojúhelníku.⁷⁰

Osoroth, se před nástupem na trůn oženil s Nepthe, princeznou z This, město leží západně od Nilu. Urození z This patřili ke třetí nejváženější dynastii v Egyptě, hned po

⁶⁶ Řecké jméno faraona Senvosreta II. a Senvosreta III., vládců z dvanácté egyptské dynastie, tedy v období Střední říše (asi 2070-1790 př. n. l.), Vojtěch ZAMAROVSKÝ, *Bohové a králové starého Egypta*, Praha 1979, s. 300.

⁶⁷ V tomto případě by mohlo jít o faraona Senvosreta III., který byl proslaveným válečným hrdinou a podnikal pravidelné výpravy do Nubie a Sýrie. Údajně nechal vybudovat kanál mezi Rudým mořem a Nilem, V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 294-295.

⁶⁸ Ramesse I. (asi 1310-1309 př. n. l.) byl původně důstojníkem, faraonem se tedy nestal dědičně. Ramesse II. (asi 1290-1224 př. n. l.) byl faraonem devatenácté dynastie v období Nové říše (asi 1580-1090 př. n. l.), stal se jedním z nejznámějších a nejslavnějších egyptských faraonů, V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 263-264.

⁶⁹ Řecké jméno faraona Osorkona I. a Osorkona II., vládců z dvacáté druhé egyptské dynastie, tedy v období Pozdní doby (asi 1090-332 př. n. l.), V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 228.

⁷⁰ J. TERRASSON, *The life*, s. 1-8.

dynastiích v Memphisu a Thébách. Záhy po svatbě se jim narodil syn Sethos,⁷¹ náš hrdina románu. Byl nejstarší ze tří synů Osorotha. Po narození prince zaplavila celé království vlna radosti, všichni lidé v této době svého krále a malého prince milovali. Ale snad ještě více královnu Nepthe, která i přes své mládí byla velmi schopnou regentkou, pečovatelkou a především velmi moudrou a zbožnou ženou. Osoroth však měl komplikovanější povahu. Na trůn se dostal po smrti svého otce Sesoncha ve věku 50 let. Otec se o Osorotha příliš nestaral. Nezajímal se o jeho výchovu, protože byl zaujat sám sebou a opájel se nabytou mocí. Proto také Osoroth neměl velkou chuť vládnout a zdráhal se na trůn nastoupit. Nechával za sebe často rozhodovat svou manželku Nepthe, která se projevila jako velmi schopná. Osoroth byl jedním z králů, kteří nebyli ani dobří ani špatní, spíše slabí a nevyrovnaní. Kromě úsudku své manželky se často spoléhal na rady svých rádců a ministrů. Všechno toto dění mělo neblahý vliv na malého prince a především na jeho výchovu. Královna s úzkostí sledovala, kterak princ postrádá pevnou otcovu ruku, sama se mu snažila co nejvíce věnovat. Státní záležitosti jí to ale příliš často nedovolovaly. Proto našla svému synovi schopného regenta, vychovatele jménem Amedes.

Mezitím se král s královnou sobě navzájem odcizili. Král se shlédl v jiné ženě. Daluca, tak se jmenovala, byla vdovou po vysokém hodnostáři u dvora a neměla děti. Byla ve věku, kdy se ženy zajímají především o svůj vzhled a o to, jak zapůsobit na muže. Ohledně této věci měla velké ambice a postupně se propracovávala do královy blízkosti. Až se jí to jednou opravdu podařilo. Vetřela se do přízně krále, získala si ho svou mladostí, krásou, rafinovaností. Velice na něj působily její medové řeči a lichotky. Začala spřádat intriky proti královně, a kde mohla, hanobila její jméno. Již dlouho churavějící Nepthe v této době vážně onemocněla. Malému princovi bylo teprve osm let a byl pro ni její jedinou radostí a potěšením. Obávala se, že by nad mladým princem mohla poručnictví převzít Daluca a zmocnit se tak vlády. V Egyptě bylo zavedené staré právo prvorozeného syna, ale vůle vždy závisela na momentálním přání a rozkazu faraona – boha. Královna byla zoufalá, vědoma si své vlastní bezmoci, kdy byla upoutána na lůžko a odkázaná na pomoc druhých, si dělala velké starosti o budoucnost svého syna. O výchovu a vzdělání Setha se nadále staral dobrý Amedes.⁷²

⁷¹ Řecké jméno faraona Sethiho I. a Sethiho II., vládců z devatenácté egyptské dynastie, tedy v období Nové říše (asi 1580-1090 př. n. l.), zvláště Sethi I. patří k významným panovníkům egyptských dějin, byl dobrý válečník a stavitel, V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 301-303.

⁷² J. TERRASSON, *The life*, s. 8-30.

Královna Nepthe povolala k sobě všechny kněze, aby se s nimi poradila, co si počít. Během této doby byly otevřeny všechny chrámy, ve dne i v noci a všechen lid se modlil za brzké uzdravení královny. Nepthe vyslala hlavního kněze do města Butos, aby zde vyzvedl věštbu, jak tehdy bylo zvykem. Královna ji toužebně očekávala každý den v naději, že zmírní její smutek nad osudem malého Setha. Když se kněží vrátili, sdělili jí následující proroctví: *„Neboj se smrti, na kterou jsi už nyní připravená, je to pouze přechodná část k lepšímu životu. Bohové jsou ti nakloněni, budeš nadále žít v srdcích svého lidu a tvůj syn jednoho dne znovu obnoví pořádek, který je nyní oslaben. Sice nikdy nebude zcela šťasten, ale bohové mu slibují kuráž a odvážné heroické činy. Byl zrozen pro konání dobra a zajištění blahobytu“*. Královna, upokojena těmito slovy, nabádala Setha k odvaze a ponoukala ho k tomu, aby se neprotivil vůli bohů a naplnil tak osud, který mu připravili. Ještě před svou smrtí královna určila Ameda jako hlavního vychovatele a rádce prince. Učitelé darovala vzácný šperk – smaragd ve tvaru srdce, zdobený reliéfem postav Osira, Isis a Hora. Poté zemřela. Celé království se zahalilo do smutku, všechny země Egypta truchlily. Začaly smuteční obřady, zpěvy a modlitby. Následoval velkolepý pohřeb královny Nepthe.⁷³

III. 2. 2 Kniha druhá

Po smrti Nepthe začala Daluca zvětšovat svůj vliv na krále. Teprve po obdobích smutku, kdy král s Dalucou trávil více času, než kdy předtím, začal odhalovat její pravou povahu a postupně ji více poznával. Slabý Osoroth, za něhož svého času vládla královna Nepthe, věří, že i Daluca bude mít stejnou kuráž a odvahu vládnout. A tak král Osoroth podruhé ve svém životě odevzdal vládu ženě. Přesto Daluce doporučil, aby se o všem radila s Amedem. Zlá Daluca odmítla s tím, že sama královna Nepthe Ameda ustanovila pouze princovým vychovatelem a rádcem, což ho zaměstnávalo až dost.

Tak zemi vládla nová regentka, žena neurozeného původu. Téměř každý nový vládce je přesvědčený o tom, že jeho vláda musí převyšovat skutky a velikost předchozího. Tak tomu bylo i u Dalucy, která se všemožně snažila vyrovnat zemřelé Nepthe. Lid měl stále v paměti dobrou královnu. Daluca od samého počátku byla posedlá myšlenkou vést drsný a mocný stát, ke svým rádcům se začala chovat nepřátelsky. Nebrala v úvahu žádné jejich rady, sesazovala je a zbavovala úřadů, až

⁷³ TAMTÉŽ, s. 31-55.

nakonec opravdu rozhodovala a vládla sama. A tak se v srdci královského dvora zakořenila nenávist. Čím větší moc regentka na úkor krále získávala, tím více se lidé proti ní bouřili. Král, ač byl neschopný, nemohl tyto věci dále ignorovat a přislíbil Dalucu sesadit. A to se i stalo. Daluca s pláčem obvinila krále, že v ní nemá dostatečnou důvěru, avšak král ustoupit nemohl. I přes svoji prohru hrdá a pyšná Daluca pronesla u dvora projev. Všechny obvinila, že i přes to, že jí dobrovolně svěřili vládu, jí od počátku nevěřili, ač byla vládě naprosto oddaná. Král po celou dobu přihlížel pošlapávání své vlastní cti. Aby zmírnil smutek a dotčenost Dalucy, vzal si jí za manželku.

Svatební obřad a veselí proběhlo jen skromně. Král si byl dobře vědom necti tohoto sňatku a Daluca si zase uvědomovala svou neurozenost a nízký původ. Její pýcha však vzrostla po narození společného prvního syna. Od té doby začala usilovat o upřednostnění vlastního syna před Sethem. Záhy začala spřádat mocenské intriky, snažila se princovi dojednat sňatek. V této době bylo zvykem, že si princové brali své sestry nebo jiné příbuzné u dvora.⁷⁴

Amedes, princův rádce, vychovatel a především přítel, vytrvával ve výchově a vzdělávání. Sethos věděl, že pod zdánlivou a přehnanou péčí Dalucy se skrývá nenávist a mocenské boje, přesto se snažil nepropadat zoufalství. Urážky, kterých se mu často dostávalo, snášel s pokorou. Hlavním cílem Ameda bylo prince inspirovat a vychovat ve vší ctnosti, se všemi zásadami, které by mu pomohly překonat všechna příkoří a nepřízeň osudu. Podporoval ho v osobní statečnosti, spravedlnosti a neustále mu opakoval, že je princ, proto musí být ohleduplný a rovný ke všem lidem. Moudrý Amedes vedl prince morální výchovou k pevným zásadám. V těchto dobách bylo běžné, že princové od svých vychovatelů dostávali pouze obecné rady a základy přírodních věd. Vyučovalo se zcela bez osobního přístupu. Ale Amedes věřil, že Sethos je skutečně vyvoleným a bystrým člověkem. Často mu vykládal o velkých mužích světa, jejich činech a hrdinstvích, která prokázali. Seznamoval ho se starou literaturou, s dějinami myšlení a chápaní, také s vědou a filozofií. Vzdělávání Setha se neomezovalo pouze na duševní rozvoj a mysl, ale i na rozvoj těla, ducha a síly. Amedes věděl, že král, řízen druhou manželkou, syna zanedbává a proto Setha co nejvíce zaměstnával.

Velice si oblíbili společné procházky, často chodili na posvátná místa v Memphisu, navštěvovali hrobky předků a vedli dlouhé rozmluvy u pyramid. Zde Amedes princovi

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 56-105.

vyprávěl o slávě králů, o mytologii a mýtech. Princ se vždy toužil podívat dovnitř největší královské pyramidy. Avšak Amedes ho varoval před nebezpečím, dalo se snadno vejít dovnitř, ale hůře ven. Domníval se, že princ byl ještě příliš mladý na to, aby takovým věcem porozuměl. Amedes mu sdělil: „*Pyramidy jsou otevřené po celé generace pro všechny, kdo hledají a touží najít. Jsou to ta nejposvátnější místa*“. A princ, vědom si posvátného okamžiku, věděl, že i jeho čas jednou přijde.⁷⁵

III. 2. 3. Kniha třetí

Válka, která zemi hrozila ze strany sousedního království, naplnila mladého dospívající prince tajnou radostí, neboť se domníval, že jedině tak naplní Amedovo očekávání a prokáže svou odvahu. Toužil vychovateli dokázat, že je opravdu hoden svého postavení a dobrého jména. Ten ho však poučil o mylnosti takového myšlení, tvrdil, že nesmí páchat zločiny pro vyšší dobro a ospravedlňovat válkou své hrdinství a čest.

Království sužovala nejen blížící se válka, ale také hladomor, který propukl v hraničních městech. Nejvíce byla postižena města Scyatis nebo Oasis u hranic s Libyí. Tamní lidé se stahovali z okolí pohoří Aspis a přecházeli na místo zvané Catabathmus, kde hledali místa, na kterých mohli hospodařit. I někteří nomarchové opustili královské sídlo a odjeli do svých guvernérských provincií, aby tam zabránili povstání.

V královském paláci probíhaly přípravy na lov. Ani dvořané ani královská garda nebyla z tohoto plánu příliš nadšena, všichni si uvědomovali vážnost nynější situace. Nikdo neměl chuť vyrazit ani do války ani na daleký a několikadenní lov. Avšak královský dvůr musel fungovat se všemi ceremoniiemi a zábavami i nadále. Většina lovců se obracela ke svému dobrému princovi, neboť věděla, že je dobrého ducha a má velkou odvahu. Velebili ho jako silného na těle i na duchu, rádi by ho přijali se vší úctou jako svého velitele. A tak se Sethos stal nadějí města. Mladý princ, potěšen přízní, přislíbil pomoc. Amedes mu doporučil, aby na výpravu vyjeli brzy ráno a vyhnuli se tak všem nepříjemným překážkám. Dále ho ještě nabádal k opatrnosti a obezřetnosti, ale také ke statečnosti a posiloval jeho kuráž.

⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 106-119.

Sethos vyrazil příštího rána s osmi lovci. Amedes, který se přes své stáří výpravy zúčastnil, po celou cestu všem dodával odvalu. Vyprávěl jim o starých hrdinných skutcích, připomínal jim, že v dávných dobách byl lov brán jako příprava či výcvik na válku. Dával jim ponaučení, že takový lov je vlastně skutečným bojem, kdy se lovci brání proti útoku zvěře a musí si poradit se všemi nečekanými nástrahami. Jejich cesta se ubírala po severní straně podél jezera Moeris. Amedes podal návrh, aby se chycené zvíře zachovalo živé a přivezlo se v kleci do hlavního města. A tím by se podtrhl triumf mladého prince. Mladí lovci, nadšeni tímto nápadem, téměř okamžitě souhlasili. Sethos, ač sám byl velitelem výpravy, všem slíbil rovný podíl na cti a slávě.

Po šesti dnech pochodu došli lovci k údolí hory Aspis. Na cestě byli již velmi dlouho, neviděli žádné zvíře a začínaly jim také docházet zásoby. Počali stoupat po úpatí hory. Najednou v dáli uviděli, jak se něco třpytí na slunci. Zaostřili svůj zrak a zaznamenali v místech předmětu pohyb. Zbystřili a pomalu se vydali k tomuto místu. Objevilo se monstrum. Sethos řekl svým společníkům: „*Moji draží, náš plán je dostat toto monstrum živé. Předpokládám, že první věc, kterou musíme zjistit, jsou jeho rozměry a váha, abychom se mohli lépe připravit. Pak budeme muset najít prostředky, jak vyrobit klec a jak ho do ní dostat*“. Všichni věděli, že musí postupovat obzvlášť obezřetně. Rozdělili se, Sethos, Amedes a další tři společníci se dali do pronásledování, zbytek nadběhl zvířeti z druhé strany. Začalo se stmívat a zvíře stále nevycházelo ze svého doupěte, lovci se rozhodli založit tábor a rozestavět hlídky. Dalšího rána se Sethos s Amedem vydali připravit jámu a další pasti. Ostatní lovci střežili doupě, a když pasti byly připravené, snažili se zvíře odtud vyštvat. Sethos ještě téhož dne dal poslat do města pro železnou klec. Přivezenou klec tři hodiny lovci skládali. Zvíře se v noci vydalo na lov a spadlo do připravené jámy. Sethos, s pomocí všech osmi mužů, ho zahnal do klece a zavřel.⁷⁶

Nedostatek potravin a malé zásoby vody je přiměly vrátit se i se zvířetem zpět do města. Sethos se chtěl vyhnout zvědavým očím a oslavám na jeho počest a hrdinství, proto dorazili nepozorovaně do paláce. Krále Osorotha radovánky příliš nezajímaly, nejevil zvláštní nadšení. Zato Daluca, která na prince stále více žárlila, se začala obávat jeho úspěchu. Především se bála, že princova prestiž u dvora vzroste, poté, co prokázal hrdinství a přivezl takovou chloubu, jakou bylo toto obrovské zvíře.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 120-147.

Již uplynulo osm let od smrti Nepthe. Daluca porodila dva syny, starší se jmenoval Beon a mladší Pemphos. Tato chamtivá a závistivá žena začala prosazovat své děti na královský trůn a to již velmi brzy po jejich narození. Samozřejmě podle starého práva primogenitury neměl ani jeden z nich právo vládnout, nástupcem se měl stát již touto dobou dospělý Sethos.

Daluca si nechala zavolat k sobě Ameda a poručila mu, aby prince odvedl do chrámů a tam ho vyučoval a následně ho nechal postoupit proces zasvěcení. Domnívala se, že Ameda tento nápad nadchne. Chtěla především dosáhnout toho, aby odvedl prince pryč od politiky a vlivu u dvora. Doufala, že se pak vzdá se svých ambicí a nároků na trůn. Věděla, že tento proces bude dlouhodobý a náročný a princ bude muset být nějakou dobu pryč z paláce. Hodlala poté přemluvit krále, aby zaslal Sethovi dopis, ve kterém mu oznámí, že je pryč příliš dlouho a své následnictví tak musí podstoupit někomu jinému.

Sethos druhého dne ráno vyrazil s Amedem. Osobním strážím sdělili, že budou nějakou dobu mimo palác na přání královny. Vzali si vše potřebné pro vstup do Velké pyramidy. Následně se na několik měsíců odebrali ke kněžím do hlavního chrámu. Zde měl princ strávit nějaký čas, podstoupit zkoušku čtyř elementů, podstoupit rituál zasvěcení do kultu bohyně Isis.

Během svého pobytu v hlavním chrámu Sethos uviděl u bran jakéhosi Kartagince, který rozhlašoval, že omylem v bitvě zabil svého bratra a proto bude v Memphisu souzen.⁷⁷

III. 2. 4. Kniha čtvrtá

Asi tak před dvaceti lety žil Tyrian, který se jmenoval Zoros a byl to potomek Cadma. Cadmus byl mužem velké síly a srdnatosti, položil základy slavného města Kartága. Zoros, jeho syn, vytvořil pak silný a dobrý stát. Hlavní kněz, kterého dal Sethos zavolat, okamžitě Kartagince stojícího u brány chrámu poznal. Byl to Saphon, jeden ze synů krále Zora. Kněz pro něj dal poslat, seznámil se s ním a pozval ho do chrámu. Tam mu Saphon všechno vyprávěl.

⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 148-200.

Příštího rána byl Kartaginec odveden z vězení před soud, tam byl přítomen i Amedes a Sethos. Tribunál se skládal především z kněží, hlavní slovo si vzal nejvyšší kněz. Proces byl veden v egyptském jazyce, kterému ale Saphon velmi dobře rozuměl. Poté vystoupil se svou řečí a začal vyprávět od začátku svůj příběh.

Král Zoros měl dva syny, starší se jmenoval Giscon, mladší Saphon. Oba byli velmi nadaní a schopní válečníci, kteří se v průběhu let zasadili o rozšiřování otcovy říše. Jejich otec si však přál, aby se také angažovali v politice a podporovali senát, avšak mladí princové považovali hrdinné boje za vyšší ideál. Přes Numidii rozšířili hranice státu až k Mauritanii a došli až k úpatí pohoří Atlas. Bylo potřeba všechna dobitá území sjednotit a civilizovat. Bratři byli otcem neustále varováni a nabádáni, aby zanechali svých ambicí a vrátili se domů ke svým povinnostem a věnovali se domácí politice. Před nimi však leželo nedobyté město Capsa. Bratři se rozdělili, aby mohli lépe město obklíčit. Bitva byla velmi krvavá a dlouho nerozhodná. Trvala celých pět hodin. Pak se udála nešťastná náhoda. Na chvíli se oba bratři ocitli zády těsně u sebe, Saphon tasil meč a zranil svého bratra Giscona, který na místě padl mrtev k nohám svého koně. Po této nešťastné bitvě se Saphon s ostatními Kartaginci vrátil domů, tam ho již nedočkavě vyhlížel otec. Ihned mu vyčínil, že již měl být dávno doma a řídit senát. Saphon mu vyložil, co se stalo. Zoros byl velmi nešťastný, ztratil prvorozeného syna a nástupnictví v jeho státě bylo tak ohroženo. Zoufalý otec poslal Saphona do Egypta, aby tam vyhledal hlavního kněze, který za hranicemi proslul svou moudrostí. Saphon se v Egyptě měl podrobit očištění a dojít tak rozsudku. Na konci své řeči varoval Kartaginec všechny přítomné před nepodrobenými národy za hranicemi. Jsou divoké a ziskuchtivé nového území, nejde si je snadno podmanit.⁷⁸

Po této obhajobě si vzal znovu slovo hlavní kněz, ten Saphonovi poděkoval za jeho řeč a opět ho usadil. Poté předstoupil Sethos, který sice ještě nebyl oprávněn vést soudní procesy, ale v rámci cvičení a přípravy na zasvěcení se směl zúčastnit. Sethos měl především odpovědět na tyto otázky: Jaké jsou ctnosti hrdiny? Spočívá hrdinství také v překračování mezí? Může hrdina obětovat svou čest v zájmu své vlasti?

Podle názoru Seta neudělal Saphon dobře, když upřednostnil svou vlastní pýchu před přáním otce. Heroické ideály ho neopravňovaly k takovým činům, jako je podrobení si cizího národa. Nemůže ani z důvodu hrdinství nutit lidi k porobenství nebo

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 201-221.

je vést nuceně do války. Sethos na druhou stranu chápe, že dobytí Capsi bylo značně výhodné a motivující. Oceňuje snahu postavit se těmto výbojným kmenům. Obecně soudí, že jejich země neměla nárok si podmanit lid Capsi. Princ položil otázku, co opravňuje jiný národ k anexi druhých? Nakonec došel k přesvědčení, že navzdory tomu je Saphon skutečným hrdinou, sám sebe a svou čest obětoval ve prospěch státu i těch, kteří přijdou po něm.

Nakonec povstal opět hlavní kněz a přednesl rozsudek. Bratrova smrt byla cesta ke smíření s bohy, pro jeho klid duše. Nyní by mělo být správné, aby dostal slibu a povinnosti vůči otci a nastoupil po něm vládu ve své zemi. Podotkl, že nejsou tak nespravedliví, aby nedokázali ocenit jeho dovednosti a umění v boji. Dále potvrdil, že Numidie byla opravdu vždy jedna z nejméně nejvěrnějších zemí otce Saphona a může tak být považována za provincii Kartága.

Nazítří se všichni přesunuli k hlavnímu chrámu, kde se Saphon kál a přinášel oběti bohům. Měl se tím očistit od všech svých hříchů a dojit ke smíření. Sethos pokračoval ve svém zászvětním obřadu. Spolu se Saphonem podstoupil rituál očištění těla a duše skrze vodu. Součástí všech rituálů byly také invokace a v neposlední řadě opět cesta do Velké pyramidy. Mezi Sethem a Saphonem vzniklo přátelství. Sethos ho občas navštívil v jeho příbytku. Kartaginec mladého prince velice respektoval a obdivoval se jeho nadání a moudrosti. Nakonec Saphon došel ke smíření a vydal se na cestu zpět do Kartága.⁷⁹

Princ Sethos podstoupil poslední zkoušku. Večer přijelo na koních šest důstojníků do královského paláce, aby oznámili, že zítra se bude konat velké zasvěcení. Zároveň to také oznámili ve všech ulicích města. Ráno vyšel průvod do ulic, hrálo se na hudební nástroje a lid zpíval. Byl to den štěstí, míru a všeobecného veselí. Připravil se dvoukolový vůz, ve kterém Sethos objel většinu města, až dojel před královský palác, který byl honosně vyzdoben. Tam ho na balkoně čekali Osoroth s Dalucou. Král, který byl od přírody dobrý, byl ten den šťastný, ale královna stěží potlačovala svoji žárlivost. Její nervozita se ještě zvýšila, když zasvěcený Sethos vystoupal přes vysokou rampu až ke králi a poklonil se mu. Ten tasil meč a poděkoval svému synovi za jeho oddanost a služby. Dojatý král, se slzami v očích, Setha objal. Lidé byli v tento den v království šťastni, propukli v jásot a přáli si, aby jejich princ žil dlouho a šťastně. Daluca se užírala

⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 222-248.

nenávisť a zlobou, její nucený úsměv téměř každý prokoukl. Pochopila, že Sethos se stal miláčkem lidu. Vyčinila králi, že i její synové by si zasloužili stejné cti. Sethos měl i nadále zůstat v kontaktu a kolegiu s kněžími.⁸⁰

III. 2. 5. Kniha pátá

Dalšího dne šli Sethos a Amedes do královského paláce na ranní audienci. Osoroth přijal svého syna s otevřenou náručí. Poděkoval také Amedovi za přípravu a pomoc. Král princovi sdělil, že válka v sousedních Thébách a městě This mu jistě dá brzy příležitost zaměstnat svůj meč, který dostal nedávno při ceremoních. Bude to skvělá příležitost prokázat odvahu a statečnost. Sethos s králem odešel jednat do síně, dvořané je následovali v naději, že jejich vojsko konečně dostane vytouženého silného vůdce. Královna, která se také chystala na jednání, mezitím vymýšlela nový plán, jak se Seta definitivně zbavit. Chtěla, aby byl Sethos poslán do války a tam zabit. Daluca se snažila udělat maximum pro to, aby se král začal více soustředit na jejich syny. Všimla si, že Sethos se teď těší veliké králově oblibě. A protože dosud nebyl jmenován žádný důstojník armády, využila vhodného okamžiku a začala přemlouvat krále: „*Můj pane, nastal čas, abyste ocenil vašeho syna pro to vše, co pro vás vykonal a pro všechny jeho zásluhy. Náš Sethos je skvělý a těší se veliké oblibě u lidu i u armády, která věří v jeho bojové umění. Proto ho odměňte a jmenujte ho generálem a vůdcem celé výpravy. Již za časů moudrého Sesostru panovníci vybírali do armády své nejlepší muže a čestně je jmenovali. Proto zahajte svůj výběr a přípravy, dejte svému synovi tu nejvyšší důvěru a poctu. Prosím, zvažte také, že princ z This je bratrem zemřelé královny Nepthe a tím Sethův strýc. Mějte se na pozoru před Amedem, který má na prince mnohdy větší vliv než vy, můj pane*“. Král, v tomto okamžiku prozíravý, jí obratem odpověděl: „*Vážím si vašich obav a péči o moji vládu a osud, nicméně Amedes vždy svědomitě plnil svou úlohu, kterou mu přidělila sama královna Nepthe a o prince se pečlivě postaral. Svého syna bych ještě nedoporučil na post velitele mého vojska, je příliš mladý, nemá žádnou zkušenost v boji a nechci se o něj obávat. Co se týče důstojníků, očekávám od Ameda každým dnem seznam těch hlavních, kteří mají jít do války*“. Ačkoliv Daluca měla ještě další list na projednání, králova rozhodnost a sebedůvěra jí nedala odvahu ho prosadit.

⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 249-293.

I nadále, tak jako po celou svou vládu, uplatňovala absolutní politiku. Téměř odstranila staré a moudré hodnostáře a nahradila je mladými a nezkušenými dvořany a prakticky tak vládla sama. Tohoto dne také předstoupil generál Thoris a upozornil, že v řadách vojáků nepanuje příznivá nálada, nikdo nemá chuť bojovat. Ráno přinesla Daluca králi tabulku s návrhy důstojníků a generálů do armády. Mezi navrženými byl samozřejmě i Sethos. Král ji znechuceně přerušil a znovu ji zopakoval, že Sethos ani Amedes veliteli nebudou, pouze se tažení zúčastní. Oba tak král zprostil velení.

Hlavní schůzka se konala v sousedním městě Coptos, kam se všichni odebrali. Toto město dobyli králové v pozdní době a chránili ho tak před nájezdy nepřátel. Později si ho přivlastnili králové z Théb. Město bylo největším obchodním centrem celého Egypta. Vedla tudy obchodní stezka, která procházela skrze egyptské pouště až k Arabskému zálivu, tam Ptolemaios Philadelphus založil město Berenica. Údajně ho pojmenoval podle jeho matky. Podél obchodní stezky za léta bylo vystavěno mnoho hostinců a ubytovacích zařízení.

Královna městu poskytla střelivo a zásoby, ustanovila posádku 30 000 mužů, kteří působili jako obranný spolek. Armáda čítala 100 000 mužů v čele s generálem. Amedes byl rád, že se výpravy mohli zúčastnit, měla být první větší zkušeností mladého prince Setha. Předtím, než opustili Memphis, Amedes princovi doporučil, aby odevzdal do rukou kněží kazetu se srdcem, kterou mu věnovala jeho matka před smrtí, protože v časech války jsou poměry vždy nejisté. Bude mít tak důvod se vždy vrátit. Toto Sethos i provedl. Rozloučili se se všemi hodnostáři a vychovateli. Amedes si nepřál, aby Setha doprovázela početná družina, stále zdůrazňoval skromnost. S princem vyrazil pouze on a dalších osm mužů jako princovi společníci, kteří se dobrovolně přihlásili. Každý člen výpravy měl s sebou několik otroků, Sethos měl pouze jednoho, jmenoval se Afares, původem byl Arab. Afares byl stejného věku jako princ, byl veselý a rozverný náladou a Sethos si ho proto rychle oblíbil. Daluca sledovala sblížení prince s otrokem a snažila se ho podplatit, ale ten rázně odmítl být zrádcem. Dobrovolníci vjeli do města Coptos a utábořili se tam. To bylo přesně měsíc před tím, než nepřítel zaútočil.⁸¹

Sethos byl místními obyvateli přijat s neobvyklou radostí a všichni záhy zjistili, že obyvatelé města Coptos by byli raději pod vládou Memphisu než Théb, ke kterým byli kdysi násilně připojeni. Místní lidé byli pod vládou kněží, kteří disponovali až příliš

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 294-312.

velkou mocí na úkor krále. Amedes poukázal na formu vlády a ponaučil Setha o povaze vládnutí a o osvícených panovnících. Vyprávěl o kněžích z Théb, kteří mají klíče od všech hrobek a mohou bezpečně cestovat skrz všechny nomy. Dostanou se všude, dokonce i do královského paláce. A Amedes pojal nápad, aby Sethos navštívil právě tyto kněze a strávil u nich nějaký čas.

Doprovodil ho ke Kněžskému kolegiu v Coptos, aby se zde něčemu přiučil a také poznal, jak funguje u nich obřad zasvěcení. Mladého prince si vzali na starost dva kněží, vzali ho do Théb do chrámu bohyně Isis. Během krátkého času se Sethos seznámil se zvyky a obyčejí nomu Théby. Navštívil také Memnonium, město Syena, tam viděl Obelisk. Byl také požádán, aby navštívil malý Katarakt, který leží nedaleko od Syeny, blízko Napaty v Etiopii. Ceremonie v chrámech byly velmi podobné těm, které Sethos znal, jen se mu zdáli zde přísnější, ale o to vážnější a vznešenější. Thébští kněží složili Sethimu poklonu a podivovali se jeho velké moudrosti. Sethos jim zase poděkoval za společnost na cestách a jejich odpovědi na mnohé otázky.

Pak se Sethos vrátil do města Coptos, kde ho již čekal netrpělivě Amedes. Nepřítel zatím využil opadu záplav a posunul se téměř na dostřel od stanů vojáků z Memphisu. Zaútočil na část posádky, ale generál Thoris se ubránil a nyní čekal na vhodný okamžik k protiofenzivě. Ještě toho dne nepřítel ukázal své skryté lodě a začal se připravovat k boji. Protivníci měli zvláštní stroje, byly to jakési velké otevřené přístřešky, které mohly pojmout až padesát vojáků a byly pojízdné. V noci nepřítel tyto stroje uvedl do provozu.

Sethos dostal nápad a připevnil za zábradlí železné háky, na které lanem zavěsil kladky. Nepřítel si těchto kladek vůbec nevšiml, protože byl zaujat organizací svého vojska. Začaly odevšad létat šípy. Osm společníků Setha železnými háky zachytili lodě nepřitele. Spustila se bitva, dlouhá a krvavá. Všichni velebili Setha, on sám však cítil, že dosud neměl možnost ukázat svou udatnost a statečnost. A také všechny upozornil, že uvázat háky na lodě byl sice jeho nápad, ale bez pomoci ostatních společníků by nebyl realizován.⁸²

Thébský král Mephres, jehož armáda byla velmi početná, si dal záležet na přípravě strojů, které vypadaly jako pojízdné věže, odkud vojáci stříleli šípy. Tyto věže měly i padací mosty, kterými se tak útočníci snadno a rychle dostali do řad nepřitele. Když Sethos tyto mosty uviděl, pomyslel si, jak je nepřítel povrchní. Aby nepřitele zaskočil,

⁸² TAMTÉŽ, s. 313-353.

vydal se Sethos se svými společníky před ohrazení. Seskočil na padací most, skrze který vtrhl přímo do řad nepřítelů. Po rampách se vrátil zpátky. Takto to provedli několikrát. Mephres dal rozkaz jednu z věží raději zapálit. Amedes a vyslanec napsali do Memphisu králi zprávu, jakým způsobem zlomili první obležení a také, jak se Sethos vyznamenal. Ve stejné době obdržel generál Thoris zprávu od královny s výtka, že záležitosti se dlouho táhnou a on nechává Seta vyniknout. Generál byl sice zmaten, ale musel se podrobit. Oznamil guvernérovi, že v noci se mají jeho jednotky připravit k útoku. Rozkázal posádce u brány, aby se také zapojila a zároveň se postaral o to, aby se nepřítel doslechl, že bránu nikdo nehlídá. Mephres rozdělil své vojáky do dvou hlavních linií. Využil zrady generála Thorise. Útok byl velmi tvrdý. Vojáci z Memphisu přesile podlehli a brána byla nepříteli otevřená. Sethos, Amedes a otrok Afares se pustili do krvavého boje na obranu jejich ležení.⁸³

Po ukončení bitvy se vojáci začali po této trojici shánět. Našli pouze Ameda a Afara živé, avšak Seta nenašli. Mysleli si, že je mrtev a zpráva se rychle rozšířila. Den po porážce byl ke králi v Memphisu poslán guvernér se zprávou o smrti Seta. Dříve, než se ale ke králi vydal, rozhodl se pomstít. Zajal zrádného generála a uvěznil ho s tím, že král rozhodne, co s ním. Osoroth, když se dozvěděl o smrti svého, omdlel. Byl si jist, že Thoris byl spojencem Dalucy. Přišel k ní a řekl jí: „*Madam, zde je ovoce vašeho veškerého snažení, odejděte do některého z vašich paláců a nechodte mi už nikdy na oči*“. Královna i se svými syny odešla do místa poblíž hlavního města. Král ustanovil radu, která vládla po několik dalších let. Osoroth vyslal na místo bitvy posly, ti měli za úkol najít alespoň princovo tělo. Král Théb mu přislíbil pomoc při hledání. Naděje stále žila.

Sethos ovšem nebyl mrtvý. Po bitvě ho zajali etiopští vojáci, kteří nevěděli, že je to egyptský princ. Odvezli ho do městečka Phoenicon, asi 20 mil od Coptos. Město se nacházelo přímo při cestě k Rudému moři a byla to významná fénická osada. Etiopané prodali prince do otroctví Fénicičanům. Sethos pečlivě tajil své jméno i původ, předstíral, že je obyčejný voják z Memphisu, zvaný Cheres. Měl se s Fénicičany vypravit na cestu po moři. Ve Phoeniconu zaslechli zvěsti o smrti egyptského prince. Sethos doufal, že se dříve nebo později, zpět do Memphisu vrátí.⁸⁴

⁸³ TAMTÉŽ, s. 354-372.

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 373-382.

III. 2. 6. Kniha šestá

Sethos, který se nyní jmenuje Cheres, doplul spolu s Féniciany do Bílého přístavu. Plavili se přes Rudé a Středozevní moře. Jejich cílem byla Indie, ale také Taprobane (dnes Cejlon) a měli dorazit až k řekám Indus a Ganga. Cheres, od té doby, co ho v bitvě zajali etiopští vojáci a prodali Féniciánům, tají svůj pravý původ.

Po uzdravení se měl stát stálým vojákem v armádě. Již po pár dnech mohl vstát, snažil se pomáhat s navigováním a všechny udivoval svými znalostmi. S potěšením brzy zjistil, že mezi posádkou jsou také Egypťané a severní Etiopané. Dříve, než dorazili do Streights, přiblížili se k místu zvané Arabia Felix, tu se nacházely nejkrásnější louky a kvetly nejhezčí květiny. Nakonec dopluli do Streights, jehož břehy se rozkládaly při pobřeží Arábie až k Perskému zálivu. Z břehů viděli až na perské provincie Carmania a Gedrosia, ale i na Maledivy.

Asi tak po měsíci se Cheres docela zotavil. Generál, který se jmenoval Aftartus, byl mužem velkých znalostí a zkušeností, znal Chera podle jména a doslechl se o jeho schopnostech a hlubokých vědomostech. Cheres se musel neustále zapírat, veškerá pověst, kterou získal jako Sethos, mu nyní byla k ničemu, potřeboval novou osobnost. Dopluli až k mysu Cory, naproti němu se rozkládal Taprobane (Ceylon), ostrov, který byl formálně také nazýván Palesimundus a jeho obyvatelé ho nazývali Salica. Během cesty loďstvo generála narazilo na loďstvo tří králů z Taprobane. Generál Aftartus, který toužil Taprobane dobýt a porazit místní osadu, nechal svolat válečnou poradu. Při rozmluvě řekl Cherovi: „*Když vyhraje, budeme moci na Taprobane založit osadu, když ne, budeme muset ustoupit*“. Rada se mezitím usnesla na plánu zaútočit na flotilu původní osady.⁸⁵ Cheres si na sebe vzal brnění a také našel velký meč. Pak udělal zcela něco nečekaného, něco, co všechny naplnilo obdivem a zároveň strachem. Cheres seskočil z nejvyššího místa paluby, začal přeskakovat z lodi na nepřátelskou loď a zase zpět. Postupoval s takovou obratností, až udivoval i námořníky, kteří toho za ta léta zažili více. Vypyťovali se ho a on jim prostě odpovídal, že většina vojáků se dívá na nepřítele jako na hrozbu svého prince nebo generála, ale ne přímo jako na svoji. Bitva trvala asi tři nebo čtyři hodiny. Začala palbou nepřítele, nejdříve začal vypouštět šípy, ale Féniciané toto nepříliš velké nebezpečí ustáli. Pak, maje na paměti výkon Chera, se za pomoci železných háků dostali k nepříteli na palubu. Některé pobili a některé hodili

⁸⁵ TAMTÉŽ, s. 383-398.

do moře. Strhla se hrozná bitva, hotová spoušť a masakr. Přes zdánlivou prohru se ostrované nehodlali ještě vzdát. Pak se setmělo a bitva zůstala nerozhodná.

Na radu Chera se Féničané rozhodli v noci zapálit nepřátelské lodě, obětovali i své tři vlastní. Nepřátelé, kteří na lodích ještě zbyli, s křikem vyskakovali nebo tam uhořeli. Generálovi se Cheres velice zalíbil a byl rád za jeho odvalu a schopnosti. Generál Aftartus poslal všechny spát, aby byli na zítřejší pokračování boje odpočatí. I Cheres téměř okamžitě usnul. Generála, který se chystal do své kajuty, upozornila hlídka na nepřátelské signály. Vyzývali ho k rozmluvě zástupci vládce kolonie Pheleta. Přišli generála prosit o pomoc a shovívavost, neboť se k ostrovu přiblížilo loďstvo tří králů. Byli to právě ti, které loďstvo Féničanů po cestě míjelo. Vyslanci Pheleta žádali, aby se jejich vojska proti tomuto nepříteli spojila, protože flotila tří králů byla velmi početná. Generál Aftartus byl velmi překvapen, když toto uslyšel a řekl zástupci, že rád završí své vítězství, přestože je přesvědčen, že by to zvládli i sami. Nicméně přislíbil pomoc. Domluvili se, že zatím nikdo nic nebude podnikat, až do doby, kdy dá jejich králi Pheletovi znamení.

Za úsvitu se přiblížilo očekávané loďstvo tří králů. Jeden z jejich vyslanců byl poslán přímo ke generálovi s poselstvím o krátkou audienci. Generál Aftartus byl velmi unavený, téměř vůbec nespal a přestože byl rozrušený, uvolil se zahájit konferenci mezi představiteli nepřítele, tedy spojenectví tří králů z Taprobane a mezi Féničany ve spojení s osadníkem Pheletem. Nejdříve vystoupil jeden z králů a začal částečně vykládat a částečně zastrašovat tím, že jeho vojsko vždy dobylo to, co si umanulo, obširně vyprávěl o svých předchozích úspěších a slavných bitvách. Poté měl slovo generál Aftartus. Do řeči mu skočil další z koalice tří králů. Nakonec promluvil také velitel osady Pheletes, který si byl vědom své neopatrnosti, když svou osadu a svůj lid zatáhl do konfliktu. Nakonec se všichni shodli, že by bylo nejlepší, kdyby se navrátily všechny staré pořádky před založením osady Pheleta.⁸⁶ Mělo by tedy dojít k navrácení území třem králům z Taprobane. Pheletes si však mohl ponechat jednu menší osadu. Vše se tedy obešlo bez bitev.

Cheres se postupně seznamoval se zemí Taprobane, narazil zde na čtrnáct nebo patnáct kněží, mezi kterými byli také dva z Memphisu. Ti ho okamžitě poznali. Cheres napsal dopis hlavnímu knězi do Memphisu a odevzdal ho právě těmto kněžím. Také se

⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 399-425.

jim svěřil, že u nich ukryl svůj poklad. Zároveň doufal, že se dříve nebo později dostane přes Středozemní moře do Afriky a odtud zpět do Memphisu.

Rozhodl se požádat generála o propuštění ze služeb. Chtěl následovat kněze a Pheleta na cestě na Menuthias (dnešní Madagaskar). Za jeho dobré služby ho generál propustil. Cheres odplul na lodi, které velel a doufal, že se tímto směrem dostane zpět do Egypta. Dopluli na místo a Pheletes ho požádal o rady, jak založit dobrou a pevnou osadu. Cheres prvně stanovil práva pro otroky a řízení. Pomohl tak založit dvě osady – v Taprobane a na ostrově Menuthias.⁸⁷

III. 2. 7. Jak příběh končí?

Cesta Setha nás zavede dále na New Tyre a Guineu, podobně, jako ve svých předchozích cestách, prokazuje princ velkou odvahu a kuráž.

Mezitím se odehraje příběh, kdy se Sethos seznámí s člověkem jménem Azores. Sethos se mu svěřil se svým skutečným původem. Avšak Azores se stává zrádce a, ve vidině vlastního prospěchu a bohaté odměny, podává zprávu do Egypta o tom, že Sethos je stále naživu. Sethos plánuje pojmout za manželku princeznu Mnevii, dceru krále z This, se kterou se již dříve sblížil. Po sňatku by přiznal, že je egyptským princem a právoplatným dědicem trůnu. Azores se přidá na stranu Arabů, kteří již dlouho ohrožují město Hieropolis, hlavní město království This.

Sethos, pod vlivem těchto událostí, se urychleně vrací zpět do Egypta. Nadále používá jméno Cheres. Vyráží směrem k Hieropolis, kde Azora poráží a posílá ho jako zajatce do Arábie. Král z This je Sethovi vděčný za záchranu království a svou dceru Mnevii mu skutečně přislíbí. Mezi Sethem a Mneviií vzniká láska a vřelá náklonnost. Sethos je odměněn titulem velitele egyptské armády.

Zápletka pokračuje, Azores prchá z arabského zajetí a ve snaze pomstít se Sethovi, táhne se svým vojskem na Memphis. Ale Sethos, nyní velitel egyptské armády, ho opět poráží a tím také končí obléhání hlavního města. Sethos po vítězství Azora zajal a nechal ho veřejně soudit za jeho přestupky v přítomnosti krále a kněží.

⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 425-460.

Princezna Mnevia se strachuje o svého milého a povolává k sobě kněze z Heliopole. Tato pasáž poskytuje autorovi další prostor pro představení staroegyptského kouzelnictví a magie.

Události dostávají nečekaně rychlý spád. Obyčejný otrok v Memphisu poznává svého pána, následníka a dědice egyptského trůnu. Princ definitivně sundává svůj převlek a představí se jako Sethos. Osoroth, jeho otec, rezignuje ve prospěch svého syna, v jehož návrat už ani nedoufal. Královna Daluca je definitivně poražena, pod tíhou událostí spáchá sebevraždu, vypije jed.

Sethos se dostává na trůn a jeho jméno je tak zapsáno mezi listy faraonů. Dnes ho známe pod jménem Sethos nebo Sosis. Vládne ještě dalších pět dní a pak se vzdává trůnu ve prospěch nevlastního bratra prince Beona, jednoho se synů Dalucy. Navíc se vzdává i své lásky, princezny Mnevie, kterou zasnoubí s druhým nevlastním bratrem, princem Pemphem. Ten byl již delší dobu do Mnevie zamilován. Sethos odchází do chámu ke kněžím v Memphisu. Tam chce v pokoji a míru žít v blízkosti bohů, kterým se zasvětil. Z paláce je i nadále často oslovován a žádán o pomoc velvyslanci jiných království a téměř denně pro něj posílají jeho bratři s žádostí o radu. Moudrý Sethos tak nakonec došel pokoje a spokojenosti.⁸⁸

⁸⁸ John DUNLOP, *The History of Fiction. Being a Critical Account of the Most Celebrated Works of Fiction from the Earliest Greek Romances to the Novels of the Present Age*, London 1825, s. 324.

III. 3. Náboženství v románu

III. 3. 1. Terrassonovo pojetí

Již na začátku knihy autor přibližuje počátky staroegyptských mýtů. Rozlišuje Sedmero a Devatero, každému z bohů obvykle věnuje jen pár vět. Tak si Terrasson představoval prvotní božstvo starého Egypta. Dále v ději románu zmiňuje především kult takzvané Svaté rodiny (Osiris, Isis, Horus).

Egyptané, kteří vždy byli o krok dále, než sahá naše známá historie, tvrdili, že bohové byli první králové a započali vládu faraonů. Bylo to takzvané Sedmero, které zastupovali tito bohové:

- Vulkán
- Slunce
- Agathodemon
- Saturn
- Osiris
- Isis
- Typhon

Vulkán neměl žádný prvopočátek, filozofové jej označovali jako všudy přítomný elementární oheň. Dalším zástupcem ohně, jako elementu, byl bůh Slunce. Platil za syna Vulkána a působil jako jednotící prvek světa. Agathodemon, definovaný samotným jeho názvem, se stal principem jich všech.⁸⁹ Saturn nebo také Čas, zplodil děti, které pojmenoval Osiris, Isis a Typhon. Bohové Osiris a Isis byli nejen sourozenci, ale také manželé, vyznačovali se obojím pohlavím. Typhon, jejich třetí bratr, byl považován za zlý princip. Bohové Osiris a Isis spolu měli syna, kterému dali jméno Horus. Ten započal vládu polobohů a stál v čele dalšího společenství, takzvaného Devatera:

- Horus
- Mars
- Anubis
- Herkules

⁸⁹ J. TERRASSON, *The life*, s. 1.

- Apollo
- Ammon
- Tithoes
- Sosus
- Jupiter nebo také Meni

Na tomto místě se autor, oproti předchozím, nevyjadřuje ke každému bohu zvlášť, vychází z toho, že většinu božstev dobře známe z řecké nebo římské mytologie. Zastavuje se pouze u Jova – Meniho, který měl čtyři syny:

- Merkur
- Esculopius
- Athotes
- Curudes

První dva synové, Merkur a Esculopius, stejně jako Horus, sami sebe podstoupili do nebe. Aby Jupiter – Meni spravedlivě království rozdělil, přidělil svým čtyřem synům vládu nad rovně přidělenými čtyřmi úseky. Merkur vládl v Thébách, Esculopius v Memphisu, Athotes v This a Curudes v Tanis. Tímto rozdělením vznikly čtyři velké dynastie v egyptském království.⁹⁰

Další božstva, která Jean Terrasson v románu zmiňuje, jsou:

- Hermes
- Juno

Autor také často mluví o bozích – zvířatech, která byla v Egyptě již od počátku posvátná. Za všechny uvádí například posvátné krokodýly, hrochy nebo ptáka ibise. Jako bohy – zvířata Anupa nebo Ibise.⁹¹ Egypťané si zvířat velmi vážili a zasvěcovali jim často také města, která podle nich pojmenovávali. Například města Crocodilopolis nebo Hioppopotamus.⁹²

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 2.

⁹¹ TAMTÉŽ, s. 73.

⁹² TAMTÉŽ, s. 74.

Některé mýty v románu odráží také alegorii Orfea, Euridiky nebo mýtus o Kerberovi a Persefoně.⁹³A nakonec k Sethimu, při procesu zasvěcování do kultu a mystérií bohyně Isis, přichází Semons a Medioximi, kteří jsou definováni jako polobožstva.⁹⁴

III. 3. 2. Současné pojetí

Obecně lze říci, že autorův dobový náhled na egyptské náboženství je do značné míry velmi pokrokový a jeho znalosti jsou, na dobu, kdy ještě nebyly rozluštěny egyptské hieroglyfy, pozoruhodné. Přesto je potřeba poukázat na skutečnost, že je autor pod řecko-římským vlivem, antika přejala některá egyptská božstva. V době řecké a později římské nadvlády Egypta se staroegyptské motivy snáze šířily do Evropy. Díky své blízkosti tak mohly do západní Evropy proudit především představy o staroegyptském náboženství, magie, astronomie a také alchymie.⁹⁵

Jean Terrasson také nejspíše vycházel ze spisů Manehta. Manehto (nebo také Manéthó) byl řecký velekněz ze Sebhenytu a žil ve třetím století př. n. l. Pro tehdejšího Ptolemaia II. sepsal obecné dějepisné dílo zvané *Aigyptiaka*, které bylo do určitého období asi nejúplnější příručkou pro egyptské dějiny. Bohužel toto dílo se nedochovalo celé. Manehto, mimo jiné, rozdělil egyptské vládcy do třiceti dynastií, počínaje legendárním zakladatelem Menim až do roku 343 př. n. l., kdy Egypt dobyla Persie.⁹⁶ Co se týče románu, je problematické právě ztotožnění řeckých názvů s původními egyptskými jmény. Jean Terrasson patrně znal i Manehtovy seznamy králů a bohů, protože také božstvo dělí na bohy, polobohy a samotné panovníky právě tak, jako Manehto. O Manehta se dále opírali také někteří křesťanští letopisci, kteří mnohé údaje přizpůsobili křesťanské a biblické chronologii.⁹⁷

Je překvapivé, že autor zmiňuje právě Sedmero. Dnes používáme spíše označení *Osmero* nebo *Devatero*. Toto číselné vyjádření není přesnou číslicí bohů, ale číslem jako symbolem takovým. Číslo čtyři vyjadřovalo v Egyptě úplnost, proto jeho dvojnásobek, číslo osm, zastupuje všeobecnou úplnost. V tomto případě je to tedy

⁹³ TAMTÉŽ, s. 167-176.

⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 274.

⁹⁵ N. GOODRICK-CLARKE, *Západní esoterické tradice*, s. 29.

⁹⁶ L. BAREŠ – E. GOMBÁR – R. VESELÝ, *Dějiny*, s. 11.

⁹⁷ Erik HORNING, *Tajemný Egypt. Kořeny hermetické moudrosti*, Praha 2002, s. 76.

Osmero.⁹⁸ Jedná se zpravidla o čtyři bohy a jejich manželky, které Terrasson vůbec neuvádí. K tomuto nejznámějšímu společenství patří takzvané *Osmero z Chemenu*: božstva Nun a Naunet jako Nehybné vody, Heh a Hauhet jako Bezmeznost, Kuk a Kauket jako Temnota a Tenemu a Tenemut jako Neuspořádanost.⁹⁹ Nun je v tomto případě personifikací veškerého pravodstva, která v mytologii starých Egyptanů představovala prapůvodní látku a cosi nekonečného.¹⁰⁰ Bůh Heh by mohl být vykládán jako symbol času, ale má také souvislost s neměnným trváním nebo skutečností.¹⁰¹ Kuk platí za představitele temnoty nebo dokonce pratemnoty. Podle dochovaného textu z ptolemaiovského období byl dokonce prvním bohem, který se z původní temnoty zformoval.¹⁰² Tenemu bývá definován nejen jako neuspořádanost, ale také šero.¹⁰³

Jako další božské společenství můžeme pojmenovat Devatero. Devítka, stejně jako v případě Osmera, nevyjadřuje přesný počet zastoupených božstev, ale opět číslo, jako symbol. Devítka zastupuje velké množství nebo také úplnost, umocněnou ještě dokonalou trojkou (3 x 3).¹⁰⁴ Tak, jako Osmeru se připisuje město jeho vzniku, také božstva Devatera pochází z města Iunu. V čele Devatera je prabůh Atum. Z něj se po masturbaci stvořila božstva vzduchu Šu a Tefnut. Z jejich spojení se zrodila božstva Geb (země) a Nut (nebesa). Posledními bohy Devatera jsou děti Geba a Nut, a sice Usir, Sutech, Eset a Nebthet.¹⁰⁵ Atum je definován jako nekonečný a nejsoucí bůh veškerého počátku.¹⁰⁶ Jeho skutečný význam není zcela jasný, lze říci, že patří k nejstarším bohům – stvořitelům.¹⁰⁷ Bůh Šu představuje život, světlo, ale hlavně vzduch, tudíž základní podmínku k lidskému žití.¹⁰⁸ Sporný je význam jeho manželky, bohyně Tefnut, její význam se dá vykládat jako bohyně vlhkosti, což by mohlo souviset s její úlohou, kterou hrála při očišťování zemřelých.¹⁰⁹ Důležitými bohy jsou Geb a Nut. Geb je jedním z chtonických (zemských) božstev a představuje zemi jako takovou. S tím také

⁹⁸ Jiří JANÁK, *Brána nebes. Bohové a démoni starého Egypta*, Praha 2005, s. 133.

⁹⁹ J. JANÁK, *Brána*, s. 134.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 129.

¹⁰¹ TAMTÉŽ, s. 70.

¹⁰² Manfred LURKER, *Lexikon bohů a symbolů starých Egyptanů. Průvodce mystickým a magickým světem Egypta*, Praha 2003, s. 196.

¹⁰³ John BAINES – Leonard LESKO – David SILVERMAN, *Náboženství ve starověkém Egyptě. Bohové, mýty a náboženská praxe*, Neratovice 2009, s. 91.

¹⁰⁴ J. JANÁK, *Brána*, s. 50.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 51.

¹⁰⁶ E. HORNUNG, *Tajemný Egypt*, s. 45.

¹⁰⁷ J. JANÁK, *Brána*, s. 35.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 171.

¹⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 174.

souvisí bohatství země, různé kovy a minerály.¹¹⁰ Manželka Nut je ztělesněním nebeské klenby a zároveň všech těles na ní, zejména hvězd, které polyká.¹¹¹ Poslední velmi významnou čtveřicí jsou děti Geba a Nut. V románu velice často zmiňováni Usir, Eset, méně pak Sutech a Nebthet. Usir většinou popisujeme jako vládce podsvětí, ale je to také přemožitel smrti a bůh vzkříšení. Jeho žena a zároveň sestra, Eset, byla jednou z nejvýznamnějších bohyní starověkého Egypta. Bývá definována jako bohyně lásky, citu, ale také mateřství a manželství.¹¹² Bohové Sutech a Nebthet jsou nejen sourozenci, ale manželi zároveň. Sutech zosobňuje všeobecný chaos, nepokoj, válku a porušení řádu.¹¹³ Jeho žena, bohyně Nebthet, zastávala roli u procesů života, smrti a vzkříšení.¹¹⁴

Zde, u Devatera, lze sledovat již jistou shodu mezi skutečným pojetím a pojetím náboženství Jeana Terrassona. Jeho Vulkán, kterého definuje jako všudypřítomný elementární oheň a všeobecný prvopočátek, by mohl být právě bůh Nun, který představuje pravodstvo nebo praoceán. Jen s tím rozdílem, že se nejedná o oheň jako element, nýbrž o vodu. Zde lze opět sledovat řecký vliv, protože řečtí filozofové, konkrétně Hérakleitos a jeho škola přírodní filozofie, považovali právě oheň za pralátku.¹¹⁵

Dalším zástupcem Sedmera podle Terrassona je Slunce. Tohoto boha v románu definuje jako oheň, který je synem Vulkána a působí jako jednotící prvek. Zde je zřejmé, že se bude nejspíše jednat o boha Rea nebo možná Atuma, ten byl pokládán za praboha stvořitele.¹¹⁶ Již v období Staré říše (asi 2700-2180 př. n. l.¹¹⁷) byl Atum ztotožňován s bohem Reem. Re je symbolem slunce, jeho síly, blahodárnosti a nezbytnosti k životu. Řekové ho přímo spojovali s Héliem.¹¹⁸ Zdá se tedy, že význam tohoto boha v románu je poměrně jasný.

Zvláštní význam má v tomto společenství Agathodemon. Agathodemon (nebo také Agathos Daimon) je totiž původně řecký ochranný bůh, který se údajně do Egypta dostal za vlády Alexandra Makedonského. Ten snad v Alexandrii založil jeho svatyni

¹¹⁰ TAMTÉŽ, s. 58.

¹¹¹ TAMTÉŽ, s. 131.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 54.

¹¹³ TAMTÉŽ, s. 164.

¹¹⁴ TAMTÉŽ, s. 122.

¹¹⁵ Hans Joachim STÖRIG, *Malé dějiny filozofie*, Kostelní Vydří 2000, s. 102.

¹¹⁶ J. JANÁK, *Brána*, s. 36.

¹¹⁷ Jiří JANÁK, *Staroegyptské náboženství II. Život a úděl člověka*, Praha 2012, s. 235.

¹¹⁸ J. JANÁK, *Brána*, s. 140.

(*heroon*).¹¹⁹ Proč si Terrasson zvolil do společenství Sedmera právě tohoto boha je nejasné, ale znovu jasně vidíme, že řecký vliv v době osvícenské Francie byl mnohdy rozhodující. Agathodemon byl ztělesněním hada a jeho kult se dále rozšířil z Řecka do Egypta, tam se uctíval snad až do římského období. Jeho projevy jsou doloženy i v Římě.¹²⁰

Jean Terrasson v románu píše, že Saturn byl otcem dětí jménem Osiris, Isis a Typhon. Jejich otcem je ve skutečnosti egyptský bůh Geb (současně se svou manželkou Nut). K dětem počítáme ještě bohyni Nebthet, o které se Terrasson nezmiňuje.¹²¹ Saturn, sám o sobě, je římským bohem zemědělství, setby a úrody, jeho řeckým protějškem je bůh Kronos,¹²² který byl nejmladší z dvanácti Titánů a jediný ze sourozenců souhlasil se svržením svého otce Urana. Měl celkem šest dětí (dcery pojmenoval Hestiá, Démétér, Héra a syny Hádes, Poseidón a Zeus).¹²³ Zde snad můžeme vysledovat jistou shodu mezi ním a Gebem, který byl ostatně také otcem většího počtu dětí.

Pokud jde o další bohy jmenované v Sedmeru, Osira a Isis, není pochyb, že se jedná o egyptská božstva Usira a Eset, nejvýznamnější božskou dvojici starověkého Egypta. Terrassonem zmiňovaného Typhona můžeme s jistotou přiřadit k bohu Sutechovi. Typhon je v románu definován jako zlý princip a právě Sutech je skutečně ztělesněním zla, chaosu a války. Je otázkou, zda Terrasson znal známý příběh těchto dětí, je celkem pravděpodobné, že ano. Usir byl určen jako následník otce Geba, na úkor bratra Sutecha, ten dostal na starost dohled nad pouští. To vedlo k bratrovraždě, Sutech rozsekal tělo Usira na kusy, které rozházel různě po zemi. Eset, manželka boha Usira, spolu se svou sestrou Nebthet, během několika let všechny části našla a svého manžela opět vzkřísila k životu. Zároveň s ním také počala dítě, boha Hora. Od té doby se Usir, který vlastně podstoupil úplně první mumifikaci, stává vládcem podsvětí, ale setrvává ve věčném stavu mezi smrtí a vzkříšením.¹²⁴

Horus podle Terrassona započal vládu polobohů a byl prvním z Devatera. Hor byl jedním z nejuctívanějších bohů ve starém Egyptě, byl především vládcem oblohy a

¹¹⁹ TAMTÉŽ, s. 17.

¹²⁰ Daniel OGDEN, *Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*, Oxford 2013, s. 297-309.

¹²¹ J. JANÁK, *Brána*, s. 58.

¹²² Vojtěch ZAMAROVSKÝ, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1996, s. 338.

¹²³ V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 236.

¹²⁴ J. JANÁK, *Brána*, s. 54-55.

nebes, tedy pánem slunce i měsíce. Egyptský faraon byl pokládán za jeho pozemské vtělení.¹²⁵ Další bůh Terrassonova Devatera, Mars, je opět římským bohem. Je definován zejména jako bůh války, ale také ochránce statečných bojovníků a moci. Jeho řeckým protějškem je Arés.¹²⁶

Bůh Anubis představuje staroegyptského boha Anupa, vládce zemřelých, pohřbů, vzkříšení a procesu mumifikace. Mimo tyto úlohy vykonával také pohřební a zádušní rituály. V procesu soudu zemřelého dohlížel na správnost vážení duše.¹²⁷ Je zvláštní, že Terrasson zařadil mezi toto společenství bohů také Herkula. Nejznámější řecký hrdina byl synem Dia a královny Alkmény. Herkules bývá definován jako člověk, mající lidské vlastnosti, ale božskou nadpřirozenou sílu a udatnost.¹²⁸ Proto je neobvyklé, že Terrasson zařadil mezi božské společenství člověka. Naopak bůh Amon má zcela jasný význam, byl to jeden z nejvýznamnějších bohů starého Egypta. Amon byl v období Nové říše (1543–1080 př. n. l.¹²⁹) představován jako král všech ostatních bohů. V tomto období se také jeho kult dočkal největšího uznání. Mimo to byl tak považován za otce egyptského faraona.¹³⁰ Za Terrassonovým Tithem se nejspíše skrývá egyptský bůh Thovt. Byl především bohem měsíce, které si Egypťané někdy vykládali jako noční slunce. Dále je to bůh moudrosti, učenosti a písma, při obřadu vážení duší zastával funkci písaře. Řekové ho, kvůli některým podobnostem, ve své době ztotožnili s bohem Hermem, v pozdější podobě se objevuje také někdy jako Hermes Trismegistos. Forma tohoto božstva se v průběhu historie velmi změnila, podobně se Hermes Trismegistos objevuje u křesťanských církevních otců až po období renesance, kdy je spíše vnímán jako moudrý egyptský kněz a ne božstvo.¹³¹ Do Devatera autor Setha řadí také božstvo zvané Sosus. Zde existuje určitá shoda s řeckým výrazem Sós, což by mohlo označovat egyptského boha Šua. Jak je již napsáno výše, skutečně patřil do Devatera, byl to především bůh vzduchu¹³² (viz výše). Posledním z Devatera podle Terrassona byl Jupiter – Meni. Jupiter byl označován za římského boha, nejvyšším vládcem. Jeho řeckou paralelou je pán všech bohů Zeus.¹³³ Je zvláštní, že Jova Terrasson přirovnává právě k Menimu. Meni vždy obecně platil za prvního vládce a

¹²⁵ TAMTÉŽ, s. 75-76.

¹²⁶ V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 259.

¹²⁷ J. JANÁK, *Brána*, s. 28.

¹²⁸ V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 168.

¹²⁹ J. JANÁK, *Staroegyptské náboženství II*, s. 235.

¹³⁰ J. JANÁK, *Brána*, s. 23-25.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 177-178.

¹³² TAMTÉŽ, s. 171.

¹³³ V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 213.

sjednotitele Egypta, mimo jiné také zakladatele hlavního města Mennoferu.¹³⁴ Je tedy možné, že Terrasson k této shodě došel porovnáním obou, kdy Meni představuje prvního faraona a Jupiter prvotního vládce bohů.

Podle Terrassona měl Jupiter – Meni čtyři syny. První syn Merkur je další forma římského boha. Byl uctíván jako bůh obchodu a zisku.¹³⁵ Můžeme ho srovnat s řeckým bohem Hermem, tudíž možná i s bohem Thovtem (viz výše).

Pod bohem Esculopiem se skrývá Imhotep, nejvyšší státní funkcionář a řešitel stupňovité pyramidy faraona Džosera v Sakkáře. Řekové ho později ztotožnili s Asklépiem a Římané s Aesculapem, což byl významný řecký léčitel. Postupně si získal takovou úctu, že je prakticky první zbožštělou osobou starověkého Egypta. Po svém zbožštění byl uctíván jako přímluvce u bohů, ale především jako léčitel a zastánce obyčejného lidu. Tímto vlastně došlo ke splynutí s Asklépiem.¹³⁶

Je zvláštní, že se Terrasson zmiňuje zrovna o synech boha Jova, řeckého Dia, o kterém je jinak známo, že měl dětí několik. Existuje zde snad jistá shoda. Tak, jako podle autora, měl Jupiter čtyři syny, tak také bůh Hor zplodil své čtyři dědice, kteří se stali symboly čtyřem pohřebním kanopám. Synům byla svěřena péče o mrtvého a jeho vnitřnosti. Jejich symbolická čtyřka je také personifikací čtyř světových stran. Byli to bohové Amset, který měl na starosti játra a světovou stranu jih, Hapi, který pečoval o plíce a byl mu přidělen sever, Duamutef zase žaludek a východ a Kebehsenuf střežící podbřišek a západ.¹³⁷ Je možné, že Jean Terrasson viděl nějaké vyobrazení kanop a čtyři syny přiřadil bohu Jovovi.

V díle Terrassona se také dočteme o bohyni Juno. Opět jde o římskou bohyni, manželku nejvyššího boha Jova. Bohyně je identická s řeckou Hérrou. Platila zejména jako ochránkyně římských žen.¹³⁸

V románu je popisováno uctívání zvířat jako bohů. Ve starověkém Egyptě bylo běžné připodobňování boha k nějakému symbolu. Mohl to být předmět, rostlina, nebeské těleso, člověk nebo zvíře. V egyptské mytologii většinou dochází ke kombinaci všeho, nejčastěji se však zobrazuje božstvo s hlavou zvířete. Jedná o personifikaci jejich

¹³⁴ L. BAREŠ – E. GOMBÁR – R. VESELÝ, *Dějiny*, s. 25.

¹³⁵ V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 273.

¹³⁶ J. JANÁK, *Brána*, s. 97.

¹³⁷ M. LURKER, *Lexikon*, s. 80.

¹³⁸ V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové*, s. 212.

úlohy nebo toho, čeho byli ochránci.¹³⁹ Z pravidla představovali vyobrazení zvířat, která byla egyptským obyvatelům dobře známá a většina z nich se hojně uctívala od prvopočátku (zejména hroch nebo krokodýl).¹⁴⁰ Přestože jejich nadpřirozená moc byla přirovnána k podobě posvátného zvířete, byly jim připisovány zcela lidské rysy i povaha.¹⁴¹ Mezi ukázkové příklady patří tato zvířata: kočka působila jako ochranné zvíře, vystupovala většinou v podobě bohyně Bastet.¹⁴² Opačným symbolem byl had, který byl pro Egyptany ztělesněním toho nejhoršího, největšího zla. Vyvolával nejen strach, ale také úctu. Hada stylizovali do podoby boha Apopa.¹⁴³ Další z mnoha byla kráva, posvátné zvíře bohyně Hathory a Esety, jako symbol velké matky, útěchy a naděje.¹⁴⁴ Častým vyobrazovaným zvířetem je sokol, symbolický pták boha Hora a Rea, představoval nebeského boha, jenž ochraňuje zemi.¹⁴⁵ Šakal (pes) je vyjádřením boha Anupa. Zvíře, stejně jako jeho bůh, představuje zádušní víru, ale také smrt a zásvěti.¹⁴⁶

Terrasson pojmenoval v románu zejména krokodýla, který zastupuje zvířecí božstvo blahodárné síly řeky Nil. Jedním z neznámějších krokodýlích bohů je Sobek, pán záplav a úrody.¹⁴⁷ Dále zmínil hrocha, kromě podobných životodárných vlastností jako měl krokodýl, byl uctíván jako ženský ochranný démon Tueret, ztělesnění plodnosti a síly.¹⁴⁸ Dále Terrasson popsal posvátného ibise. Ve starém Egyptě ho skutečně uctívali jako inkarnaci boha Thovta. Stejně, jako bůh, tak také ibis ztělesňuje moudrost, rozvahu a také blaženost.¹⁴⁹

¹³⁹ J. JANÁK, *Brána*, s. 11.

¹⁴⁰ J. BAINES – L. LESKO – D. SILVERMAN, *Náboženství*, s. 29.

¹⁴¹ TAMTÉŽ, s. 24.

¹⁴² M. LURKER, *Lexikon*, s. 97.

¹⁴³ TAMTÉŽ, s. 69.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 105.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 179.

¹⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 192.

¹⁴⁷ J. JANÁK, *Brána*, s. 158.

¹⁴⁸ M. LURKER, *Lexikon*, s. 83.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 89.

III. 4. Rituály v románu

III. 4. 1. Ceremonie pro uzdravení královny

Královna vážně onemocněla, během této doby byly otevřeny všechny chrámy, ve dne i v noci. Všechen lid se modlil za brzké uzdravení královny, protože se obecně věřilo, že egyptští bohové mají tu moc královně pomoci a uzdravit ji.

Obřady se začaly odbyvat v chrámu Vulkána, který nechal postavit velký Meni, předek následujících faraonů. Zde se konaly všechny slavnostní ceremonie a invokace božstev. Pak se všichni přesunuli do chrámu božstev Serpida a Venery, kde obřady pokračovaly. Hlavní a nejdůležitější náboženské ceremonie se konaly v chrámech božstev Osira, Eset a Hora. To byla nejdůležitější a neváženější staroegyptská božstva, někdy se nazývala Božská trojice nebo též Božská rodina. Cesta kněží dále pokračovala do svatyně. Uprostřed svatyně stál velký podstavec, na kterém byly umístěny sochy Božské rodiny. Osiris byl největší, objímal Isis, mezi nimi stál nejmenší Horus, jejich dítě. Na druhou stranu, například Strabon tvrdil, že egyptské chrámy neměly sochy, místy se vyskytovala pouze malá vyobrazení boha či zvířete, toto se však Terrassonovi nejví jako pravděpodobné. Kolem sochy Osira bylo vyobrazeno slunce, Isis byla korunována a tvář měla přikrytou závojem. Bohyně ve své levé ruce držela urnu a po pravé straně jí stál u nohou posvátný ibis. Horus, stojící uprostřed, se dotýkal svých rtů.

Všechny ceremonie a obřady byly provázeny zařikáváním, nechyběla hudba, oslavy a hymny. V té době (podle Diodora) byl nejznámější Osirův hymnus:

„Osiris, jehož síla pramení z ranních ros,

vítěz a ochránce,

větev všech našich bohů a stonek všech našich králů,

manžel Isis a vládce všech,

chrání před zlým, ale jistě nastávajícím,

věrnou manželku našeho monarchy a bdělou družku,

náboženství a úcta jsou přece zárukou státu“.

„Isis, jediná bohyně, po celém světě ctěná,

*vidíš tajemství, která nám jsou skryta,
jedno božstvo pod různými jmény prosíme,
na různých místech a ve všech krajích za jedinou královnu,
všude, kam až dosáhnout posvátné záplavy,
které naší zemi dodávají tak potřebnou krev,
když z tvé urny pramení všechno toto dobro“.*

*„Měj na paměti všechny královniny předky,
je-li tvou ctností uznávat pravdu,
když město Memphis poctila svým panováním,
doufáme, že naše slzy osudu mohou zmírnit tvůj úsudek,
zachovej a chraň Nepthe, její slávu a čest,
jejího chotě a syna, kterému život dala,
všichni jsou předurčeni spočinout v jednom hrobě“.*

*„Hore, ty bože ticha a v moudrosti učený,
ty, který chráníš před slabostí a újmou,
ty, již zcela dospělý a vyzrálý bůh,
ochraň našeho prince, jenž je obrazem tvé krve,
střež jeho královské mládí s něžnou péčí,
rozpomeň se na svou péči matky, bohyně Isis,
jsi jí rovným a dědicem“.*

Během této a dalších opakujících se modliteb a hymnů následovalo obětování bohům před hlavní sochou Trojice. Vše se odehrávalo během invokace, po ní hlavní

kněz měl vyslovit věštbu. Na to všichni netrpělivě čekali, hlavní kněz byl tím, kdo měl znát, jsou-li bohové jejich osudu příznivě nakloněni či nikoliv.

Veřejné ceremonie probíhaly ve vnějších chrámech za přítomnosti veškerého lidu, ale modlitby se odbývaly v hlavních chrámech za naprostého klidu a v soukromí několika málo kněží.¹⁵⁰

III. 4. 2. Pohřeb

Poté, co zemřela královna, začaly přípravy na pohřeb. Do hlavního města Memphis se začali sjíždět lidé z celé země. Egypťané, podle Herodota, byli prvními, kdo věřili v nesmrtelnost duše. Tuto skutečnost také odráží fakt, že měli skromnější paláce, ale o to pompéznější hrobky. To dokazuje, že Egypťané tak své paláce brali pouze jako obydlí přechodného života. Naproti tomu jejich hrobka byla symbolem života věčného, tudíž hodnotnějšího než života předchozího, tedy toho na zemi.

Na scénu vstupují kněží druhého řádu, kteří byli v Egyptě velmi vážení a potřební. Začala třicet denní příprava těla, vyndávání orgánů, včetně srdce. Mrtvé tělo se pak namazalo myrhou, skořicí, cedrem a dalšími surovinami. Její vlasy, řasy a obočí byly konzervovány a uchovány.

Posvátný Labyrint se nacházel uprostřed jezera Moeris, kam bylo potřeba doplout. Tělo se po konzervaci naložilo na nosítka nebo do rakve a vystavilo se v královské báře. Tělo bylo dopraveno Charonem do Labyrintu, který se nacházel uprostřed jezera Moeris. Zde mělo dojít k rozsudku, zda je zemřelý hodný posmrtné velebnosti a pohřebních obřadů. Tělesná schránka poté přeplula jezero Charon, bárka minula božskou bránu, kde čekalo šestnáct kněží Labyrintu a dva soudci. Byli to zástupci vybráni ze všech šestnácti egyptských nomů. Hlavní slovo si vzal nejvyšší kněz a učinil závěrečný proslov. Duše zemřelého se takto měla připravit na zkoušky před konečným soudem.

Čtyřicet dní po smrti královny se vydal z Memphisu průvod, který po deset dní a deset nocí chodil a bloudil Labyrintem. Kněží zemřelé královně připravili pohřební dvoukolový vůz, na něm královnu strážila okřídlená sfinga. Doprovod dospěl k

¹⁵⁰ J. TERRASSON, *The life*, s. 18-22.

pavilonu, kde královnin vůz zaujal místo u pomyslného trůnu. Nakonec se připravilo procesí, ve kterém se představilo královniných šest tisíc koní.¹⁵¹

III. 4. 3 Rituál zasvěcení

Amedes řádně prince učil statečnosti, opatrnosti a zajistil mu nejvyšší vyznamenání zasvěcení, toho mohlo být dosaženo pouze skrze neobvyklou statečnost a utrpení během procesu. Sethos příliš nevěděl, co ho čeká, Amedes mu řekl toliko, že bude zkoušen a následně očištěn. A že to vyžaduje značné úsilí, protože bude trpět.

Přistoupili k Velké pyramidě ze severní strany. Za vstupem byla chodba, kterou se byli nuceni plazit po břiše. Za použití lan se museli různě protahovat a klesat. Amedes přímo uvnitř, v blízkosti královských hrobek, pochválil prince za jeho statečnost. Moudrý muž věděl, že je nyní princ připraven a může ho bez obav prozatím ponechat jeho osudu.

Pak Sethos prošel branou, na štítu bylo vyryto: „*Ten člověk, který kráčí po cestě se všemi jejími útrapami, se očišťuje vodou a ohněm. Kdo překoná strach ze smrti, bude vyzdvižen na světlo a bude mít nárok připravit svou duši na zjevení tajemství velké bohyně Isis*“. Nápis by obvykle každého odradil, ale Seta ne. Sestupoval dále malými kroky. Přiblížil se ke dvěma měděným branám, které se tiše otevřely, ale zavřely se se strašlivým rámusem. Přes železné mříže Sethos v dáli uviděl vysoké osvětlené arkády a pak uslyšel tu nejkrásnější hudbu ve svém životě. Na konci čekali kněží, kněžky a sám Amedes. Ti mu řekli, že pokud má i nadále odvahu, může pokračovat skrze další zkoušky.

Hlavním bodem celého rituálu je podstoupit zkoušku čtyř elementů. Nejdříve přichází utrpení skrze oheň v klenuté místnosti s plameny, která vypadá jako hořící pec. Pak musí přeplavat kanál, překonat padací mosty. A nakonec viset bolestivě ve vzduchu uprostřed hluku, než se otevřou dveře ze slonoviny.

Hrdina vstupuje do chrámu v Memphisu, kde mu blahopřejí kněží a čeká tu na něj i Amedes. Sethos měl ještě několik dní strávit sám a potichu, postit se, omezit se v jídle a pítí. Posledním úkolem bylo očištění duše, dělil se na dvě části. Nejdříve se konaly

¹⁵¹ TAMTÉŽ, s. 30-54.

invokace. Zkoušky také probíhaly skrze formu, kněží kladli různé otázky, na které musel Sethos odpovídat.

Princ podstoupil všechny tyto rituály, byl zasvěcen do tajů a mystérií bohyně Isis. Stává se z něj tedy Zasvěcený. Jeho osudová cesta může započít.¹⁵²

Dříve ale musí splnit několik dalších úkolů, Sethos pokračuje ve svém cvičení. Prochází přes místa zvaná Pole slz a Božská pole. Poslední částí zkoušky byl božský Pantheon vesmíru. Toto všechno byla mystéria velké bohyně Isis, která se přechovávala v Egyptě ve velké tajnosti.

Princ Sethos podstoupil poslední zkoušku. Ještě toho večera přijelo na koních šest důstojníků do královského paláce, aby oznámili, že zítra se bude konat velké zasvěcení. Vydali se to oznámit do všech ulic města. Rituál zasvěcení patřil k největším podívaným a mezi lidem byl velmi oblíbený. Zasvěcení bylo jediným prostřednictvím mezi nimi, králem a bohy, jejich jediná příležitost na sblížení. Neměli však tušení, že tím novým zasvěceným bude jejich egyptský princ Sethos. Král Sesostris byl posledním, kdo se o něco takového pokoušel a měl tyto náboženské ambice. Králové se takových oslav obvykle nezúčastnili přímo, sledovali je pohodlně z paláce, který byl naproti chrámu.

Celou noc probíhaly přípravy a výzdoby chrámů, lidé zdobili své domy. Krátce byl pak zpřístupněn lidu hlavní chrám, tam mohli uprostřed zahlédnout sochu bohyně Isis. Příštího dne vyšel průvod do ulic, hrálo se na hudební nástroje a lidé zpívali. Účastnili se všichni – matematici, úředníci, filozofové. Kněží byli oděni podle svého postavení do černých, fialových nebo červených plášťů. Poslední částí tohoto procesí byla vojenská přehlídka a průvod bojovníků jako symbol ochránců království. Nejvyšší kněz vynesl hlavní egyptské znaky: palmovou ratolest a myrtu. Připravil se dvoukolový vůz, ve kterém Sethos objel většinu města, dojel až před královský palác, ten byl také honosně vyzdoben. Takto byl Sethos oslavován.¹⁵³

¹⁵² TAMTÉŽ, s. 150-199.

¹⁵³ TAMTÉŽ, s. 258-293.

III. 4. 4. Staroegyptské rituály a náboženská praxe

Svátky a rituály se většinou konaly pravidelně. Již od samého počátku měly tyto události zprostředkovat kulturní identitu a zajistit její pokračování. Tato tradice byla obzvláště důležitá z hlediska uchovávání, udržování a předávání mýtů a rituálů.¹⁵⁴ V dobách starověkého Egypta se konalo mnoho různých oslav, svátků a obřadů. Byly především náboženského charakteru. Běžní obyvatelé zpravidla mívali jen omezený přístup do chrámů, ale právě různé slavnosti jim dávaly možnost se svým bohům alespoň přiblížit. Kněží během tohoto období vynesli jakési schránky, na nichž byly umístěny obrazy božstev. Sami je také osobně předváděli, aby je lépe ochránili.¹⁵⁵ Chrám, jako symbol, nesl velmi důležitý význam. Vyjadřoval takzvané specifické dějinné vědomí, sloužil jako reprezentace slavné minulosti. Mimo primární duchovní funkci zatupuje chrám také ikonografický význam. Obzvláště chrámy z pozdního období se vyznačují pestrou výzdobou stěn, stropů. Nechybí ani popsané sloupy, výjevy či texty.¹⁵⁶ Pro lepší pochopení staroegyptských rituálů velmi dobře slouží především nástěnné texty. Z nich se dozvídáme něco blíže o kosmografii, teologii či mytologii. Mimoto nástěnné texty také často obsahují jakési „příručky“ pro kněze. Jedná se většinou o etiku, nařízení, zákazy a především výčty svátostí.¹⁵⁷ Během svátků kněží zpravidla vynášeli sochy bohů, aby tak mohli být velebeni i širokou veřejností.¹⁵⁸ Na druhou stranu, lidé nebyli v oblasti uctívání bohů zcela bezmocní, vytvářeli si sami své prostředky, jak si je naklonit. Svou oddanost jim vyjadřovali skrze amulety, sošky nebo zaříkávání. O pomoc je takto žádali zejména v časech nemocí, většinou se obraceli na boha Ptaha nebo bohyni Sachmet.¹⁵⁹

Co se týče rituálů, zasvěcování a magie, je ještě potřeba podotknout, že naprostá většina se odehrávala v prostředí chrámu a kněžských oficialit. Široká veřejnost byla z tohoto povětšinou vyloučena. Zejména kněžská elita měla zajišťovat denní přízeň bohů. Mezi jejich každodenní povinnosti patřilo omývání, nasycení, oblékání soch božstev a jejich velebení.¹⁶⁰

¹⁵⁴ J. ASSMANN, *Kultura*, s. 54.

¹⁵⁵ J. BAINES – L. LESKO – D. SILVERMAN, *Náboženství*, s. 51.

¹⁵⁶ J. ASSMANN, *Kultura*, s. 158.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 159.

¹⁵⁸ BAINES – L. LESKO – D. SILVERMAN, *Náboženství*, s. 70.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 52.

¹⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 129.

Velice významný byl proces pohřbívání, zádušní kult a kult zemřelého. Pro staré Egyptány byla smrt nutným prvopočátkem. Zemřelý se měl očistit, být vzkříšen a znovu se narodit. Egyptané tehdy věřili v možnost vzkříšení, v posmrtný život a během svého pozemského života k tomu upínali veškeré své snažení.¹⁶¹ Po smrti nastal obřad balzamování a mumifikace. Ten měl trvat alespoň 70 dní. Proces mumifikace představuje cestu „do podoby na věčnost“, jejímž cílem je vstoupit do společnosti předků, kteří byli hodni vstoupit do království boha Usira.¹⁶² Většina veřejnosti dnes mluví o Egyptanech jako o národu, který nemyslel na nic jiného, než na smrt a na její přípravu. Velmi zajímavě o tom hovoří český egyptolog Jiří Janák ve své knize *Staroegyptské náboženství II.*: „Skutečnost, že Egyptané věřili v možnost vzkříšení do života po smrti a upínali k ní nejen své naděje, životní úsilí a prosby, ale i nemalé materiální prostředky, by neměla být vykládána jako důkaz o egyptské posedlosti smrti a událostmi, které se jí týkají. Jednalo se totiž o pravý opak. Egyptané milovali život a nenáviděli smrt a všemi dostupnými prostředky se snažili o její překonání a přemožení“.¹⁶³ Ve většině dochovaných textů se o smrti mluví jako o nezbytném protivníkovi života, který si bere kdykoliv a cokoliv.¹⁶⁴ U Egyptanů byla také velmi důležitá myšlenka posmrtného soudu. Zemřelý se musí před soudním tribunálem obhájit a zapřísahat, že se nedopustil žádného prohřešku. Jeho srdce je při tom položeno na váhu, která je na druhé straně vyvažována pírskem. Pírko totiž bylo symbolické zobrazení pravdy, řádu a spravedlnosti. Pod každou lží či hříchem miska se srdcem klesá, až ho nakonec spolkně příšera s krokodýlí hlavou, lvím tělem a nohama hrocha.¹⁶⁵

V případě samotných pohřebních rituálů obecně platí, že začínaly průvodem, lidé tělo doprovázeli na cestě k několikadenní mumifikaci. Pak bylo nutné vybavit hrobku zemřelého, obřadně ho do ní uložit a modlit se za jeho vzkříšení. Poté se většina pravidelných obětních a zádušních aktů konala v kapli, pro tyto účely byla oddělena nadzemní část hrobky od podzemní.¹⁶⁶ V románu Jeana Terrassona je zvláště vyzdvihována plavba jezerem Moeris, při které pomáhá převozník Charon. Toto jsou samozřejmě motivy řecké. Ve starém Egyptě skutečně probíhala plavba po Nilu. Tělo se

¹⁶¹ J. JANÁK, *Staroegyptské náboženství II.*, s. 171.

¹⁶² J. ASSMANN, *Smrt*, s. 19.

¹⁶³ J. JANÁK, *Staroegyptské náboženství II.*, s. 172.

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 173.

¹⁶⁵ J. ASSMANN, *Smrt*, s. 21.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 185.

vystavilo na nosítkách na lodi, ta vyplula k místu určení. Tato cesta se stala symbolickým putováním k pohřebišti.¹⁶⁷ Když byl pohřeb završen a zemřelý v ideálním případě vešel do zásvětního života, pověření kněží nebo nejbližší příbuzní mu měli přinášet i nadále obětiny, aby na „onom světě“ mohl požívat výhody života pozemského.¹⁶⁸

Do jaké míry bylo v Egyptě rituálně užíváno čtyř elementů, je velice sporné. Můžeme snad jen říci, že do této podoby je sloučila alchymie nebo chemie, vědy, o kterých se v minulosti soudilo, že pochází právě ze starověkého Egypta.¹⁶⁹

Zasvěcování a iniciace se vždy pokládala v souvislosti s Egyptem za samozřejmou. Hojně rozšířená byla takzvaná *Osiridova mystéria*, která se rovněž chápala jako zasvěcovací. Jako první, bezpečně doložený, máme až kult a mystéria bohyně Isis, jedná se především o helénistické období Egypta. Zde již známe také tři stupně iniciace.¹⁷⁰ Nejdůležitějším pramenem pro toto poznání je Apuleius, kterého Terrasson v románu několikrát cituje. Lucius Apuleius se narodil okolo roku 125 n. l. byl řečníkem a filozofem. Jeho nejznámější dílo *Proměny* (nebo většinou zaužívaný název *Zlatý osel*), popisuje, jak se hrdina, který se nechtěně proměnil v osla, vrátil do své původní podoby, když podstoupil zkoušku a zasvětil se kultu bohyně Isis.¹⁷¹ Jeho dílo se stalo inspirativním po několik následujících století. Podle Apuleia se totiž zasvěcený člověk symbolickou smrtí ocitá v přítomnosti všech bohů a následně podstupuje zkoušku skrze čtyři živly. Obdobně vyznívají ostatní egyptské texty z řeckého období, kdy se lidé takto mají možnost setkat s bohy a tím překonat svůj úděl.¹⁷²

Mystéria boha Osira a bohyně Isis byla často propojována s jejich samotným příběhem, kdy Sutech zavraždil svého bratra Osira a Isis všechny jeho roztrhané části posbírala (viz výše). Průvody lidí tato božstva a jejich osud oslavovala, lidé se většinou byli do prsou nebo naříkali, což mělo napodobit utrpení a žal bohyně Isis. Kult Božské trojice se udržel až do pozdního období, zejména pak mystéria bohyně Isis. Mimo její všeobecnou oblíbenost sehrál také důležitou roli fakt, že byla téměř dokonalým vzorem

¹⁶⁷ J. JANÁK, *Staroegyptské náboženství II.*, s. 186.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 191.

¹⁶⁹ E. HORNUNG, *Tajemný Egypt*, s. 42.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 18.

¹⁷¹ Václav BAHNÍK a kol., *Slovník antické kultury*, Praha 1974, s. 60.

¹⁷² E. HORNUNG, *Tajemný Egypt*, s. 19.

trpící a přesto milující manželky a matky. To byl bezesporu obrovský příklad pro všechny, kteří vyznávali její kult a bohyni následovali.¹⁷³

¹⁷³ Růžena DOSTÁLOVÁ – Ladislav HOŠEK, *Antická mystéria*, Praha 1997, s. 158-162.

III. 5. Vzdělání, věda a prostředí v románu

- **Vzdělání**

Podle Terrassona Řekové byli, co se otázky vzdělání týče, barbary. Zamykali své manželky jako divoši a necivilizovaní lidé. Ve svých vzdělávacích oborech preferovali spíše bojové a válečné umění než pěstování moudrosti a filozofie. Staří Egypťané byli v tomto vyspělejší. Prvotním krokem k jejich úspěchu bylo, že vyměnili moudrost a názorné ukázky za původní zdlouhavé obřady. Pěstovali především humanitní vědy. Podíváme-li se dále, Římané byli necivilizovaní lidé, dokud se neseznámili s moudrostí a vědou Řeků a ti ji přijali prvně od Egypťanů.¹⁷⁴

V Egyptě se vzdělávali rovněž jak chlapci, tak i dívky. Všichni mohli studovat několik věd, celkem byly čtyři. Zaprvé zejména kněžství, hieroglyfy a klasická literatura pro ty, co se chtějí stát knězi. Pak následovala právní věda a soudnictví pro poradce a soudce ve městech. A nakonec speciálními obory v Egyptě byly experimentální fyzika a obecné matematické vědy. Existovala ještě také jazyková škola, kde se vyučoval egyptský jazyk. Školství tedy bylo v Egyptě na velmi vysoké úrovni.¹⁷⁵

- **Věda**

Autor románu je téměř vždy toho názoru, že Egypt byl kolébkou všeho. Říká, že počátky všech věd a různých oborů jsou právě v Egyptě a ostatní státy (zejména Řecko a Řím) vše jen převzaly.

Podle některých autorů snad i samotné slovo chemie, pochází z Egypta. Egypťané měli povědomí o planetách, byli prvními, kteří si osvojili základní znalosti z astronomie.¹⁷⁶ Také byli velcí znalci anatomie. Toto jejich učení vycházelo z dobré znalosti jak lidského, tak zvířecího těla, což souvisí s uměním mumifikace.¹⁷⁷ Egypťané byli silní v geometrii, matematice a aritmetice. Egyptské stavby se konstruovaly podle měření.¹⁷⁸ Znali tedy také techniku měření a geometrické tvary.¹⁷⁹ Autor zmiňuje jména, která s těmito vědami souvisí, například Pythagora nebo Demokrita.¹⁸⁰

¹⁷⁴ J. TERRASSON, *The life*, s. 63.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 251-253.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 68.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 71.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 76.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 78.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 79.

Terrasson v odkazu na své antické zdroje uvádí, že Egyptané měli ve svém paláci obrovskou sbírku různých vynálezů a strojů.¹⁸¹

- **Stavby**

Královský palác v Memphisu byl situován na jedné straně velkého čtverce, stál hned oproti chrámu. Na druhé straně naproti chrámu Tří božstev se nacházelo divadlo umění a věd. Egyptané věnovali své úsilí spíše do příbytků posmrtných než pozemských, proto jejich paláce nijak neoplývaly přepychem a bohatstvím. Ale to si v ničem nezahladilo s pěstováním věd.¹⁸² Na tento názor autorka bakalářské práce narazila také v případě Hekaita z Abdér (350-290 př. n. l.), který sepsal dílo o Egyptánech (jehož úryvek také zmiňuje již několikrát řečený Diodorus Sicilský). Jeho spis je povětšinou historického rázu, avšak s mnohými vybájenými pasážemi.¹⁸³ Hekaita překvapilo, že Egyptané stavěli své obytné domy a paláce z cihel a z nepálené hlíny – tedy nejjednoduššího materiálu, který se nabízel. Oproti tomu na stavbu hrobek použili kameny, které před stavbou tvarovali do kvádrů. Podle Hekaita toto svědčí o tom, že Egyptané skutečně považovali smrt, a tedy i nesmrtelnost, za příkladnější a do života pozemského „neinvestovali“ tolik námahy.¹⁸⁴

V Memphisu se nacházela obrovská knihovna, ta byla proslavena nápisem: *Jídlo pro mysl* nebo také někdy *Fyzika pro mysl*. V této budově soustředili různé i kuriózní sbírky, knihovna měla mít až 700 000 kusů knih. Obsahovala svazky věnované vědám i mystéria kněží a hrdinské činy již od dob Meniho.¹⁸⁵

Sethos na své cestě navštěvuje také Thébskou observatoř, kterou byl zcela unesený. Observatoř se skládala z hlavní galerie a několika vedlejších místností, rozdělených podle světových stran. V hlavní galerii si prohlédl planety, ve vedlejších místnostech několik knížek o astronomii.¹⁸⁶

- **Životní prostředí a příroda**

Bohaté královské zahrady oplývaly vzácnými a ojedinělými rostlinami, které nikde jinde nerostly. V zahradách se dokonce často vyskytovaly rostliny přivezené z ciziny,

¹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 84.

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 64.

¹⁸³ V. BAHNÍK a kol., *Slovník*, s. 244.

¹⁸⁴ Srov. J. ASSMANN, *Smrt*, s. 43.

¹⁸⁵ J. TERRASSON, *The life*, s. 86.

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 332-334.

většinou to byly různé druhy růží nebo lilií.¹⁸⁷ Jak je v Egyptě častým zvykem, nechyběly ani palmy a ovocné stromy.¹⁸⁸ Egypt, mimo toto veškeré bohatství, měl také četné zásoby nerostných surovin. Mezi nejvzácnější patřilo zlato a stříbro.¹⁸⁹

Během cestování Setha autor vypráví o Nilu. Nil je božská řeka, největší dar Egypta, bez něho by tato civilizace nemohla vzkvétat. Již první králové na počátku své vlády nechali vystavět velký chrám ve městě Nilopolis. V řece žil posvátný krokodýl, kterého staří Egyptané uctívali.¹⁹⁰

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 64.

¹⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 65.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 66.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 325-326.

IV. Starověký Egypt ve světle filozofie a myšlení

IV. 1. Athanasius Kircher a Oedipus Aegyptiacus

Athanasius Kircher se narodil 2. května roku 1602 ve městě Geisa. V tomto městě vystudoval na místní jezuitské koleji, kde se také naučil hebrejsky. V Paderbornu vystudoval teologii a filozofii, ale již roku 1622 se uchýlil do bezpečí před protestantskými vojsky. Poté nastoupil na místo jako učitel hebrejštiny, syrštiny a také matematiky ve městě Heiligenstadt. Zde se také začal více zajímat o fyziku, věnoval se především ohňostrojm a jejich mechanice. Již v roce 1628 byl vysvěcen na kněze a zároveň přijal místo profesora ve Würzburgu, kde vyučoval několik let hebrejštinu, syrštinu, matematiku a také etiku. Ve Würzburgu se začal zajímat o egyptské hieroglyfy. V tomto prostředí vyšla v roce 1631 jeho první vědecká kniha *Ars Magnesia*. Dílo osvětluje problematiku magnetismu a dalších fyzikálních jevů. Ještě toho roku odešel do exilu do Avignonu, chtěl se tak vyhnout důsledkům třicetileté války. Působil zde přímo na papežské univerzitě. O dva roky později pozván k habsburskému dvoru ve Vídni jako dvorní matematik, aby následoval příkladu Keplera. Ale byl nakonec odeslán místo toho do Říma, kde od roku 1638 vyučoval především východní jazyky, matematiku a fyziku. V roce 1643 vyšlo druhé velké pojednání *Lingua Aegyptiaca restituta*, ve kterém Kircher prezentoval své dosavadní poznatky o egyptském jazyce, který porovnával s koptštinou a arabštinou. Athanasius Kircher zemřel 27. listopadu v roce 1680.¹⁹¹

Jeho rozsáhlé čtyřsvazkové pojednání v latině *Oedipus Aegyptiacus*¹⁹² bylo publikováno v letech 1652-1654 v Římě a bývá považováno za vrcholné dílo tvorby Kircherera. Jeho největší zásluhou bylo, že, jako první, dokázal spojitost mezi egyptským jazykem a koptštinou. Toto obsáhlé dílo se rozděluje do několika částí. V zásadě je Kircherovo dílo vystaveno na obhajobě dvou tezí: za prvé hieroglyfické písmo je vyjádřením křesťanské pravdy a za druhé, že dějiny, následující po zániku egyptské civilizace, byly už jen logickým vyústěním egyptské moudrosti.¹⁹³ Dílo začíná pečlivou a okázalou chválou Habsburků a oslavou císaře Ferdinanda III. (*Imperii nostri subditus*). Pokračuje vyjmenováváním jeho úspěchů. V knize je obsažena také apoteóza

¹⁹¹ John Edward FLETCHER, *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher*, „*Germanus Incredibilis*“. *With a Selection of His Unpublished Correspondence and an Annotated Translation of His Autobiography*, Brill 2011, s. 3-7.

¹⁹² Athanasius KIRCHER, *Oedipus Aegyptiacus hoc est Vniuersalis hieroglyphicae veterum doctrina temporum iniuria abolitae instauratio*, Rome 1652.

¹⁹³ Robert J. W. EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003, s. 496.

Ferdinanda III. a to rovnou ve 24 jazycích. Poté přichází rozmluva (*Propylaeum agonisticum*), jedná se o jakýsi úvod, kde Kircher rozvádí své záměry a věnuje se zevrubně podkladům pro své vyjádření. Není nic zvláštního, že začíná svůj výklad potopou. Po ní začíná vyprávět „příběh“, kdy Chám, alias Osiris, obnovuje egyptský stát.¹⁹⁴ Je zvláštní, že Osira Kircher označil za syna Noemova. Nicméně hodnotí Egypt jako vyspělý stát s dobrou a pevnou politickou organizací. Jejich náboženství považuje za vyhraněné, až přísné. Kircher jde tak daleko, že dokonce označí Herma Trismegista (či Merkura) za syna Noema a tudíž vnuka Cháma. Herma Kircher opěvuje jako příkladného státníka, považuje ho za vynálezce staroegyptského písma.¹⁹⁵ Hermes, podle něj, velel první bitevní linii.¹⁹⁶

Athanasius Kircher se ve svém díle také pozastavuje nad proslavenou egyptskou pověřivostí. Podrobně rozebírá jejich polyteismus, modloslužebnictví a také obětování, zvířecí rituály, které hodnotí jako nemravné. Podle Kirchera egyptské zvyky a rituály převzaly ostatní národy (tento jev potvrzuje přeměnou Osira v Dionýsa). Dílo se vyznačuje mnohými odbočkami, autor se často vyjadřuje o věcech mimo stanovené téma.¹⁹⁷ Dočteme se také o příběhu Mefistotela.¹⁹⁸ Ve stěžejní kapitole pojednává Kircher o symbolech, původu jazyků, kdy se pokouší především dokázat prvenství hebrejštiny. Pak přichází zajímavá část, kde Kircher porovnává egyptské mýty a mysteria s příběhy, ve kterých figuruje především Zarathuštra, Orfeus či Pythagoras.

V nejdelším oddílu autor pojednává o egyptských filozofech v kontextu se středoevropskými osobnostmi doby.¹⁹⁹ V této rozsáhlé části čteme také o vyjádření a názoru autora ve věcech geometrie, hudby, astronomie, měření času, astrologie, mechanice či stavitelství, zajímají ho především stroje na zdvihání břemen. Část věnuje problematice takzvaných mluvících Memnonových kolosů.²⁰⁰ Zvláštní pozornost autor věnuje staroegyptské medicíně. V této pasáži Kircher opakuje svůj hlavní cíl: „...*naším jediným úmyslem je vyhladit ona falešná umění, jež byla zaseta d'áblem a jejichž kořeny*

¹⁹⁴ Možná by se mohlo jednat o takzvané egyptské přechodné období, srov. Christian JACQ, *Toulky Egyptem faraonů*, Ostrava 2003, s. 231-232.

¹⁹⁵ Čímž skutečně Thovt podle egyptské mytologie byl, viz výše.

¹⁹⁶ R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 496-497.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 497-498.

¹⁹⁸ Mefistoteles je postava d'ábla a svůdce Fausta v díle J. W. Goetha, Jiří LINHART a kol., *Slovník cizích slov pro nové století*, Litvínov 2005, s. 241.

¹⁹⁹ Především o císaři a jeho zpovědníku, Lichtenštejnech, Johannu Weickardu Auerspergovi a Johannu Friedrichovi Brunšvickém.

²⁰⁰ Dvě sedící sochy zpodobňující Amenhotepa III., vlivem silného zemětřesení sochy utrpěly velké pukliny, stavby tak při východu slunce, kdy kámen začne pracovat, jakoby „zpívají“, Ch. JACQ, *Toulky*, s. 128.

se rozšířily i do naší doby, a odhalit pomocí pravého výkladu tajemství doktríny hieroglyfů“.²⁰¹

Poslední část je jakýmsi shrnutím, Kircher se snaží svá tvrzení podložit dochovanými písemnými památkami. Tato část je také důležitá proto, že obsahuje Kircherovy pokusy o rozluštění hieroglyfů.²⁰²

IV. 2. Voltaire a Filozofie dějin

Voltaire, vlastním jménem François Marie Arouet, se narodil roku 1694 v Paříži. Byl vychován na základě klasických křesťanských ideálů, studoval na jezuitské koleji Ludvíka Velikého. Stal se tajemníkem francouzského velvyslanectví v Haagu. Roku 1717 se dostal do vězení v Bastile kvůli politickým satirám a posměšným pamfletům, které v té době hojně psal. Ve vězení strávil téměř rok. Vrátil se tam poté, co urazil významného šlechtice knížete Rohana. Z vězení byl sice roku 1726 propuštěn, ale byl z Francie vyhoštěn. Odešel do Anglie, kde obdivoval místní filozofii, vědu a především anglickou ústavu. Čas strávený v exilu byl klíčovým pro jeho další tvorbu a filozofickou cestu. Roku 1729 se Voltaire vrátil do Paříže, avšak po vydání *Filozofických listů o Angličanech (Lettres sur les Anglais)*, které vyvolaly obrovskou vlnu pobouření a nevole, musel hledat nové útočiště. To nakonec našel mimo Paříž a to u madame de Châtelet na zámku Cirey v kraji Champagne. Zde zůstal dlouhých 15 let. V letech 1750-1753 působil v Postupimi jako host Bedřicha Velikého. Po rozepři, kterou spolu měli, se usadil nedaleko Ženevy. Pro jeho tvorbu je typická kritika a satira. Voltaire má vyhraněný názor na náboženství a postavení církve ve společnosti, které byl velkým kritikem. Do Paříže se Voltaire vrátil krátce před svou smrtí, zemřel 30. května roku 1778.²⁰³ Z jeho historické tvorby je asi nejznámější dílo *Století Ludvíka XIV. (Le Siècle de Louis XIV., 1751)*. Vládu tohoto osvícenského panovníka hodnotí Voltaire jako velmi pokrokovou. Mnozí o tomto díle smýšlí jako o prvním z hlediska kulturní historie. Velmi rozsáhlým dílem je *Pojednání o světových dějinách, o mravech a duchu národů (Essai sur l'histoire générale, sur les mœurs et l'esprit des nations 1756)*, kde se Voltaire vyjadřuje k dějinám evropských zemí, které občas porovnává s asijskými. Dějiny Francie zde vykládá od vlády Karla Velikého až po konec vlády Ludvíka XIII.

²⁰¹ R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 498-499.

²⁰² TAMTÉŽ, s. 500.

²⁰³ Wolfgang RÖD, *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, Praha 2004, s. 217-218.

K historii se také vyjadřuje v eposu *Hendriáda (La Henriade, 1728)*. Dalším dílem zpracovávající historickou tematiku je pamflet *Panna Orleánská (La Pucelle d'Orléans, 1756)*, kde Voltaire kritizuje církevní praktiky a dogmata a zpochybňuje ctnostný a panenský život Jany z Arku. Voltairovo chápání dějiny má jedinečný ráz, historii chápal jako vývoj vědění a vzdělávání, což je typické pro osvícenské pojetí dějin. Mimo to je také považován za zakladatele filozofie dějin.²⁰⁴

Vybraným dílem se pro prezentaci názoru na starověký Egypt stala *Filozofie dějin (La philosophie de l'histoire)*. Autorka pracovala s anglickým překladem *Philosophy of History or a Philosophical and historical dissertation*.²⁰⁵ Obecně lze říci, že o Egyptě smýšlí Voltaire velmi kriticky a také poněkud ironicky. Kriticky hodnotí všechny dřívější výroky antických, ale také renesančních filozofů, myslitelů nebo cestovatelů. Celá kapitola o Egyptě vyznívá posměšně. Voltaire pro většinu svých názorů vůbec neudává důvody nebo nějaké podklady pro tato svá tvrzení. Pro Voltaira byli staří Egyptané zkrátka nevzdělaní barbaři. Starému Egyptu nepřisuzuje žádné prvenství ani žádnou originalitu. Kritizuje i obyvatele jako takové, jejich morálku, povahu, naprosto opomíjí jejich vzdělanost, vědění a v tehdejší době vyspělou techniku.

Hned v úvodu uvádí, že starověcí Egyptané byli snad kultivovaní, pracovití a civilizovaní lidé. Avšak Voltaire upřednostňuje spíše státy jako je Čína, Fénicie a jiné. Dále popisuje polohu a prostředí Egypta. Podle něho je Delta uzavřeným prostorem mezi dvěma pohořími, kterými protéká Nil. Řeka pramení v Etiopii a odsud klesá směrem od jihu na sever.²⁰⁶ Zvláštní názor má Voltaire na záplavy a kolonizaci, píše: „*Důvodem, proč Egypt nebyl tolik kolonizován, byly četné záplavy. Na tomto místě se trvale rozprostíraly močály a bažiny, které vznikaly tím, že země byla po několik dlouhých měsíců zcela zaplavená a tyto stojaté vody pouze neustále vzrůstaly*“. Soudí, že Egypt je úplně odlišný stát, než země, které leží u řek Eufrat a Tigris nebo Indus a Ganga. Tyto řeky se občas také vylévaly, obvykle v létě, kdy roztával sníh. Záplavy zde nebyly tak rozsáhlé a mohly tak vznikat velké nížiny, které poskytovaly hospodářům značnou příležitost těžít z úrodného území. Právě proto se v Egyptě, podle Voltaira, v zemi několik měsíců v roce držel mor, který měl mít zde živnou půdu.²⁰⁷

²⁰⁴ Josef KOPAL, *Dějiny francouzské literatury*, Praha 1949.

²⁰⁵ VOLTAIRE, *Philosophy of History or a Philosophical and historical dissertation*, London 1829.

²⁰⁶ VOLTAIRE, *Philosophy*, s. 115.

²⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 116.

Voltaire si představuje starověký Egypt jako malou zemi, která se v jeho očích nemohla, co do velikosti, rovnat Francii nebo Španělsku.²⁰⁸ Co se týče obyvatel, cituje Diodora Sicilského, podle kterého měl Egypt v dřívějších dobách téměř sedm milionů obyvatel. Dále podrobuje kritice Herodota a některá jeho tvrzení, především otázku egyptské kolonizace. Říká, že „*Egyptané a dokonce i Řekové zamlčovali po celé generace útlak Židů v Egyptě, stejně tak i deset egyptských ran*“.²⁰⁹ Voltaire se zastavuje také u obřizky a zamýšlí se nad tím, převzali-li Židé tento zvyk právě od Egyptanů. Podle něj jde o pouhou pověru.²¹⁰ Nakonec se také dostává k otázce dobytí Egypta Peršany a Turky, kritizuje egyptské vojáky, kteří pro něj byli „*těmi nejoblíbenějšími a nejbojácnějšími vojáky, které kdy mohl jmenovat*“. Obecně řečeno, Voltaire přisuzuje historický význam spíše Řecku (přiznává, že Egyptané jako první možná poučili Řeky, ale ti je předčili a stali se pak ve všem lepšími) a především pak Římu.²¹¹

Dále se ve Voltairově díle dozvídáme, jaký měl názor na jazyk a písmo. Říká, že egyptský jazyk nemá žádné spříznění s jiným jazykem některého z dalších národů. V jejich řeči nenajdeme například ani výraz „*Adonai*“ nebo „*Adonijah*“ či „*Bal*“ nebo „*Baal*“, termíny, které označují Pána. Hledá v egyptské řeči nějakou shodu mezi perským výrazem pro slunce „*Melch*“ nebo „*Melk*“. Podobnost nevidí ani ve slovech užívající se v Persii nebo Indii – „*Shak*“, „*Schach*“ nebo „*Shah*“. Pro Voltaira hieroglyfy a další abecední znaky Egypta nenesou žádný význam a ani nenachází žádnou podobnost jinému písmu.²¹² „*Hieroglyfy jsou podle Voltaira reprezentativním vyjádřením určité hierarchie, kde každý překreslil to, co chtěl vyjádřit*“.²¹³ Voltaire se domnívá, že Egyptané neoriginálně pouze přejali své písmo od jiných kněží, kterým bylo hieroglyfické písmo původně zakázáno. Soudí, že to udělali proto, aby vytvořili jazykovou bariéru mezi lidmi, aby odlišili vládnoucí třídu.²¹⁴

O egyptských pyramidách také nesoudí nic dobrého. Podle Voltaira jsou „*pyramidy dílem despotismu, marnivosti, otroctví a pověr*“.²¹⁵ Kritizuje také zádušní kult. Tato doktrína, podle Voltaira, našla později cestu také mezi křesťany, což mělo za

²⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 117.

²⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 118.

²¹⁰ TAMTÉŽ, s. 119.

²¹¹ TAMTÉŽ, s. 120.

²¹² TAMTÉŽ, s. 122.

²¹³ TAMTÉŽ, s. 123.

²¹⁴ TAMTÉŽ, s. 124.

²¹⁵ TAMTÉŽ, s. 127.

následek vznik několika zbytečných sekt.²¹⁶ Dochází také k závěru, že Egyptané uctívali pouze svá zvířata, zvláště posvátného vola, posvátného psa a posvátného krokodýla.²¹⁷ Své úsudky o Egyptánech jako o lidech shrnuje do několika bodů. Soudí, že nikdy nebyli stálí a jednotní ve svých názorech, nevytrvali v právních předpisech a to bez ohledu na to, jak moc byli oddáni svým starodávným zvykům. Někteří uctívali jednoho boha bez vyobrazení, jiný zase mnoho bohů. Staří Egyptané byli lehkomyšní a nestálého charakteru, jediná věc, ve které byli pevní a stálí, byla jejich pověřivost a marnivost.²¹⁸

IV. 3. Giambattista Vico a Nová věda

Giambattista Vico (nebo také Giovanni Battista Vico) se narodil roku 1668 v Neapoli, kde byl jeho otec knihkupcem. Vico se začal vzdělávat v oblasti klasické filologie a také se sám vzdělával v právních vědách. Záhy, v mladém věku, se stal domácím učitelem ve vlivné rodině. Vedle tohoto zaměstnání se věnoval dějinám, poezii a především filozofii.²¹⁹ V roce 1694 se ujal místa rétora na univerzitě v Neapoli, které však bylo velmi špatně placené. Vico neuspokojovalo ani tamní prostředí. V Neapoli v této době vítězil kartesianismus, filozofie v pojetí René Descarta, nad tradičním scholastickým učením. Do popředí se dostávalo typické osvícenské racionalistické uvažování, se kterým se Vico úplně neztotožnil, podle něj potlačovalo právě historický kontext. V roce 1725 vyšlo první vydání jeho nejznámějšího díla *Principi di una scienza nuova d' intoro alla natura delle nazioni*. Vico pak po zbytek svého života pracoval na rozšiřování tohoto vydání i na svých dalších dílech. V roce 1730 vyšlo druhé vydání se zkráceným názvem *Scienza nuova secunda* a nakonec roku 1744, nedlouho po jeho smrti, třetí vydání *Scienza nuova terza*. Toto poslední dílo se velmi cení, neboť obsahuje autorovy původní korektury.²²⁰ Poté, co Neapol získala nezávislost na Bourbonech, pracoval Vico jako místní dvorní kronikář. Giambattista Vico zemřel v roce 1744. Jeho dílo a způsob myšlení v jeho době bylo téměř nepochopeno.²²¹

²¹⁶ TAMTÉŽ, s. 128.

²¹⁷ TAMTÉŽ, s. 131.

²¹⁸ TAMTÉŽ, s. 132-134.

²¹⁹ W. RÖD, *Novověká filosofie*, s. 380.

²²⁰ TAMTÉŽ, s. 381.

²²¹ TAMTÉŽ.

Vico ve svém díle *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*²²² (*Principi di una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni*) také vyjadřuje svůj názor na starověký Egypt a Egyptány jako takové. Ve svých tvrzeních bývá však mnohem „opatrnější“ než Voltaire. Téměř pro všechna svá tvrzení hledá nějaké odůvodnění nebo důkaz. Obecně se dá říci, že Vico vůbec zaujímá trochu skeptický postoj k antickým filozofům, je proti přeceňování jejich významu. Pro samotného autora je typická srovnávací metoda, která je charakteristická i pro toto dílo. Vico vychází vždy z teorie, že na počátku jsou si všechny národy přirozeně rovny. Co se týká přímo starých Egyptanů, nebyl nijak zvláště subjektivně orientovaný, pouze zdůrazňuje zbytečné přeceňování moudrosti a vzdělanosti, na kterou se v renesančním a porenosančním období odvolávala celá řada filozofů a autorů.²²³

Giambattista Vico rozlišuje tři egyptské jazyky. První je hieroglyfický, ten je pro něho tajný a posvátný, měl se používat pouze k náboženským úkonům a rituálům. Další je jazyk symbolický, který je psán a vykládán v podobenstvích. Posledním je, podle Vica, jazyk epistolární, který sloužil jako obecná řeč pro běžné potřeby²²⁴. Vico vidí jistou paralelu mezi starověkým Egyptem a starověkou Čínou. Všimá si shody nejen v používání znakového písma, ale také toho, že oba tyto národy byly do jisté míry uzavřenější ostatním, tudíž se tam mnohé tradice drží dodnes.²²⁵ Tak, jako rozděluje tři jazyky a tři druhy písma, tak také dělí tři fáze věků Egyptanů. Podle Vica je to věk božský, herojský a lidský. Tak si představoval rozdělení dějin, kdy Egyptu vládli nejdříve bohové, potom hrdinové a nakonec panovníci (faraoni), kterým přisuzuje lidskou podobu.²²⁶ Vico si obzvláště cení významného postavení Alexandrie a zvláště jejího Musea. Toto město bylo pro něho jádrem moudrosti starých Egyptanů, odtud pocházeli nejlepší filozofové a myslitelé, například Manehto.²²⁷ Zajímavá je myšlenka, kde Vico zdůrazňuje tu vlastnost většiny národů, „*ať je vzdělaný nebo barbarský, vždy se počítají k nejvyspělejším a jejich dějiny sahají až k počátku naší doby*“. Toto soudí i o Egyptanech. O této domýšlivosti, mimo jiné, pojednává i Diodorus Sicilský, na kterého se Vico také odvolává.²²⁸ Dále se autor velice podrobně rozepisuje o problematice Merkura Trismegista. Obecně, autor připisuje zázraky tohoto božstva

²²² Giambattista VICO, *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*, Praha 1991.

²²³ G. VICO, *Základy*, s. 22-23.

²²⁴ TAMTÉŽ, s. 53.

²²⁵ TAMTÉŽ, s. 54.

²²⁶ TAMTÉŽ, s. 73.

²²⁷ TAMTÉŽ, s. 70.

²²⁸ TAMTÉŽ, s. 74.

spíše mýtům. Přestože nepopírá jeho základní existenci, do určité míry bere s rezervou „sklon obecného lidu vymýšlet podstatu jejich mýtů“. Podle Vica má každý národ tendenci své vynálezy nebo úspěchy připisovat nějaké vyšší síle, v případě Egyptů právě Trismegistu, protože podle něho tehdy ještě nevládla mezi lidmi „občanská moudrost“. ²²⁹ Dále rozvíjí domněnku, že tento Merkur, který byl původně řeckým označením boha, byl nakonec Egyptany přejat jako Thovt. ²³⁰

Přestože se Vico snaží vycházet ze „společné základny původní pravdy“, platí, že preferuje římské dějiny před historií jiných národů. Ty vnímá jako ukázkové, protože Římané prošli všemi etapami vývoje a různými způsoby vlády. Zejména je pro něj důležité římské právo. Starověké Řecko je další stát, kterého si Vico cení. Avšak je důležité, že Vico ponechává stranou všeho židovské dějiny a Židy jako národ se snahou odlišit je od ostatních jako boží lid. Velmi podrobně se rozepisuje o Homérovi. ²³¹ Podle některých autorů byl Vico jedním z prvních, kdo se detailněji věnoval složitější problematice mýtů. Svým dílem *Nová věda* dokázal již vědomě pochopit, jak mýty vznikají a rozluštit jejich náboženský původ od reflexe společenských institucí. ²³²

IV. 4. Johann Jakob Brucker a První základy filozofie dějin

Johann Jakob Brucker se narodil 22. ledna roku 1696 v Augsburgu v Bavorsku. Přišel na svět do poměrně chudé rodiny, měl však štěstí. Seznámil s Philippem Jakobem Crophiem, který působil v letech 1704-1742 jako rektor školy v St. Anna v Augsburgu. Ten pro mladého Bruckera sehnal místo v evangelické koleji a doporučil ho na gymnázium, kde Brucker studoval až do roku 1715. Po dokončení těchto studií se Brucker rozhodl složit zkoušky na filozofické a teologické fakultě na univerzitě ve městě Jena. Zde pobyl až do roku 1720. V roce 1720 se Brucker vrátil do Augsburgu, kde hodlal započít svou duchovní kariéru. Mezitím, co čekal na vhodnou pozici, začal se sám zajímat o historii svého rodného města. Zároveň pokračoval ve studiích literární a historické filozofie, se kterými začal ještě na univerzitě. V roce 1724 byl doporučen na post v kostele Tří svatých v Kaufbeurenu, což je nedaleko od Augsburgu. Získal také místo v latinské škole, na starost měl šest tříd. Brucker byl mírumilovný člověk a ve

²²⁹ TAMTÉŽ, s. 114.

²³⁰ TAMTÉŽ, s. 258.

²³¹ TAMTÉŽ, s. 23.

²³² Jaan PUHVEL, *Srovnávací mythologie*, Praha 1997, s. 24.

věcech náboženského charakteru velmi tolerantní. Měl přátele jak mezi katolickými uční, tak i mezi vysoce postavenými hodnostáři. To byl také jeden z důvodů, proč byl Brucker poměrně neoblíben v přísně vyhraněných luteránských kruzích. V Kaufbeurenu strávil nakonec celých 20 let. V roce 1744 se Brucker vrátil do Augsburgu a hlásil se zde o místo pastora v evangelickém kostele Svatého Kříže. Svůj úřad zastával zodpovědně a nadále vydával spisy o filozofii dějin a až do své smrti učil na gymnáziu v St. Anna v Augsburgu.²³³ Ocenění a uznání, jaké se Bruckerovi dostalo téměř po celé Evropě, bylo v kontrastu s jeho osobním životem. V roce 1731 se stal členem Akademie věd v Berlíně, o 12 let později se přidal k Latinské skupině akademiků ve městě Jena. Jeho zásluhy byly oceněny přijetím za člena v Akademii věd v Bologni, Mnichově, Duisburgu a Roveretu. V roce 1742 mu pruský král Fridrich II. nabídl místo kazatele a teologa na univerzitě v Halle. Brucker to ale odmítl s tím, že je spokojený se svým stávajícím místem, zde našel klid a porozumění. Jeho poslední prací bylo teologické pojednání, ve kterém se obrací ke čtenářům Bible, zejména k mladým generacím. Zemřel neočekávaně 26. listopadu roku 1770.²³⁴

Johann Jakob Brucker je považován za zakladatele oboru filozofie dějin. Jeho pojednání *První základy filozofie dějin*²³⁵ (*Erste Anfangsgründe der philosophischen Geschichte*) je jakýmsi předběžným shrnutím jeho nejznámějšího díla *Historia critica philosophiae a mundi incunabulis ad nostram usque aetatem deducta*, která byla vydávána v letech 1742-1744 v pěti vydáních. Toto monumentální dílo se stalo zdrojem a inspirací pro mnohá další díla v oboru filozofie dějin nejen v Německu, ale po celé Evropě v průběhu 18. i 19. století. Příkladem je také Diderotova slavná *Encyclopédie*, která z Bruckerova díla těžila.²³⁶ Brucker píše v *Erste Anfangsgründe* o Egyptě v kapitole sedm – *Z filozofie Egyptanů*. Vzhledem k tomu, že Brucker byl především kněz, je pochopitelné, že mluví převážně o náboženství, mystice a filozofii vědění. Johan Jakob Brucker hodnotí starověký Egypt jako pokrokový, náboženství je podle něj moudré, ale také tajemné. Na rozdíl od Voltaira starým Egyptanům přiznává určitá prvenství a oceňuje jejich vědu, zejména geometrii. Kniha, a tedy i daná kapitola, je

²³³ Gregorio PIAIA – Giovanni SANTINELLO, *Models of the History of Philosophy vol II. From the Cartesian Age to Brucker*, New York 2011, s. 480.

²³⁴ G. PIAIA – G. SANTINELLO, *Models*, s. 481.

²³⁵ Johann Jakob BRUCKER, *Erste Anfangsgründe der philosophischen Geschichte als ein Auszug aus grösseren Werken*, Ulm 1751.

²³⁶ Wouter HANEGRAAFF, *Esotericism and the academy. Rejected knowledge in western culture*, Cambridge 2012, s. 139.

psána formou otázek a odpovědí, kdy se mladý student ptá a Brucker odpovídá. Tato metoda je dobrá především svou přehledností a výstižným názorem.

Podle Bruckera byli staří Egyptané mezi prvními, kteří praktikovali filozofii a také „objevili“ velkého Thovta. Brucker má teorii, že velcí a významní Řekové se často stěhovali do Egypta, aby se tam učili filozofii. Toto je důvod, proč je egyptská filozofie tak významná, i když je tajemná, nejistá a částečně mnohdy také vymyšlená. Thovt, který byl původem z Egypta, byl tím, píše Brucker, kterému Řekové později začali říkat Hermes a Římané Mercurius.²³⁷ Tajemnu a skrytému významu přikládá velký význam. Odpovědět na základy a původ egyptského náboženství je, podle Bruckera, velmi složité. Původci náboženství jsou možná patriarchové, v jejichž stopách šel i Mojžíš. Hierarchizuje kněze, rozděluje je na „nejvyšší proroky“, ti měli svá Kolegia. Jejich reputace byla tak veliká, že jí mnohdy podléhal i král, soudí Brucker.²³⁸ Brucker píše, že učení a egyptská filozofie byla držena ve skrytu a tajnosti, kněží nechtěli, aby se šířila mezi „prostý lid“. Kněží měli, podle Bruckera, také své tajné písmo, zvané hieroglyfy, ty nikdo jiný neznal.²³⁹ Starověcí Egyptané udělali na Bruckera dojem především svou znalostí geometrie, aritmetiky, astronomie a lékařství. Podle něj nebyl stát, který by se Egyptu v tomto mohl vyrovnat. Brucker se domníval, že právě v Egyptě se nachází základy všeho.²⁴⁰ Zvláště se vyjadřuje k hlavním principům egyptského náboženství. Sepsal hlavní body, kterými se podle něj egyptské náboženství vyznačovalo:

- duše je obecně nejvyšší božstvo
- božstvem je Měsíc, Slunce a části světa
- tato božstva jsou věčná a zjevují se lidem v různých formách
- lidé mohou být polobohy
- idea chrámu, obrazu a modly je povolena
- existuje Dobro a Zlo (ty hlavní jsou Isis a Osiris, další Typhon)
- prostřednictvím magie se dají bohové naklonit nebo naopak zneprátnit
- duše člověka je nesmrtelná
- po smrti se duše stěhuje do jiného těla, následně se vrací ke zdroji
- po smrti je člověk odměněn nebo potrestán²⁴¹

²³⁷ J. J. BRUCKER, *Erste Anfangsgründe*, s. 31.

²³⁸ TAMTÉŽ, s. 32.

²³⁹ TAMTÉŽ, s. 33.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 34.

²⁴¹ TAMTÉŽ, s. 35.

Dále Brucker rozlišuje morální učení Egyptanů podle různých teorií (příroda, vědění, učení).

Egyptské přírodní učení:

- svět byl stvořen z prvků a na konci bude opět vodou a ohněm
- hmota je věčná
- svět je kulatý
- hvězdy jsou ohnivé a jsou původem všeho na zemi

Egyptská teorie vědění:

- existuje sedm planet, mezi nimiž je Slunce král
- každý den v týdnu má svou vlastní planetu
- nebeská znamení i každá hvězda mají svůj význam
- hvězdy mají vliv na lidské štěstí i neštěstí

A takto si Brucker představoval egyptské morální naučení:

- musí se sloužit bohům
- ctít rodiče
- nikoho nezabít
- nevztáhnout ruku na cizí majetek
- nespáchat hřích, který není v souladu s řádem
- vzít si sestru za svou manželku není zakázáno
- polygamie je povolena²⁴²

²⁴² TAMTÉŽ, s. 36.

IV. 5. Porovnání a analýza

„Egyptozofie“ byla považována za pseudovědu, která se měla zabývat imaginárním Egyptem a ve své době platila za nejspolehlivější zdroj okultního poznání. V západní historii myšlení má dlouhou tradici. Její kořeny sahají až k helénistickému Řecku a klasickému Římu, kdy zájem o Egypt projevil už Herodotos, Plutarchos nebo Diodorus Sicilský. Obecně platí, že Egypt a jeho kulturu „znovuobjevila“ nejprve renesance. Střediskem této tradice se stala Platonská akademie ve Florencii.²⁴³ Předpokladem pro rozvoj poznání egyptské tradice bylo studium hieroglyfů a otázka, co vlastně představují egyptské pyramidy. Badatelé tak hledali nositele skrytého významu gnostické nebo iniciační povahy. Zvýšený zájem o Egypt podnítil přímo fakt, že byl již delší dobu považován za prvotní civilizaci. Vycházelo se z předpokladu, že Mojžíš byl jedním ze zasvěcených právě v Egyptě.²⁴⁴ V této době filozofové a myslitelé svůj zájem opírali o právě nalezené údajné *Egyptské texty*, mezi které patřilo například pojednání o egyptských hieroglyfech, které měl původně sepsat Hórapollón, Egyptan žijící asi v 5. století n. l. Dalším pramenem jejich zájmu byl již zmíněný *Corpus Hermeticum*, který přeložil Marsilio Ficino (1433-1499). Mezi autory, zajímající se Egypt, se řadí především představitelé italské renesance, například dominikánský mnich a kněz Francesco Colonna (1433-1527). Athanasius Kicher bývá také někdy řazen do „renesanční egyptomanie“, ale jeho tvorba spadá již spíše do doby barokní.²⁴⁵ Etapa rané egyptomanie začíná ve druhé polovině 17. století a vrcholí právě v době Napoleona. Napoleonova výprava do Egypta je zlomovým bodem zejména proto, že byl započat pravidelný systematický výzkum, který nakonec vedl také k úspěšnému rozluštění staroegyptského písma a založení nového oboru egyptologie. Znamená to tedy, že tato vývojová fáze není zcela nová, je vyvrcholením již dlouhotrvajícího zájmu o Egypt.²⁴⁶ Pro osvícence v 18. století byl Egypt symbolem očištěného státu, který se právě vymanil z nadvlády orientální despotie. Napoleonovo tažení do Egypta mělo dokonce morální odůvodnění. Jako první to přednesl ve svém spise *Consilium Aegyptiacum* Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716), který na přání Ludvíka XIV. vyložil důvody, proč kolonizovat Egypt.²⁴⁷ Zatímco esoteriky byl Egypt chápán především jako země záhad a tajemství, pro mnohé osvícence měla mystika pouze dvě

²⁴³ Darius Alexander SPIETH, *Napoleon's Sorcerers. The Sophisians*, Cranbury 2007, s. 50.

²⁴⁴ A. FAIVRE, *Egyptomania*, in: Wouter Hanegraaff (ed.), *Dictionary of gnosis and western esotericism*, Boston 2006, s. 328.

²⁴⁵ J. ASSMANN, *Moses*, s. 18.

²⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 19.

²⁴⁷ D. A. SPIETH, *Napoleon's Sorcerers*, s. 48.

vysvětlení. Tajemství může být racionálně objasněno a tím pádem přestává být tajemstvím, či přijmout názor, že všechna mystéria jsou pouze součástí náboženských pověr.²⁴⁸

Porovná-li autorka práce, po obsahové analýze románu a vyložení filozofických stanovisek, myšlení Jeana Terrassona a jeho zasazení do dobového proudu, dochází k názoru, že pojetí Terrassona se nejvíce přibližuje právě Bruckerovi a možná, alespoň v některých ohledech, částečně i Kircherovi. I když Kirchera a Terrassona nelze, dle názoru autorky, tak úplně srovnávat, neboť každý je nejen z úplně odlišného filozofického prostředí, ale také z jiného kulturního období.

Kircherův názor, že každá stránka věci má svou černou magii pověr a bílou magii církve, je věrným odrazem středoevropské kultury 17. století a jejího barokního vzájemného působení světla, temnoty a dalších protikladů. U Kirchera je zřejmý trend doby, kdy katoličtí intelektuálové, obvykle v rámci protireformačního působení, se snažili získat pro církev co nejvíce věřících. Jejich činnost je tedy vlastně jakýmsi misijním programem.²⁴⁹ Kircher je toho názoru, že Bůh prvotní absolutní pravdu předával ve dvou fázích. Prvně předal hebrejské učení přímo Adamovi, tím vznikla židovská tradice. A poté zase skrze Trismegista Egyptanům, kteří uchovávají skrze zastřené hieroglyfické písmo vše v tajnosti.²⁵⁰ Hermes Trismegistos v díle hraje skutečně významnou roli, je stěžejním zosobněním moudrosti. Staroegyptské náboženství je pro Athanasia Kirchera pokrokové, i když trochu s nadsázkou hodnotí jejich „přehnanou pověrčivost“. Celé dílo i názory Kirchera působí tak, že je používá jako nástroj k „propagaci“ tradičních křesťanských hodnot. Což je pochopitelné, neboť Kircher se zařadil do protireformačního proudu. S Jeanem Terrassonem ho spojuje obdiv k egyptské vědě a umění, zejména k matematice, astronomii a stavitelství. Athanasius Kircher tedy nepatří ke kritikům starověkého Egypta jako Voltaire.

Terrasson nesdílí Voltaireovo kritické smýšlení o starověkém Egyptě a o Egyptanech jako národu. Naprosto se liší v otázce originality starých Egyptanů, zatímco Voltarie jim nepřisuzuje žádné prvenství, Terrasson naopak vidí právě v Egyptě počátek všeho. Životní prostředí Egypta je pro Voltaira spíše „škodlivé“, pro Terrassona naopak příznivé a blahodárné. Řeka Nil je pro Voltaira zkázou přinášející smrt, naopak pro Terrassona je řeka božská, přinášející úrodu. Rozdílný názor mají na staroegyptskou

²⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 50.

²⁴⁹ R. J. W. EVANS, *Vznik*, s. 492-495.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 498.

mystiku, mystéria, zádušní kult a egyptské pyramidy. Zatímco Terrasson má vše v úctě a hodnotí tyto věci jako nanejvýš posvátné, Voltaire se tomu vysmívá. Oba, i když rozdílně, se vyjadřují o Diodoru Sicilském a Herodotovi. Jak Voltaire, tak i Terrasson je uvádějí jako antické zdroje. Jean Terrasson je pouze cituje, Voltaire spíše podrobuje kritice a analýze. Avšak, co je zajímavé, i ve Voltaireově tvorbě se nachází stopy egyptské esoterické tradice, i když se nesou v jeho tradiční kritice. Ve svém díle *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations* píše o egyptských mystériích (*Mysteres de l'Egypte*) : „Jakmile Egyptané jednou ustanovili svá mystéria, zachovávali své rituály velice věrně a poctivě. Bylo tomu tak, protože, na rozdíl od své morálky, v pověřčivosti byli stáli“.²⁵¹ Především je potřeba zdůraznit, že Voltaire (například spolu s Diderotem) měl za to, že náboženství je nástroj kněžstva. Voltaireova tvorba vyniká ostrou kritikou církve. Přesto však právě v jeho době vzrostl zájem o mytologii, k tématu začaly vycházet odborné publikace.²⁵²

Oproti tomu, Giambattista Vico se o antických autorech vyjadřuje trochu s nadsázkou. Ne, že by je neuznával, spíše bere jejich význam do určité míry s odstupem a rezervou. Zajímavé je Vicovo členění egyptského jazyka, písma a fáze věků. O něčem takovém se ani jeden z uvedených autorů nevyjadřuje. Co má Vico s Voltairem společné je srovnávání starého Egypta s jinými starověkými státy (Čína, Fénicie a jiné). Jméno Manehto uvádí jak Vico, tak Terrasson, oba se o něm vyjadřují v souvislosti s Alexandrií a knihovnou. Stejně tak, jako v ostatních případech, se Vico vyslovuje o Diodoru Sicilském. Důležité je Vicovo pojednání o Trismegistu – egyptském Thovtovi, jehož úlohu považuje, stejně jako Terrasson, za důležitou a v otázce moudrosti starých Egyptů přímo za klíčovou. Pro Voltaira i Vica je společný obdiv pro starověké Řecko a Řím.

Terrassonův náhled na starověký Egypt je nejvíce podobný názoru Johanna Jakoba Bruckera. Jeden z důvodů shody spatřuje autorka v tom, že oba ve svém poslání byli především knězi a duchovními filozofy. Jejich hodnocení je orientováno především na náboženskou, duchovní, morální, filozofickou a mytickou stránku věci. Jak Terrasson, tak Brucker starověký Egypt obdivují a spatřují v jeho významu prvotní úlohu. V jistém smyslu jeho význam místy i přeceňují. Stejně, jako všichni předešní filozofové, i Brucker píše o Trismegistu. Jeho postava a proud hermetismu hrály v této době významnou roli, jednalo se o jakýsi dobový trend. Jako hermetismus lze označit učení,

²⁵¹ D. A. SPIETH, *Napoleon's Sorcerers*, s. 50.

²⁵² J. PUHVEL, *Srovnávací mythologie*, s. 24.

jež bylo založeno na jistých rukopisech, které byly připsány Hermu Trismegistovi. Datace tohoto spisu byla určena k samotnému počátku lidské existence, mnozí se na něj odvolávali jako na prvopočátek všeho náboženství a filozofie. Avšak již na začátku 17. století byla datace rukopisů zpochybněna a bylo dokázáno, že pochází teprve z prvního století našeho letopočtu.²⁵³ To, že autoři, se kterými autorka pracuje, úlohu Trismegista spíše obhajují a nadále připouští, že žil mnohem dříve, než bylo prokázáno, snad lze chápat jako jeho obranu, respektive obranu tohoto zaběhnutého dogmatu. Oba autoři se rozepisují o staroegyptské aritmetice, astronomii, geometrii a lékařství, které je podle nich velice pokrokové. Zaměří-li se autorka bakalářské práce na porovnání názoru na staroegyptské náboženství, panuje i zde jistá paralela. Oba autoři uznávají existenci modly, chrámu, obrazu a sochy. Jsou toho názoru, že starověcí Egyptané praktikovali magii a zásvětní rituály. Za hlavní bohy oba označují Osira, Isis a Hora. Ovšem Brucker nejde tak daleko, jako Terrasson, který do egyptského panteonu řadí také antické bohy. Dle názoru autorky, v díle Bruckera je velmi patrné, že byl především katolický kněz. Toto spatřuje autorka práce v tom, že hierarchizuje staroegyptské kněžstvo stejně tak, jako je tomu i u církevních hodnostářů. Dalším podobným rysem je jeho vylíčení egyptského morálního naučení, které se velice nápadně shoduje s biblickým Desaterem přikázání. Tedy až na názor manželství a výroku o polygamii.

²⁵³ I. CERMAN, *Temná stránka*, s. 11.

V. Svobodní zednáři

V. 1. Stručná historie a základní fakta

Odpověď na otázku, jaká je přesná definice svobodného zednářství, je velice složitá. Po celou dobu trvání zednářství nevznikla žádná daná teorie, kterou by schválili samotní svobodní zednáři. Některé publikace organizaci definují jako společenstvo, jiné zase jako společenské etické hnutí, další jako tajnou organizaci.²⁵⁴ Stejně je to s původem zednářství, je těžké rozlišit podíl skutečnosti, vlastních tradic a legend.²⁵⁵ „*Velký ilustrovaný slovník naučný označuje svobodné zednářství za společenstvo, jehož účelem je pěstovat u svých členů čisté lidství, světoobčanství a ušlechtilé myšlení. Ilustrovaný encyklopedický slovník jej zase označuje jako buržoazně společenské etické hnutí blízké osvícenství a jeho filantropickým a politickým ideálům a sledující politické cíle*“.²⁵⁶ Je však jisté, že svobodné zednářství nemůže být, v žádném ohledu, považováno za církevní uskupení ani za náboženskou sektu. Neboť pro každou církevní organizaci jsou typická určitá dogmata, kterými však zednářství nedisponuje. Naopak, členům je udělována svoboda myšlení.²⁵⁷ Dalším milníkem, který se často v literatuře objevuje, je tvrzení, že zednářství je organizací utajenou. Od počátku vzniku zednářské lóže členové tvrdí, že se nejedná o žádná tajemství. Spíše o činnost neveřejnou, ale nikoliv tajnou. Prakticky každý, kdo se chtěl stát členem nebo se dozvědět něco více, věděl, kde a koho má vyhledat.²⁵⁸ Je na místě říci, že zednářské hnutí se také profiluje politicky, především proto, že se jedná o skupinu osob zcela rozdílných profesí, národností i názorů. Sami zednáři deklarují své cíle jako práci na duchovním a sociálním zdokonalování lidstva a na povznesení jeho mravní i hmotné úrovně. Typickou zednářskou činností je rituál a další typické zednářské praktiky.²⁵⁹

Založení svobodného zednářství se většinou datuje rokem 1717, kdy vznikla první velkolóže. V čele stál velmistr.²⁶⁰ Stalo se tak v Londýně sloučením čtyř lóží, které se scházely v hostincích „*U husy a rožně*“, „*U koruny*“, „*U jabloně*“ a „*U poháru s hrozný*“ v jednu velkolóži. Organizačním zakladatelem se stal John Theophilus Desaguliers (1683-1744). Další významnou osobností v spjatou s počátky londýnské

²⁵⁴ Petr ORT, *Svobodné zednářství*, Praha 2001, s. 7.

²⁵⁵ Marie-Madeleine DAVYOVÁ a kol., *Encyklopedie mystiky IV.*, Praha 2003, s. 121.

²⁵⁶ P. ORT, *Svobodné zednářství*, s. 7.

²⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 8.

²⁵⁸ TAMTÉŽ, s. 10.

²⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 11.

²⁶⁰ Jiří BERÁNEK, *Tajemství lóží. Svobodné zednářství bez legend a mýtů*, Praha 1994, s. 18.

velkolóže byl James Anderson (1679-1739), autor programového ideového spisu *Konstituce svobodných zednářů*. Tento dokument je mezi zednáři dodnes používán, i když v dnešní době značně kritizován.²⁶¹ Anderson totiž posunul vznik zednářství až k Adamovi. Toho měl, podle Andersona, zasvětit sám Stvořitel, Adam pak začal zasvěcovat i své potomky. Když přišla potopa, ochránil zasvěcené Noe a tak zednářskými členy se měli stát také Abrahám a Mojžíš. Když byl Šalamounův chrám dobudován a dokončen, rozjeli se zednáři do celého světa, především působili v Řecku, kde měla zednářská tradice dosáhnout vrcholu za Pythagora. Do Anglie přinesli zednářství Římané.²⁶² Šalamounův chrám vůbec hrál v historii zednářství důležitou roli, svobodní zednáři počítali od jeho stavby své počátky. Podle takzvané *Chrámové legendy* se zednářský původ odvozuje přímo od stavitele Šalamounova chrámu – Hirama Abiffa. Jeho chrám přijali zednáři jako symbolický, na většině míst zednářského působení se nachází takzvaný Šalamounův dům.²⁶³ Nová bádání prokázala, že počátek zednářských společností lze klást již do druhé poloviny 17. století. Historie zednářů je spjata s činností kamenických a stavebních cechů, právě tato cechovní sdružení se ve středověku stala počátkem zednářských lóží. Samotné cechy připomínají svou uzavřeností a iniciační formou přijímání nových členů pozdější podobu činnosti lóží. S pojmem *lóže* jsme poprvé srozuměni v pracovním účtu opatství Valle Royal, který pochází z roku 1278. Tento název se postupem času natolik vžil, že se běžně používal k označování středisek cechů kameníků. Co se týká samotného termínu *svobodný zednář*, je možné ho datovat do roku 1376, avšak v této době termín ještě stále označoval sdružení opravdových zedníků.²⁶⁴

Právě neveřejnost se zednářům stala osudnou, téměř po celou dobu svého trvání se potýkali s nevraživostí církve, ale i široké veřejnosti. Po vzniku velkolóže vydal papež Kliment XII. (1652-1740) bulu *In eminenti apostolatis specula*, ve které zakazuje vstup věřících do těchto organizací. Zákaz stanovený bulou byl uplatňován zejména v Portugalsku, Španělsku a Polsku. V těchto zemích docházelo k velkému pronásledování a útlaku zednářů. V roce 1751 proti zednářským aktivitám velice činně vystupoval papež Benedikt XIV. (1675-1758). Další vlna odporu přišla během Velké francouzské revoluce. V průběhu 19. a 20. století bylo vydáno bezpočet bul, téměř

²⁶¹ P. ORT, *Svobodné zednářství*, s. 27.

²⁶² J. BERÁNEK, *Tajemství*, s. 28.

²⁶³ Eugen LENNHOF, *Svobodní zednáři*, Praha 1993, s. 45.

²⁶⁴ J. BERÁNEK, *Tajemství*, s. 18-19.

každý papež se snažil o potlačení zednářského vlivu. Asi nejvíce proti nim brojil papež Pius IX. (1792-1878), který během svého pontifikátu vydal dokonce čtyři různé buly. Situace došla tak daleko, že v roce 1917 bylo zednářství postihováno exkomunikací. Během celých staletí byli zednáři obvykle trestáni vyloučením z běžných církevních obřadů (pohřby, svatby), také byli pronásledováni a upalováni. Katolické církvi vadil především zednářský relativistický náhled na Boha, uplatňovaná tolerance a také deismus.²⁶⁵ Asi největšího útlaku zažila zednářská společnost v meziválečném období, kdy v čele největšího protivníka nestála již církev, ale jiné druhy organizací a některé světové mocnosti. V Uhrách byla zednářská činnost plně zakázána, ve fašistické Itálii Benito Mussolini (1883-1945) vydal krvavý protizednářský zákon. Německo a Francie proti těmto kruhům podnikali vyhlazovací kroky. Také tehdejší Sovětský svaz hrozil případným zednářským přistěhovalcům.²⁶⁶

Samotný vznik svobodného zednářství je úzce spjat s Francií. U zrodu anglické velkolóže stali totiž někteří francouzští emigranti, sám zakladatel Desaguliers byl francouzský hugenot. Rozvoj samotného francouzského zednářství pak pokračoval velmi rychlým tempem a již roku 1728 vznikla ve Francii velkolóže nezávislá na britské. Za hlavního autora francouzského zednářského rituálu je považován Andrew Michael Ramsay (1686-1743), který byl zaměstnán jako vychovatel ve skotské královské rodině. Francie tak přijala takzvaný *skotský rituál*. V průběhu let se zde objevila snaha prosadit vlastní, *francouzský rituál*, ale oba se od sebe lišily jen minimálně. Na tomto případě vidíme, jak bylo anglické a francouzské svobodné zednářství propojeno. Nejznámější francouzskou lóží byla *Velká lóže anglická ve Francii* (*La grande loge Anglaise de France*) a ta roku 1771 přijala novou ústavu a také název *Velká lóže ve Francii* (*Grande loge de France*). Od poloviny 18. století se zednářství ve Francii stalo významnou složkou společenského života, jakousi „módou“. Velká většina tehdejší inteligence se přihlásila k členství. Mezi ně patřili například Diderot, Montesquieu, Helvétius, Benjamin Franklin (americký velvyslanec ve Francii), Voltaire, La Fayette, Danton a další. Také mnoho francouzských králů své doby bylo svobodnými zednáři. Během Velké francouzské revoluce umírněnější část zednářů většinou emigrovala. Ta radikálnější revoluci naopak vítala a podporovala. Velký význam zednáři sehráli při sepisování slavné *Deklarace lidských práv*, na které se

²⁶⁵ P. ORT, *Svobodné zednářství*, s. 8-9.

²⁶⁶ E. LENNHOF, *Svobodní zednáři*, s. 9.

podíleli. Velkou ránu zednářství zasadil Jakobínský teror, který nedovoloval existenci jakýchkoliv sdružení, která nebyla přímo kontrolována. Na popravišti tehdy skončila značná část zednářů. Naopak rozkvět a rozvoj zednářství se datuje do napoleonského období. Nezodpovězena zůstává dodnes otázka, zda byl sám císař Napoleon svobodným zednářem. Snad byl dokonce iniciován během egyptského tažení.²⁶⁷

V. 2. Zednářská praxe a rituál čtyř elementů

Jaká je svobodný zednář osobnost? Společnost se vyznačovala především vyznáváním kultu práce, což je pochopitelné, celá jejich historie se odvíjí od stavebníků. Mezi časté symboly patří různé druhy náradí, zejména pak zednická lžice či kružítko. A také suroviny a materiály, hlavně kámen. Svoji práci vykonávali především v naději na pokrok, s tím, že člověk sám je schopen vlastního zdokonalení. Věřili, že právě prací dosahuje veřejného, ale také osobního štěstí. Proto lze obecně říci, že svobodný zednář je převážně optimisticky myslící člověk.²⁶⁸

Svobodozednářský systém čítá několik stupňů, do kterých se po nějaké době povyšuje. Zasvěcením se tak dobrovolník stává členem. Vnitřní struktura společenství je poměrně složitá. Původně známe pouze tři iniciační stupně, obecně dnes zvané jako *Johannisovo zednářství*, tento systém je považován za původní, ze kterého se postupem času vyvíjí vyšší stupně zasvěcení. Je potřeba poukázat na skutečnost, že toto zednářství nemělo ve všech zemích jednotný ráz, vznikaly různé výklady i odlišná učení. Některé lóže dokonce praktikují také čtvrtý iniciační stupeň, který na trojí navazuje.²⁶⁹ V Johannisově systému existují tři tituly, a sice učedník, tovaryš a mistr, tedy má stejnou strukturu, jako středověké cechovníctví. Učedník zůstává ve svém stupni zhruba jeden až dva roky. Existují však doklady, byl-li „student“ obzvláště nadaný, byla mu povolena výjimka. Teprve dostatečně připravený učedník je povýšen na tovaryše. Je potřeba složit zkoušku a osvědčit své znalosti. Dále se také seznamuje se symboly. Tovaryšství se počítá do jednoho roku, na konci je mu předán doklad. Mistrovství je dosahováno těžší přípravou na zasvěcovací rituál, nový člen též obdrží patriční

²⁶⁷ P. ORT, *Svobodné zednářství*, s. 28-32.

²⁶⁸ M. DAVYOVÁ, *Encyklopedie*, s. 131.

²⁶⁹ Karl-Heniz ZUNNECK, *Největší záhady světa. Tajná znamení a rituály svobodných zednářů*, Liberec 2008, s. 95.

potvrzení.²⁷⁰ V průběhu let počet zasvěcení dosáhl 25 stupňů a je doložena existence dokonce 33 stupňů.²⁷¹ Nejvyšší postavení, kterého lze dosáhnout, je post mistra nebo předsedy lóže. V minulosti byla někdy tato pozice dokonce považována za čtvrtý zasvěcovací stupeň.²⁷²

Místnost, kde se odbývala většina schůzek a také rituálů, se nazývala lóže. A protože existují různé druhy projevů zednářství, také konstrukce, pojetí a symbolika lóže se může lišit. Je jisté, že se někdy rozdělovaly druhy lóží podle její funkce. Existovaly lóže například pracovní, v těch se pořádala většina schůzek. Dále lóže s primární úlohou rituálu povyšování nebo lóže tabulové, ve kterých členové společně stolovali. Zednářská lóže může být založena pouze velkolóží. Stávající lóže je považována za mateřskou, nově vzniklá za dceřinou.²⁷³

Co se týká přijímání nových členů, každý, kdo chtěl do řádu vstoupit, si musel podat písemnou žádost. U již zmiňovaného Johannisova zednářství nově přijatí skládali přísahu na Evangelium sv. Jana. Postupem času se od této zvyklosti upustilo. Celkový charakter přísahy procházel obměnami a často se přizpůsoboval místním tradicím a zvyklostem kraje.²⁷⁴ Zde je předložena ukázka přísahy členů do čtvrtého stupně skotského ritu, který byl blízký právě Francii. Z tohoto slibu přibližně vyznívají základní požadavky, kterých se měl zasvěcený držet: „*Já..., slibuji tímto v přítomnosti nejvyššího Stavitele Světa a zde shromážděných bratrů, že navždycky zůstanu věrný našemu starému a přijatému skotskému ritu. Nikdy nevydám ve známost tajemství svobodného zednářství, skotského ritu a tohoto stupně. Slibuji, že nic z toho, co jsem se dozvěděl při přijetí do tohoto stupně, a nic z toho, co se ještě dovím, neprozradím žádnému nezasvěcenému a ani žádnému bratrovi nižšího stupně. Zavazuji se slavnostně k oddanosti Nejvyšší radě skotského ritu a dodržování jejich stanov, pravidel a nařízení, pokud nebudou stát v rozporu s principy pravého zednářství. Přísahám, že zůstanu až do smrti věrný plnění svých povinností vůči svobodnému zednářství, humanitě, mé vlasti, mé rodině, mým bratrům a přátelům a nikdy neodepřu pomoc těm, kteří v nouzi, nebezpečí nebo při pronásledování budou moji pomoc potřebovat*“.²⁷⁵

²⁷⁰ K. H. ZUNNECK, *Největší záhady*, s. 107-108.

²⁷¹ TAMTÉŽ, s. 98.

²⁷² TAMTÉŽ, s. 109.

²⁷³ TAMTÉŽ, s. 121-123.

²⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 139.

²⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 144.

Přijímání nováčků a zasvěcování do vyšších stupňů probíhalo obdobně. Uchazečům bývaly pokládány různé otázky, na které nově příchozí příslušně odpovídal. Mimo to také probíhal výklad symbolů a jejich význam.²⁷⁶ Podobnou formu „přezkoušení“ nalezneme také v románu, kdy obřad probíhal skrze formu zkoušky, kněží kladli Sethovi různé otázky, na které musel odpovídat.

Jako nejdůležitější se jeví otázka zasvěcení a přezkoušení formou čtyř elementů. Je doložena existence lóží, kdy nově příchozí je uveden do obřadní místnosti a musí se podrobit takzvaným zkouškám *egyptského mystéria*.²⁷⁷ Před zasvěcením je kandidát připraven složit některé zkoušky, které mají prověřit jeho pracovitost a tudíž spříznění s původními svobodnými kameníky a zedníky. Avšak pouze symbolickou cestou. Zkouška se také často nazývá *zkouškou země*, kdy dotyčný je očištěn tímto prvním elementem.²⁷⁸ Nepostradatelnou úlohu v případě zasvěcování má takzvaný *kabinet rozjímání*, v této místnosti probíhá pomyslná rituální smrt, skrze kterou dojde jedinec očištění. Symbolické znovuzrození již probíhá přímo v hlavním chrámu. Budoucí zasvěcený je v těchto chvílích ponechán o samotě, měl by meditovat, rozjímat a také se postit. Jedinec měl na stole pouze sklenici s vodou a čtvrtku chleba, symboly nejzákladnější potravy.²⁷⁹ Stejně tak i náš hrdina Sethos podstupuje velmi podobné zkoušky. Měl několik dní strávit sám a potichu, postit se, omezit se v jídle i pití. Posledním úkolem bylo očištění duše, které se dělilo na dvě části. Nejdříve se konaly invokace a pak každé ráno a večer se Sethos musel modlit.²⁸⁰ Zasvěcený má mít na očích výjev „*Bdělost a vytrvalost*“.²⁸¹ Princ Sethos prošel bod branou, kde bylo na štítu vyryto: „*Ten člověk, který kráčí po cestě se všemi jejími útrapami, se očišťuje vodou a ohněm. Kdo překoná strach ze smrti, bude vyzdvižen na světlo a bude mít nárok připravit svou duši na zjevení tajemství velké bohyně Isis*“. I když je nápis zcela jiného rázu, můžeme vysledovat určitou shodu.

Další zkouška budoucího zednáře se odehrává jako symbolická cesta. Ta má podle novodobých pramenů představovat konec světa, katastrofu nebo dokonce apokalypsu. Úkolem nováčka je dostat se přes cestu plnou výmolů, příkoří a překvapení. V tomto bodě přichází zkouška druhého elementu – vzduchu, kdy při

²⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 161.

²⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 134.

²⁷⁸ Tomáš SRB, *Řád svobodných zednářů 2. Symbolika jako prostředek hledání světla*, Praha 2003, s. 198.

²⁷⁹ T. SRB, *Řád*, s. 201-202.

²⁸⁰ Celý rituál zasvěcení v románu: J. TERRASSON, *The life*, s. 150-199.

²⁸¹ T. SRB, *Řád*, s. 203.

sestupu odevšad vanou vichry. Zkouška třetího elementu v jedinci vyvolává zdánlivé uklidnění situace a pocit lehkosti. Tak si má uvědomit nezbytnost vzduchu jako kyslíku. Přes další obtíže, které v cestě následují (hluk, okovy, výmoly, nerovnosti) budoucího člena překvapivě skrání voda, třetí element. Stejně jako vzduch tak i voda jsou nezbytnou složkou k přežití. Voda je důležitým symbolem při procesu očišťování, ale také symbolem biblického mytí rukou. Na rozdíl od předchozí přechodné cesty je tato fáze klidná a vyvolává zdánlivé uklidnění napjatých smyslů. Poslední element, oheň, je nedůležitější a asi také nejútrpnější fází iniciace. Žadatel je pohlčen plameny, kouřem a dýmem. I zde je cílem si uvědomit důležitost prvku, který představuje nejen nebezpečí, ale také teplo a světlo. Takto pomocí čtyř elementů je budoucí svobodný zednář očištěn od svých hříchů. Je potřeba ještě dodat, že celý proces absolvuje se zavázanýma očima a zcela symbolicky. Neznamená to tedy, že by byl smáčen nebo popálen. Efektů bylo dosahováno skrze hluk, pach a různé překážky rozestavené po cestě.²⁸² Větší budovy disponovaly účelným vybavením pro tento rituál. V patřičných místech byla stavěna klamná schodiště, nízké klenby, otevřené kanály naplněné vodou, tmavé a světlé místnosti, sklepení a podobné „rafinovanosti“.²⁸³

Zkouška čtyř elementů je bezpečně doložená také v románu, sice s menšími obměnami a v jiném pořadí. S jistotou lze tvrdit, že se Terrasson při nejmenším nechal inspirovat zednářským rituálem: Sethos sestupoval dolů malými kroky. Přiblížil se ke dvěma měděným branám, které se tiše otevřely a se strašlivým rámusem zavřely. Přes železné mříže uviděl vysoké osvětlené arkády, uslyšel tu nejkrásnější hudbu ve svém životě. Na konci cesty čekali kněží, kněžky a sám Amédés. Řekli mu, že pokud má stále odvalu, může pokračovat skrze další zkoušky. Nejdříve prošel utrpením skrze oheň, které absolvoval v klenuté místnosti s plameny, která vypadala jako hořící pec. Pak musel přeplavat kanál, překonat padací mosty. A nakonec visel bolestivě ve vzduchu uprostřed hluku, než se otevřely dveře ze slonoviny. Hrdina nakonec vstoupil do chrámu v Memphisu.

Pokud jde o samotné egyptské zednářství, je výjimečné tím, že přijímalo muže i ženy. Každé pohlaví však mělo své vlastní lóže a také odlišné rituály. Egyptské zednářství se dále odlišuje požadavkem víry v existenci vyšší bytosti a v nesmrtelnost duše. Řád se skládá z klasických tří stupňů. Egyptské zednářství je specifické svým

²⁸² TAMTÉŽ, s. 214-215.

²⁸³ K. H. ZUNNECK, *Největší záhady*, s. 134.

používáním staroegyptské symboliky a magie. Nechávali se inspirovat příběhem znovuzkříšeného boha Usira, iniciovali za účelem dosažení původní čistoty. Egyptský ritus se také vyznačuje třemi stupni obnovení: složkou duchovní, intelektuální a fyzickou. Je zajímavé, že egyptští zasvěcení pak získávali možnost léčit.²⁸⁴

²⁸⁴ N. GOODRICK-CLARKE, *Západní esoterické tradice*, s. 141.

VI. Závěr

Francouzské osvícenství bylo velice plodné. Má nezastupitelný význam ve formování moderní osvícenské společnosti od filozofů, spisovatelů, myslitelů, vědců až po matematiky a fyziky. Autoři se často odvolávali na tradiční antické vzory, ale na druhé straně je podrobovali přezkoumávání a kritice. Hledali v jejich původních dílech historickou pravdu a také oprávnění pro svá tvrzení. Athanasius Kircher je představitelem barokní egyptomanie, jenž se ve svém díle pokoušel o rozluštění hieroglyfů. Voltaire a Giambattista Vico představují v tomto směru skeptický proud. Voltarie uplatňuje pokud možno co nejvíce racionální požadavek osvícenství, veškeré dostupné informace o starověkém Egyptě kritizuje nebo popírá. Giambattista Vico je ve svých výrocích obezřetnější, nicméně ani on nevidí ve starověkém Egyptě prapůvod všeho. Spíše ve starověkém Řecku a Římě. Naopak Johann Jakob Brucker je zastáncem a obhájcem významu staroegyptské moudrosti. Zabývá se především náboženstvím a morálním učením starých Egyptanů. Každý z těchto uvedených filozofů 18. století představuje naprosto odlišný proud myšlení, má jiný názor a jiné důvody i prameny pro svá tvrzení.

V 17. a 18. století byly počátky egyptologie většinou opředeny falešnými představami, které byly po rozluštění hieroglyfů potřeba opravit. Jednalo se o určitou formu okultismu.²⁸⁵ V této době nastává prudký rozvoj románu, jako žánru. Do popředí se dostává historická fikce, ta má sloužit především jako nástroj identity a národní hrdosti příslušného státu. Přesně takový je osvícenecký román *Sethos*. Jeho autor Jean Terrasson poukazuje na falešně hrdinství vládců, v duchu osvícenství opěvuje hrdinné a ctnostné vlastnosti osvíceného prince. Čtenářům románu se jeho zápletka a konečné rozuzlení může zdát na první pohled podivné. Neobvyklá nezaujatost hrdiny, který se vzdá vlády v království ve prospěch svého bratra a druhého ožení se svou milou, může čtenáře přivést ke zklamání. Na myšlení autora, a tudíž i na děj románu, je však potřeba se dívat očima doby. Je třeba si uvědomit, že se jedná o hrdinský román, hlavní aktér děje má být vzorem a odrazem doby, což ostatně *Sethos* splňuje – jako typický osvícenský hrdina obětuje své blaho principům „vyššího dobra“, jeho ideály jsou tedy skutečně vznešené. Nová doba osvícenství je znovu nacházením ztracených

²⁸⁵ J. MACPHERSON, *The travels*, s. 254.

středověkých rytířských ideálů a tento román je toho ukázkovým příkladem.²⁸⁶ Ostatně věštba se skutečně naplnila a princ se podrobil vůli bohů a osudu, který mu připravili.

Obecně všechny Terrassonovy názory je nutné sledovat v historickém kontextu. Tvrdí-li, že Egypťané stavěli honosné a přepychové hrobky, ale jejich paláce nijak neoplývaly bohatstvím, neznamená to nutně jejich kritiku. Důvodem pro toto tvrzení zřejmě bylo, že Terrasson ve své době viděl zachované malované hrobky, kdežto všechny faraónské paláce dávno neexistovaly. Terrasson tudíž došel k závěru, jsou-li tu staroegyptské hrobky i nadále a paláce ne, znamená to, že Egypťané nevěnovali stavbě paláců stejnou péči, jako stavbě své hrobky. Styl Jeana Terrassona je čistě výpravný, mimo dějovou linii autor sleduje především náboženství a rituály starověkých Egypťanů, pozastavuje se u jejich staveb, umění, věd či vzdělání.

Terrassonovo pojetí staroegyptského náboženství je velmi ovlivněno antickými představami. Většinu božstev přejímá z řecké nebo římské mytologie, avšak povědomí o existenci některých egyptských bohů Terrasson skutečně má (Amon, Anubis, Thovt). Nejvýrazněji zmiňovanou trojici božstev tvoří Osiris, Isis a Horus. Co se týká náboženských praktik a rituálů, nechal se Terrasson inspirovat svobodozednářským tajemnem, mystikou i jejich rituály. Jistá je téměř přesná shoda pojetí rituálu čtyř elementů, kterou Sethos, stejně jako nově zasvěcovaní svobodní zednáři, absolvoval. Nebylo možné obsáhnout celou problematiku svobodného zednářství, tyto informace by vydaly na celou samostatnou práci. Proto se autorka soustředila pouze na výčet základních informací o svobodných zednářích, jejich stručnou historii a zejména porovnání jejich rituálů s rituály, které použil Terrasson v románu. Kromě již zmíněného rituálů čtyř přírodních prvků, to je symbolika, význam nápisů a podobný průběh zkoušek. Hrdina románu se, stejně jako zednáři, musí postit, podrobovat otázkám a příslušně na ně odpovídat. V Terrassonově románu jsou také popisovány efekty, pomocí kterých bylo zasvěcování dosahováno. Jedná se především o hluk, různé melodie, propasti a další překážky. Podobností je tedy celkem dost, liší se od reality zednářské praxe pouze menšími obměnami nebo jiným pořadím.

Román, přestože jeho děj je zcela vymyšlený, čerpá z doložených antických rukopisů a nechává se inspirovat dobovou mystikou a pojetím starého Egypta. Ač ve své době tematika a styl románu slavil úspěch, dnes je již příběh i samotný autor docela

²⁸⁶ J. DUNLOP, *The History*, s. 325.

zapomenut. Na rozdíl od podobných hrdinských prací jako je například Homérova Iliada a Odyssea, které budou žít nejspíše věčně.

VII. Seznam použitých pramenů a literatury

VII. 1. Vydané prameny

BINKOVÁ, Simona – POLIŠENSKÝ, Josef (edd.), *Česká touha cestovatelská. Cestopisy, deníky a listy ze 17. století*, Praha 1989.

FÖRSTER, Josef (ed.), *Remedius Prutký. O Egyptě, Arábii, Palestině a Galileji I*, Praha 2009.

HANEGRAAFF, Wouter (ed.), *Dictionary of gnosis and western esotericism*, Boston 2006.

HRDINA, Karel (ed.), *Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic cesta po Egyptě*, Praha 1926.

KORS, Alan Charles (ed.), *Encyclopedia of the Enlightenment vol III.*, Oxford 2003.

MARTÍNEK, Jan – MARTÍNKOVÁ, Dana (edd.), *Bohuslai Hassensteinii a Lobkowicz epistulae*, Leipzig 1980.

PRÁŠEK, Justin Václav (ed.), *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491-1492*, Praha 1894.

STORCHOVÁ, Lucie (ed.), *Mezi houfy lotrův se pustili. České cestopisy o Egyptě 15. - 17. století*, Praha 2005.

VII. 2. Literatura

ANTONÍN, Luboš, *Moudrost-síla-krása. Zednářské tisky ze zámeckých knihoven v České republice*, Praha 2003.

ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

ASSMANN, Jan, *Moses the Egyptian. The memory of Egypt in western monotheism*, Cambridge 1998.

ASSMANN, Jan, *Religio Duplex. How the Enlightenment Reinvented Egyptian Religion*, Cambridge 2014.

ASSMANN, Jan, *Smrt jako fenomén kulturní teorie. Obrazy smrti a zádušní kult ve starověkém Egyptě*, Praha 2003.

BAHNÍK, Václav, *Slovník antické kultury*, Praha 1974.

BAINES, John – LESKO, Leonard – SILVERMAN, David, *Náboženství ve starověkém Egyptě. Bohové, mýty a náboženská praxe*, Neratovice 2009.

BAREŠ, Ladislav – GOMBÁR, Eduard – VESELÝ, Rudolf, *Dějiny Egypta*, Praha 2009.

BERÁNEK, Jiří, *Tajemství lóží. Svobodné zednářství bez legend a mýtů*, Praha 1994.

BOULLIER, Francisque, *Histoire de la philosophie cartésienne*, Paris 1868.

- BRUCKER, Johann Jakob, *Erste Anfangsgründe der philosophischen Geschichte als ein Auszug aus grösseren Werken*, Ulm 1751.
- BUDGE, Ernest A. T. W., *The Rosetta Stone*, London 1929.
- BURLEIGH, Nina, *Fata morgána. Napoleonovi vědci a odhalení Egypta*, Praha 2009.
- CERMAN, Ivo, *Temná stránka evropského osvícenství*, Folia historica bohemia 28, 2013, č. 2, s. 307-326.
- CERMAN, Ivo, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011.
- DAVIES, Vivian, *Egyptské hieroglyfy. Čtení v minulosti*, Praha 2002.
- DAVYOVÁ, Marie-Madeleine a kol., *Encyklopedie mystiky IV.*, Praha 2003.
- DEJEAN, Jean, *Ancients Against Moderns. Culture Wars and the Making of a Fin de Siecle*, Chicago 1997.
- DOSTÁLOVÁ, Růžena – HOŠEK, Ladislav, *Antická mystéria*, Praha 1997.
- DUNLOP, John, *The History of Fiction. Being a Critical Account of the Most Celebrated Works of Fiction from the Earliest Greek Romances to the Novels of the Present Age*, London 1825.
- DUROZOI, Gérard – ROUSSEL, André, *Filozofický slovník*, Praha 1994.
- EVANS, Robert J. W., *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.
- FAIVRE, Antoine, *Access to Western Esotericism*, New York 1994.
- FAIVRE, Antoine, *Kirchberger et l'illumination au XVIIIe siècle*, Haag 1966.
- FAIVRE, Antoine, *Eckartshausen et la théosophie chrétienne*, Paris 1969.
- FLETCHER, John Edward, *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, „Germanus Incredibilis“. With a Selection of His Unpublished Correspondence and an Annotated Translation of His Autobiography*, Brill 2011.
- GOODRICK-CLARKE, Nicholas, *Západní esoterické tradice*, České Budějovice 2011.
- GRAVES, Robert, *Řecké mýty II*, Plzeň 1996.
- HAMMANNOVÁ, Brigitte, *Hlava plná hudby. Život Wolfganga Amadea Mozarta*, Praha 1998.
- HANEGRAAFF, Wouter, *Esotericism and the academy. Rejected knowledge in western culture*, Cambridge 2012.
- HERMANNOVÁ, Kamila, *Champollion a Rosettská deska*, Praha 2011.
- HORNUNG, Erik, *Tajemný Egypt. Kořeny hermetické moudrosti*, Praha 2002.
- HRBEK, Jiří, *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*, Praha 2012.
- HUCKVALE, David, *Ancient Egypt in the Popular Imagination: Building a Fantasy in Film, Literature, Music and Art*, Jefferson 2012.
- JACQ, Christian, *Toulky Egyptem faraonů*, Ostrava 2003.
- JANDOUREK, Jan, *Slovník sociologických pojmů*, Havlíčkův Brod 2012.

- JANÁK, Jiří, *Brána nebes. Bohové a démoni starého Egypta*, Praha 2005.
- JANÁK, Jiří, *Staroegyptské náboženství II. Život a úděl člověka*, Praha 2012.
- KENNEDY, George Alexander – NISBET, Barry – RAWSON, Claude, *The Cambridge History of Literary Criticism. Volume 4, The Eighteenth Century*, Cambridge 2005.
- KIRCHER, Athanasius, *Oedipus Aegyptiacus hoc est Vniuersalis hieroglyphicae veterum doctrina temporum iniuria abolitae instauratio*, Rome 1652.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004.
- KOPAL, Josef, *Dějiny francouzské literatury*, Praha 1949.
- LEFKOWITZ, Mary, *Not out of Africa. How afrocentrism became an excuse to teach myth as history*, New York 1996.
- LEFRANC, Abel, *Histoire Du College de France*, Genua 1970.
- LE LONG, Jacques, *Bibliothèque historique de la France, contenant le catalogue des ouvrages*, Paris 1778.
- LENNHOFF, Eugen, *Svobodní zednáři*, Praha 1993.
- LINHART, Jiří a kol., *Slovník cizích slov pro nové století*, Litvínov 2005.
- LURKER, Manfred, *Lexikon bohů a symbolů starých Egyptanů. Průvodce mystickým a magickým světem Egypta*, Praha 2003.
- MACKOVÁ, Adéla – NAVRÁTILOVÁ, Hana, *Čeští cestovatelé v Egyptě. Stručný přehled do roku 1918*, Praha 2004.
- MACPHERSON, Jay, *The Travels of Sethos*, Lumen: Selected Proceedings from the Canadian Society for Eighteenth-Century Studies 23, 2004, s. 235-254.
- MÍŠEK, Roman – NAVRÁTILOVÁ, Hana, *Egyptian Revival in Bohemia, 1850-1920: Orientalism and Egyptomania in Czech Lands*, Praha 2003.
- NAVRÁTILOVÁ, Hana, *Egypt v české kultuře přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Praha 2001.
- OGDEN, Daniel, *Drakon: Dragon Myth and Serpent Cult in the Greek and Roman Worlds*, Oxford 2013.
- ORT, Petr, *Svobodné zednářství*, Praha 2001.
- PIAIA, Gregorio – SANTINELLO, Giovanni (edd.), *Models of the History of Philosophy vol II. From the Cartesian Age to Brucker*, New York 2011.
- PUHVEL, Jaan, *Srovnávací mythologie*, Praha 1997.
- RAMSAY, Andrew Michael, *The Travels of Cyrus. To which is Annexed, a Discourse Upon the Theology and Mythology of the Pagans*, Albany 1814.
- RÖD, Wolfgang, *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, Praha 2004.
- SÉDILLOT, Louis-Pierre-Eugène, *Les Professeurs de mathématiques et de physique générale au Collège de France*, Rome 1869.

- SOLL, Jacob, *The Information Master. Jean-Baptiste Colbert's Secret State Intelligence System*, Michigan 2009.
- SPIETH, Darius Alexander, *Napoleon's Sorcerers. The Sophisians*, Cranbury 2007.
- SRB, Tomáš, *Řád svobodných zednářů 2. Symbolika jako prostředek hledání světla*, Praha 2003.
- STORCHOVÁ, Lucie – HAVLŮJOVÁ, Hana – JŮN, Libor – NAVRÁTILOVÁ, Hana – MACKOVÁ, Adéla, *Českoslovenští vědci v Orientu I*, Praha 2012.
- STORCHOVÁ, Lucie – HAVLŮJOVÁ, Hana – JŮN, Libor – NAVRÁTILOVÁ, Hana – MACKOVÁ, Adéla, *Českoslovenští vědci v Orientu II*, Praha 2013.
- STÖRIG, Hans Joachim, *Malé dějiny filozofie*, Kostelní Vydří 2000.
- ŠRÁMEK, Jiří, *Panorama francouzské literatury. Od počátku po současnost I.*, Brno 2002.
- TERRASSON, Jean, *Geschichte des ägyptischen Königs Sethos, Löwe 1777*.
- TERRASSON, Jean, *Sethos, Histoire ou vie tirée des monumens anecdotes de l'ancienne Egypte. Traduite d'un manuscrit Grec*, Paris 1767.
- TERRASSON, Jean, *The life of Sethos. Taken from private memoirs of the ancient Egyptians*, London 1732.
- VACHALA, Břetislav, *Starí Egypťané*, Praha 2001.
- van DŮLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku III (16-18. století). Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006.
- VICO, Giambattista, *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*, Praha 1991.
- VOLTAIRE, *Philosophy of History or a Philosophical and historical dissertation*, London 1829.
- VONDRŮVÍČEK, Tomáš, *Sethos. Vyprávění aneb Životní příběhy převzaté z Pamětihodností Starého Egypta*, Praha 1996.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bohové a hrdinové antických bájí*, Praha 1996.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bohové a králové starého Egypta*, Praha 1979.
- ZUNNECK, Karl-Heinz, *Největší záhady světa. Tajná znamení a rituály svobodných zednářů*, Liberec 2008.